

מוֹלַד

ירחון מדיני וספרותי

הפונטנציאל החקלאי של מדינת ישראל ח. גבתי
"יציבות אזורית" במזרח התיכון י. שמעוני

פ. אמני קוריאת ואנחנו

154 מרדכי מרטי מדינה וחברה

172 פטראקה כיבר הזכוכית

175 ישעיה רבינוביץ שש סונטות על הגבירה לאורה

181 מ. מ. זלאטקין החסידות ותיקונה באסתטיות

ישעיה ח. נ. ביאליק בחברה חשאית

מ. מ. זלאטקין על אליהו גולומב

שאוּל אביגור על גדליה אלון

27

ת מפלגת פועלי ארץ

מוכלד

ירחון מדיני וספרותי

הפונטנציאל החקלאי של מדינת ישראל
"יציבות אזורית" במזרח התיכון
קוריאה ואנחנו
מדינה וחברה
ביבר הזכוכית
שש סונטות על הגבירה לאורה
החסידות ותיקונה באסתטיות
ח.נ. ביאליק בחברה חשאית
על אליהו גולומב
על גדליה אלון

ח. גבתי

י. שמעוני

פ. אפיר

מרדכי מרטי

המשביר המרכזי

חברה קואופרטיבית להספקה של העוברים העברים בארץ ישראל

המשרד הראשי:

תל-אביב, בנין המשביר, דרך סלמה
ת.ד. 130 טל. 16-6011

סניפים:

חיפה - ת.ד. 295 טלפון 4271
ירושלים - ת.ד. 438 טלפון 3954

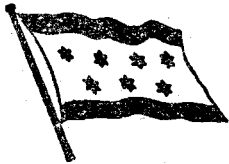
חברות עוזר

המשביר המרכזי

(כספים והשקעות) חברה בע"מ

קרן לקואופרציה צרכנית בע"מ

המשביר לצרכן בע"מ

הישראלית בע"מ

שרות קבוע ב"ן:
חיפה - גנואה - מרסיל - ניאפולי
חיפה-מרסיל • חיפה-מרסיל • חיפה-ונציה

ינתן הישראליות
בגובה, אק ארצה, אק גלילה

סאונות

ין נמלי אירופה וישראל
בלידות ישראליות

תיהים בע"מ

מברקים: צים חיפה

צים תל-אביב

צים ירושלים

יומא, גנואה.

מולד

ירחון מדיני וספרותי

סיון תש"י כרך ה' חוברת 27 יוני 1950

131	הפוטנציאל החקלאי של מדינת ישראל	ה. גבתי
	ציוני החודש:	
139	קוראיה ואנחנו	פ. אמיר
	במזרח התיכון:	
142	„יציבות אזורית“ ותכנה הממשי	י. שמעוני
148	מדינה וחברה	מרדכי מרטין בוזר
154	ביכר הזכוכית	טנסני וליאמס
172	סונטות על חייה ומותה של הגבירה לאורה	פראנצ'סקו פטרארקה
175	החסידות ותיקונה באסתטיות	ישעיה רבינוביץ
181	החברה החשאית „נצח ישראל“ וח. נ. ביאליק	מ. מ. זלאטקין
	רשימות:	
186	על אליהו גולומב	שאל אביגור
190	על גדליה אלון	ב. צ. דינבורג
102	בשולי החוברת	

דמי החתימה: 2.750 ל"י לשנה; 1.400 להצי שנה; מחיר החוברת 250 פרוטה; שכר המדפוס: 40 ל"י העמוד, 20 הצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין הסערכת אחראית לתוכן המודעות; כתבייד שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומבוללת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40 תל-אביב.

M O L A D

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS

EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. V

No. 27

June 1950

PUBLISHED BY THE PALESTINE JEWISH LABOUR PARTY

The Offices of MOLAD are at 40, Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel.

Tel. 5774. Annual Subscription LI 2.750; Abroad \$ 9, including postage.

הפוטנציאל החקראי של מדינת ישראל

חיים גבתי

הקרקע והמים שאין אנו יכולים לחזות כיום. לפיכך, אין שום אומדן של הפוטנציאל החקלאי שלנו בגדר אומדן סופי. כוח-הייצור הפוטנציאלי של החקלאות, כפי שאנו מסוגלים לראותו כיום, הוא כוח-הייצור המינימאלי.

מאמר זה נועד להבהיר מה הן אפשרויות הפיתוח וכוח-הייצור של חקלאותנו ברמה הקיימת של המדע והנסיון החקלאי, באיזו מידה יש בידנו להפוך את האפשרויות הללו לעובדה כלכלית שעליה יפון משק המדינה, לשם הזנת אוכלוסיה בת מיליונים ולבנין ענף-ייצוא ראשון במעלה.

שטח הקרקע וניצולו

כל השטח שבגבולות מדינת ישראל הוא יותר מ-20 מיליון דונם. מזה נמצאים כ-12 מיליון דונם בנגב וכ-8 מיליון בחלק הצפוני של הארץ. אין בידנו עדיין לקבוע בדיוק מהו השטח שאין תקוה להכשירו לעיבוד חקלאי ואינו טוב אלא למרעה טבעי או ליעור. לפי אומדני המחלקה לחקלאות של הממשלה מגיע השטח המעורב בכל מדינת ישראל בשנת תש"י ל-2.869.000 דונם, מזה בנגב רק 150.000 דונם (השטח המעובד בפועל הוא יותר קטן מזה). לפי תכנית הפיתוח לארבע שנים שעובדה בידי המחלקה לחקלאות יגיע השטח המעובד בתש"יג ל-5 מיליון דונם בערך (4.979.000 ד'). מזה מיליון דונם בנגב. שטח הקרקע שניתן לעיבוד ושיוכשר לעיבוד בשנים הקרובות בחלק הצפוני של הארץ הוא איפוא, לפי ההערכה, ארבעה מיליון דונם בקירוב. שטח זה כולל את כל אדמת המישור והעמקים וחלק מהשטחים ההרריים. אפשר להניח שלפחות עוד כרבע מיליון דונם משטחי החר יוכשרו לעיבוד בעתיד הנראה לעין. אנו יכולים להניח לכן שמתוך 8 מיליון הדונמים שישנם בחלק הצפוני של הארץ יוכשרו לעיבוד כ-4.250.000 דונם, היינו 55 אחוז מהשטח הכללי. כל יתר השטח הוא סלעים וחולות המתאימים ליעור או קרקעות שנועדו לישובים עירוניים או עירוניים למחצה. בשטח זה כלולים גם הואדות, הכבישים, מסילות הברזל וכו'.

אשר לשטחי הנגב, הרי אין בידנו לכלול

גדולים קשיי מדינתנו הצעירה — וכגדול הקשיים גדל ההכרח להתגבר עליהם ובמהרה. הכפלת האוכלוסיה במשך שנים ספורות והמשך גידולה בקצב מהיר מחייבים פיתוח מהיר של הארץ על כל אוצרותיה הטבעיים ויצירת בסיס רחב ככל-האפשר לכלכלתה. מטרתו של פיתוח זה היא פתרון מהיר לבעיות העיקריות אשר בפני המדינה: יצירת מקורות פרנסה למאות אלפי עולים חדשים, הספקה מכסימלית של מזון ולישוב הגדל שתצמצם ככל האפשר את היבוא. פיתוח ענפי משק שתוצרתם תשמש ליצוא ותכניס למדינה את המטבע הזר הדרוש לה, הנחת יסודות לתעשייה שתתכוון לסיפוק הצרכים המקומיים וליצוא כאחת, ושתהיה מבוססת על חמרי-גלם המיוצרים בארץ. לתכלית זו מן הראוי לא רק לפתח את כל אוצרות הטבע המצויים ברשותנו, אלא גם לנצל ניצול רציונלי את כוח-האדם שלנו.

בראש אוצרות-הטבע שבידינו הם הקרקע והמים. בפיתוחם גלומות אפשרויות עצומות להגדלת כוח-הייצור החקלאי וליצירת בסיס איתן לכלכלת המדינה כולה. לפיכך חשוב הדבר לבחון את היקפן של האפשרויות הללו ולראות מה הוא הפוטנציאל החקלאי הגלום בקרקע ובאוצרות המים שבגבולותיה של מדינת ישראל.

הפוטנציאל החקלאי הזה נוצל עד כאן במידה מועטה מאד. כוח-הייצור החקלאי כיום הוא רק חלק קטן ממנו. כוח-הייצור הפוטנציאלי של חקלאותנו יוכל לבוא לידי גילוי רק על-ידי פיתוח רחב-מידות, מתוך השקעת הון רב להגשמת מפעלי-השקיה והרהבת רשת ההתישבות האינדיבידואלית, אגב שימוש בכל הישגי המדע והטכניקה ובציוד המשוכלל ביותר המתאים לתנאי ארצנו. לעריכת תכנית פיתוח חקלאי לתקופה ממושכת, חשוב מאד לראות ראייה בהירה את כל האפשרויות הגנוזות באדמת ארצנו ובמימיה ואפשרויות ניצולן כפי שהן נראות לנו כיום, על יסוד הנסיון החקלאי והטכני המצוי ברשותנו וברשות ארצות מתקדמות אחרות. ודאי ההתקדמות שתבוא במדעי החקלאות בשנים הבאות עשויה לגלות אפשרויות נוספות לניצול אוצרות

לעיבוד-בעל בשל כמות הגשמים הזעומה הירד רדת בהם, שאינם מבטיחים גם יבול מינימאלי. שטחים אלה באים בחשבון לעיבוד רק כשטחי-שלחין אינטנסיביים. גם כוח הייצור של החקלאות האֶכְסְטֶנְסִיבִית הזאת אינו גדול ביותר. בתנאי בעל נוכל להפיק מהשטח הניתן לעיבוד לכל היותר 400—300 אלף טון גרעינים, אם נניח לדוגמה שכל השטח הזה ייוצר רק גרעינים במחזור מסוים. ייצור חקלאי כזה שווה במחירים של היום לא יעלה על 10 מיליונים לירות.

השטח הכללי העומד לרשותנו קטן הוא ועלינו לתכן תכנית ליישב על השטח הזה מאות אלפים שיתפרנסו על אדמתם בכבוד. לפיכך אין הדעת טובלת שבמדינת ישראל ישארו בעתיד שטחים רחבי ידים המעובדים באופן אֶכְסְטֶנְסִיבִי ומשמים לגידול תבואות. האקלים הסוב־טרופי של ארצנו מאפשר חקלאות אינטנסיבית ביותר. יש לנו כל התנאים האובייקטיביים לכך. על ידי השקיית שטח נוסף או מגדילים את כוח הייצור וכוח הקליטה שלו פי כמה. ניצול רצינוני של הפוטנציאל החקלאי שלנו לא יתכן אפוא בלי אינטנסיפיקציה מכסימלית שפירושה השקיית כל שטח הניתן להשקיה ברחבי המדינה. המים הם, אפוא, יסוד לכל תכנית פיתוח של החקלאות במדינת ישראל. וזו השאלה: היש במדינת ישראל כמות מים מספקת להשקות כל שטח הניתן להשקיה?

מקורות מים שונים יש בארץ. יש מים עליונים, הם מי הנחלים והמעיינות הזורמים בלי הרף; יש מייתהום שאנו מגלים בקדיחה ומעלים בכוח מכאני; ויש מי השטפונות בחורף שאינם מנוצלים עדיין וזורמים הימה. אין בידנו מדידות מדויקות לכמות המים משלושת הסוגים גם יחד שאפשר להסתייע בהם למטרות חקלאיות. המדינות שנעשו עד כה בנוגע לכמות המים השנתית הניתנת לשימוש פוסחות בהערכתן בין 2.8 מיליארד מ"ע בשנה לבין 4 מיליארד מ"ע. אם נניח כי מן השטח המצוי בצפון הארץ — 4.250.000 דונם — ניתנים שני שלישים להשקיה באופן כללי, נעלה בידנו שטח שלחין בכוח: 2.800.000 דונם. אם נצרף לכך את השטח לעיבוד ולהשקיה בנגב הצפוני, נגיע ל־4.600.000 דונם מושקה ומעובד עיבוד אינטנסיבי.

להשקיית 2.800.000 דונם בצפון הארץ — בחשבון של 500 מטרים מעוקבים לדונם לעונת גידול אחת — יידרשו 1.700 מיליון מ"ע מים, ולהשקיית 1.800.000 דונם בנגב לפי 600 מ"ע

בחשבון הפוטנציאל החקלאי של המדינה אלא את שטחי הנגב הצפוני. אין בידנו לכלול את הרי הנגב ואת הנגב הדרומי, כל זמן שאין לנו ידיעות מספיקות על האפשרויות לגילוי מים באזור הזה. במידה שיתגלו אוצרות מים בנגב הדרומי תגדלנה, כמובן, האפשרויות החקלאיות. לפי שעה עלינו להצטמצם בחישוב האפשרויות בנגב הצפוני, הניתן להיכלל בתכנית ההשקיה הארצית. יש להניח כי בנגב הצפוני מצויים 1.800.000 דונם הניתנים להכשרה, לעיבוד ולהשקיה.

רכושנו החקלאי מסתכם, אפוא, ב־6.050.000 דונם לערך שניתן לראותם מעובדים ומנוצלים לגידולים חקלאיים בתקופה הנראית לעין. כאמור, מעבדים אנו כיום פחות ממחצית השטח הניתן לעיבוד. כמחצית השטח אינה מעובדת עדיין כלל. השטח הבלתי־מעובד כולל את מרבית שטחי הנגב הצפוני וחלק מהשטחים בצפון הארץ שאינם נוחים לעיבוד אינטנסיבי במכונות וזקוקים להכשרה חלקית. השטח המעובד כד כיום, הריהו בחלקו המכריע מעובד בצורה אֶכְסְטֶנְסִיבִית ביותר ומשמש לגידול תבואות. רק 10 אחוז מהשטח המעובד כיום — כ־290.000 דונם — יושקו עד סוף תש"י ויעובדו באופן אינטנסיבי. מזה כ־40 אחוז (כ־120.000 דונם) הוא שטח פרדסים, והשאר תפוס בגידולי ירקות, מספוא ומטעים שונים. עוד כ־250.000 דונם תפורים במטעי בעל. אלה הם ברובם המכריע מטעי זיתים וגפנים המצויים בכפרים הערביים שנוטשו. שטחים אלה מעובדים אמנם בצורה אינטנסיבית יותר מהשטחים התפוסים בגידול תבואות, אולם רחוקים הם מאד מעיבוד אינטנסיבי מלא. ברור, אפוא, שבסך הכל מעובדים כיום באופן אינטנסיבי מלא לא יותר מ־5 אחוזים מכל השטח הניתן לעיבוד במדינת ישראל. שאר 95 האחוז מעובדים בצורה אֶכְסְטֶנְסִיבִית או שאינם מעובדים כלל.

כל תכנית לפיתוח חקלאי של מדינת ישראל מן הדין שתהיה שואפת לעיבוד אינטנסיבי מלא של השטח הניתן לעיבוד, כולו או לפחות רובו. גידול תבואות של כמה מיליוני דונמים אינו כיום בגדר בעיה ואפשר להגיע לעיבוד השטח הזה כולו בעזרת המכונות המשוכללות שאנו משתמשים בהן כיום, גם בלי מספר מתישבים רב. וזאת לזכור, כי לעיבוד אֶכְסְטֶנְסִיבִי בא בחשבון בן רק שטח של כארבעה מיליונים דונם בצפון הארץ. מרבית שטחי הנגב אינם באים בחשבון

ככל שנתקדם בשטחים אלה, כן יגדל קואופיצינט הניצול של הפוטנציאל החקלאי שלנו, ותגדל תנובת אדמתנו.

מה כוח ייצורו של קרקע ישראל בעיבוד אינטנסיבי?

יש להקדים ולומר: כל המספרים שיבואו להלן מבוססים על יבולים שכבר הגענו אליהם כיום — לא יבולים ממוצעים, אלא יבולים שהושגו במשקים המתקדמים ביותר. גם חישוב כוח-העבודה הדרוש לעיבוד החקלאות שלנו מבוסס על נורמות העבודה הקיימות כיום במשקים המתקדמים. יש לראות, איפוא, את המספרים האלה כמספרים מינימאליים, ואין ספק שעם התקדמות המדע ושכלול שיטות העבודה יהיה בכוחנו להגיע ליבולים גדולים יותר.

התפקיד הראשון והעיקרי המוטל על הקל-אונתנו הוא הספקת מכסימום מזונות לישוב. אנו מצוויים לחתור בכל הדרכים להגדלת עצמאותנו הכלכלית ולצמצום תלותנו ביבוא מן החוץ לסיי-פוק צרכינו החיוניים ביותר.

התפקיד השני הוא ייצור כמויות גדולות של תוצרת חקלאית לשם יצוא. יש רק סוגי תוצרת מסוימים הבאים בחשבון כסחורות-יצוא. בראש וראשונה — פרי הדרה, וכן תוצרת פירות אחרים, ונוסף לכך סוגי ירקות מסוימים, תוצרת שימורים של ירקות ופירות, זרעים, פרחים וכו'. התפקיד השלישי: ייצור חומר-גלם לתעשייה שתפותח — לתעשיית המזונות והטכסטיל בעיקר. עלינו לחתור לכך, שחקלאותנו תשמש בסיס גרוב ככל האפשר לפיתוח תעשיות מסוג זה. הבה נראה, כיצד יכולה החקלאות האינ-טנסיבית שלנו למלא את התפקידים האלה:

הספקת מזונות לישוב. אנו יוצאים מתוך הנחה, כי כעבור תקופת-פיתוח מסוימת יוטל על חקלאותנו לספק מזונות לישוב בן ארבעה מיליון נפש. כיום אנו מספקים רק חלק מהמזונות העיקריים הדרושים לישוב בן מיליון הנפשות. אנו מספקים לישוב זה, בצמצום, חלב, ביצים, ירקות ופירות. אין אנו מספקים אלא חלק קטן מהגרעינים ללחם ולהזנת בעלי-החיים הדרושים לנו, וכן חלק זעיר מהבשר הדרוש לישוב. אין אנו מספקים כמעט כלל את התצרוכת בשמנים ובסוכר. לעומת זה אנו מספקים אחוז ניכר מכמות הדגים הדרושים לישוב. היהיה ביכולתנו לספק את צרכי המזונות של ישוב שיגדל פי ארבעה ממספרו כיום?

לעונת גידול אחת — 1.300 מיליון מ"ע מים, בס"ה 3.000 מיליון מ"ע מים. אם נוסיף שיהיה צורך ב-500 מיליון מ"ע מים להספקת מי שתיה לאוכלוסיה ולצרכי תעשייה, תגיע תצרוכת המים כולה ל-3.500 מיליון מ"ע מים. יש להניח שגור כל לרכו כמות מים זו אם נדע לנצל את כל אוצרות המים הנמצאים בארץ ניצול ראציונאלי. אם יתגלו אוצרות מים בנגב הדרומי, הרי ישמ"ה, כמובן, להשקית שטחי הנגב הדרומי, והשטח הכללי שיעובד באופן אינטנסיבי יגדל עוד יותר.

מטרה זו — שימוש יעיל בכל אוצרות המים שבארץ — מחייבת הגשמתו של מפעל ההש-קיה הארצי שיכוון את כל אוצרות המים במדינה לכל אזור ואזור בהתאם לצרכי ההת-ישוב והפיתוח. כל תכנית פיתוח חלקית חייבת לתכנן ולהגשים מפעלי-השקיה אזוריים שיהיו לחוליות במפעל ההשקיה הארצי.

העלאת פריון הקרקע ופריון העבודה

לכשיוגשמו מפעלי ההשקיה הדרושים ינתן בידנו המפתח לפיתוחה המהיר של החקלאות. אולם אין די בזה. עלינו לחתור להעלאת פריונה של אדמתנו שהיא ברובה מנוצלת מאד. חקל-אונתנו צריכה להיות לא רק אינטנסיבית, אלא עליה לעמוד על רמה מקצועית וטכנית גבוהה מאד. החקלאים במדינת ישראל, מבחינת החומר האנושי, עולים, בדרך כלל, ברמתם האינטלק-טואלית על החקלאים בארצות אחרות, והנסיון שנרכש עד כה בהתישבותנו הוכיח שמסוגלים אנו להעלות את רמת חקלאותנו מבחינה מקצר עית וטכנית למדרגה גבוהה מאד. היבולים שאנו משיגים כיום בענפי משקנו אינם מהנמוכים בחקלאות העולם, אך יש עוד אפשרויות רבות להעלותם במידה ניכרת, ולכך יש לכוון את המאמצים. ארגון יעיל של הדרכה חקלאית וטכ-נית, תחנות-נסיון, מכוני-מחקר, בתי-ספר חק-לאיים ומכוני השכלה לחקלאות — אלה הכלים שבעזרתם נוכל להעלות את רמת היבולים בחק-לאונתנו באופן שתוכל לעמוד בהתחרות עם החקלאות בארצות המתקדמות ביותר.

עם זה עלינו לחתור להעלאת פריון העבודה בחקלאות. זה יושג על ידי העלאת הרמה המקצועית של העובד ופיתוח כושר ארגונו, ציוד טכני משוכלל ומותאם לתנאי התישבותנו, שימוש בשיטות אגרו-טכניות נכונות, ניצול כל הישגי המדע החקלאי המשתכלל משנה לשנה.

החולבות הנפסלות מדי שנה נוכל לקבל כ־4000 טון בשר, עוד 500 טון בשר נקבל מעדרי הצאן, ו־25,000 טון בשר־עוף. בס"ה נייצר איפוא 29,500 טון בשר — כמחצית הכמות הדרושה לנו. בשביל לספק את הכמות החסרה של 30,500 טון בשר נצטרך לפטם את העגלים שיולדו ברפתות שלנו וכן לגדל בקר מיוחד לבשר מגזע מתאים. לייצור טון בשר (נקי) דרוֹר שות 12,000 יחידות מזון, שנוכל לגדל אותן בשדות השלחין. לשם זה יידרשו 16 דונם מספוא לכל טון ובס"ה כ־500,000 דונם מספוא ירוק או מרעה זרוע.

ביצים. עלינו לספק בממוצע 350 ביצים לנפש לשנה. זוהי התצרוכת בארצות המפותחות ביותר, בארצות־הברית ובקנדה. נצטרך לייצר 1400 מיליון ביצים לשנה. אם נאמוד את ההטלה הממוצעת לתרנגולת ב־140 ביצה נגיע לזה שדרושים לנו כ־10 מיליון תרנגולות מטילות. לא נוכל להרשות לנו את המותרות להביא מן החוץ את המזונות הדרושים להזנת העופות, כמעשינו היום, ונצטרך לייצר בעצמנו את מרבית המזונות האלה. נצטרך לגדל שטחי בטטות גדולים ושטחי אספסת מתאימים שישימשו כתח־ליף חלקי לגרעינים. לכל אלף תרנגולות נהיה זקוקים ל־2 דונם אספסת ו־4.5 דונם בטטות ובס"ה יהיו דרושים לנו 20,000 דונם אספסת ו־115,000 דונם בטטות ובס"ה ללול (חוץ לגרעינים) 135,000 דונם שטחי שלחין. פירות. צריכת הפירות (פרט לפרי הדר) נאמדת כך:

זיתים למאכל	3	ק"ג לנפש ובס"ה	12,000	טון לפי יבול של	400	ק"ג לדונם ידרשו	30,000	דונם
ענבי מאכל	20	" " "	80,000	" " "	1000	" " "	80,000	"
בננות	10	" " "	40,000	" " "	1250	" " "	32,000	"
תפוחים	10	" " "	40,000	" " "	1250	" " "	32,000	"
שזיפים, משמש אפרסקים	5	" " "	20,000	" " "	1250	" " "	16,000	"
ופירות סובטרופיים	3	" " "	12,000	" " "	1000	" " "	12,000	"
ובס"ה ידרש לנו שטח מטעי שלחין							202,000	"

הנסיונות שנעשו הוכיחו שבידנו להצליח בגידול סלק־סוכר ולהגיע להספקה עצמית מלאה בתנאי שתוקם תעשיית־סוכר מתאימה. בשביל הספקת כמות הסוכר הדרושה נצטרך לגדל 200,000 דונם סלק־סוכר, בהנחה שכל דונם יתן יבול של ארבעה טון סלק שהם כ־500 ק"ג סוכר. דגים. התצרוכת לשנה — 16 ק"ג דגים לנפש. ידרשו לנו בס"ה 64,000 טון. הדגים

בדיקה יסודית של הצרכים ואפשרויות הייצור מוכיחה כי יש בכוחנו לעשות זאת.

ירקות. התצרוכת בירקות ותפוחי אדמה נאמדת ב־180 ק"ג לשנה לנפש. זוהי תצרוכת גבוהה ואנו מעונינים ללמד את האוכלוסייה שתרכה באכילת ירקות. אם נעריך את יבול הירקות הממוצע ב־2400 ק"ג לדונם יתברר, שכל דונם יש בו כדי לספק ירקות ל־133 נפש. הנה אומר, לאוכלוסייה בת 4 מיליונים נצטרך לגדל 300,000 דונם ירקות.

חלב ותוצרת חלב. את התצרוכת בחלב יש להעריך ב־150 ליטר לנפש לשנה. הכמות שיש בידנו לספק כיום אינה עולה הרבה על מחצית הכ־מות הזאת. יידרשו לנו 600 מיליון ליטר חלב לשנה. אם נקח בחשבון שכל פרה תתן חלב הפשי לצריכה 4000 ליטר (לאחר ניכוי החלב הדרוש לגידול העגלות) תידרשנה 140,000 פרות הנותנות 560 מיליון ליטר חלב, עוד 40 מיליון ליטר חלב נקבל מ־250,000 רחלות ועזים. לכל פרה דרוש שטח של 4 דונם למספוא ירוק או למרעה זרוע בשביל לספק 60 אחוז מהמזון הדרוש לה ולגידול הטבעי. יהיו דרושים לנו 564,000 דונם מספוא ירוק לפרות ועוד כ־40,000 דונם לצאן, ובס"ה 600,000 דונם מספוא ירוק ומרעה זרוע.

בשר. עלינו לדאוג להספקה עצמית של בשר. לא יתכן שבהספקת מזון חיוני זה נהיה תלויים לגמרי ביבוא. הכמות המינימאלית הדרוֹר שה לנפש לשנה היא 15 ק"ג ולישוב בן ארבעה מיליונים דרושים לנו 60,000 טון בשר. מהפרות

ש מניחם. התצרוכת — 15 ק"ג לנפש לשנה. יידרשו לנו 60,000 טון. כ־5,000 טון שמן יספקו 100,000 דונם זית־יבעל ועוד 55,000 טון נספק עלידי גידול בטנים. כל דונם יתן בממוצע 400 ק"ג בטנים שהם 100 ק"ג שמן ובס"ה ידרשו לנו 550,000 דונם בטנים. סוכר. התצרוכת — 25 ק"ג לנפש לשנה ובס"ה ידרשו לנו 100,000 טונות סוכר לשנה.

דונם למשתלות ופרחים ובס"ה יגיע שטח השל-
חין המעובד הדרוש להספקת מזונות וכו' ל-3
מיליון דונם. נוסף לזה מיליון דונם שטח-יבעל
שיורעו גרעינים.

מתוך 4.600.000 דונם אדמת שלחין נשתמש
רק בשני שלישים לערך להספקת עצמית. נשאר
עוד שטח של 1.600.000 דונם שיעמוד לרשותנו
לגידול לשם יצוא ותעשייה. הבה נבדוק כיצד
ינוצל שטח זה.

תוצרת חקלאית ליצוא. שומה עלינו
לפתח במידה מכסימלית את כל ענפי הייצור
החקלאי הניתן לשיווק בחוץ-לארץ. באים בחש-
בו סוגי תוצרת שבידנו לייצאם בזכות תנאי
האקלים המיוחדים לארצנו ויש להם הסיכוי
לכבוש שוקים בארצות אירופה שאין ביכלתן
לגדלם. בראש וראשונה באים בחשבון ליצוא
פירות שונים. עלינו לגדל פירות בקנה-מידה
גדול, ובעיקר אותם הפירות המצליחים במיוחד
בתנאי האקלים שלנו.

ראשון במעלה הוא פרי-ההדר למינהו. התפוז
והאשכולית שלנו כבשו להם שוקים בארצות
אירופה ומצד טיבם יכולים הם להתחרות בפירות
כיוצא בהם מארצות אחרות. לפני מלחמת הער
לם הגיע שטח הפרדסים בארץ ישראל ל-300.000
דונם לערך. מרבית הפרדסים נחרבו בשנים
האחרונות וכיום לא נשארו אלא כ-120.000 דר
נמ פרדס. בשנה האחרונה לפני פרוץ המלחמה
שוקו 16 מיליון תיבות פרי הדר. השטח המת-
אים במיוחד לגידול פרי-ההדר הוא כמעט כולו
בגבולות מדינת ישראל ועלינו להשתמש בו
מלאו השימוש למטרה זו. במידה שנצליח להש-
קות שטחים נוספים בדרום הארץ ויתרחבו
גבולותיו של איזור הפרדסות בצפון הארץ. הנ-
סיון שבידנו במטעי האשכוליות בעמקים מעודד
הוא ואם יובטח השוק לאשכוליות נוכל להרחיב
גם כאן את השטחים במידה ניכרת. לא נטעה אם
נניח שאפשר יהיה להוסיף לשטח הנטוע, או
שהיה נטוע, פרדסים, עוד 400,000 דונם.
700.000 דונם פרדסים נושאי-פרי יתנו לנו
לפי הערכה זהירה 63 מיליון תיבות פרי-ההדר.
בחלקו הגדול ישוק הפרי הזה כפרי חי בארצות
שונות ובחלקו יעובד למיץ ולמוצרים אחרים
שימכרו גם הם בחוץ-לארץ.

נוסף לפרי-ההדר נוכל להרחיב במידה ניכרת
סוגי מטעים אחרים שיש סיכוי לשווק את פי-
רותיהם בחוץ-לארץ: ענבי מאכל מזנים מבכי-
רים, ענבים לתעשיית צימוקים, אבוקדו, אנונה,

יבוא משני מקורות: מבריכות לגידול דגים
ששטחן ירבה בהתאם לאפשרויות הניצול של
קרקע ומים שאינם כשרים לשימוש חקלאי.
מתוך הנחה שנגיע ל-60.000 דונם בריכות
נוכל לספק 12.000 טון דגים לשנה. חלק ניכר
משאר הדגים יהיה צורך לספק מהדיג באגמים
ובימים.

גרעינים ללחם ולמספוא. זהו „צואר-
הבקבוק" בתכנית ההספקה העצמית שלנו. לאוכ-
לוסיה של ארבעה מיליונים יידרשו לנו 600.000
טון חטה לפי 150 ק"ג לנפש לשנה. נוסף לזה
נצטרך ל-56.000 טון גרעינים לפרות ו-170.000
טון גרעינים לעופות. בס"ה יידרשו לנו 826.000
טון גרעינים.

מה מזה יהיה באפשרותנו לייצר בארץ?
השטח שנוכל להשתמש בו לזריעת גרעיני
מספוא וחטה מורכב משני חלקים: כ-1.200 אלף
דונם גרעינים בשטחי השלחין בתוך המחזור
האינטנסיבי. מתוך 1.450 אלף דונם בעל בצפון
הארץ ישמש מיליון דונם לגידול תבואות וממנו
יורעו בכל שנה 700.000 דונם גרעינים. 1.200.000
דונם שטחי השלחין יתנו יבול של 300 ק"ג לדר-
נמ ובס"ה 360.000 טון. בשטח הבעל נוכל להגיע
ודאי ליבולים של 200 ק"ג לדונם ובס"ה 140.000
טון. בס"ה נייצר, איפוא, 500.000 טון גרעינים,
שהם 60 אחוז לערך מהכמות הדרושה. עוד
325.000 טון גרעינים נצטרך להכניס מהחוץ.
לעומת זה צריך להביא בחשבון שגידול צמחי
השמן יפטור אותנו מהצורך להכניס מבחוץ את
הכוספות הדרושות לבקר ולעופות.
עתה נסכם מהו שטח הקרקע הדרוש לייצור
המזונות להספקת הישוב.

בשטחי השלחין:

ירקות	300.000	דונם
מספוא לפרות חלב	600.000	
מספוא לבקר לבשר	500.000	
אספסת ובטות לעופות	135.000	
צמחי שמן	550.000	
סלק-סוכר	200.000	
גרעינים	1.200.000	
	<hr/>	
בס"ה	3.485.000	

בשטח הזה יהיו גידולים קבועים: שטחי
מרעה ואספסת וגידולים שיבואו במחזור. השטח
הפיטי הדרוש לכל הגידולים האלה יגיע
ל-2.700.000 דונם לערך, לזה יש להוסיף עוד
200.000 דונם מטעים. 60.000 דונם דגה, 40.000

שימורים ענפה באותם האזורים שבהם ירוכזו שטחי הירקות המיועדים לשימורים. לסוגי תר צרת היצוא אפשר לצרף גם זרעי ירקות שונים, פרחים, טבק ודבש. לשם פיתוח ענפי היצוא נהיה חייבים להתגבר על קשיים רבים מאד. יהיה צורך לטפח זנים מיוחדים של פירות ויר-קות המתאימים ליצוא. עלינו למצוא דרכים לגדל את התוצרת הזאת במחירי ייצור נמוכים ככל האפשר, כדי לעמוד בהתחרות בשוק הער-למי.

תוצרת חקלאית כבדים לתעשייה

בסוגי התוצרת השונים, שמניתי בפרקים הקודמים, יש כמה סוגי תוצרת שימשו חומר גלם לתעשייה שתפתח בארץ: תעשייה לעיבוד פרי-הדר, שימורי ירקות ופירות, תעשיית שמן, סוכר וטבק. עלינו לחתור גם להקמת תעשיית אריג, שתהיה מבוססת לא רק על חומר-גלם המובא מהחוץ ושיש לשלם מחירו במטבע זר, אלא תיפון בחלקה הגדול על חומר-גלם שיגודל בארץ בשטחים האינטנסיביים שלנו. הנסיונות שנעשו עד כה בשטח זה מעודדים הם ואין ספק שלאחר תקופת נסיונות ולימוד נוספים נוכל להגיע לגידול כמה סוגים של צמחי-סיבים שיספקו חומר-גלם לתעשיית הטכסטיל. תעשייה זו תדאג קודם כל לצרכי האוכלוסיה המקומית, אך יש לה סיכויים רבים להגיע גם ליצוא ניכר. מתוך הסוגים השונים של צמחי-סיבים הבאים בחשבון לגידול בארץ נברור את הסוגים הניתנים לגידול אינטנסיבי בשטחי השלחין שלנו. שטח של 300—350 אלף דונם של צמחי סיבים עשוי להיות בסיס איתן לתעשיית טכסטיל נרחבת שתת-פוס מקום חשוב במערכת הייצור הכללי של הארץ.

בננות וכר, יש להניח שלפחות 150.000 דונם מטעי שלחין מסוגים אלה ינטעו בארץ ופירותי-הם ימשו לאַכספורט.

על אלה יש להוסיף את פיתוחם הנרחב של כרמי היין. בידנו לפתח את תעשיית היין שלנו בקנה-מידה גדול הרבה יותר מאשר עד כה. עם הע-לאות הרמה המקצועית ינתן לנו לייצר מיני יין משובחים שיכבשו להם שוקים בארצות שונות, וביחוד בארצות בעלות אוכלוסיה יהודית גדולה. 150.000 דונם ענבי יין, שינטעו בשטחי בעל בעיקר בהר, ימשו יסוד לתעשיית היין המור-חבת. בשטחי הבעל ההרריים נוכל לנטוע עוד 200.000 דונם זיתים ותאנים, אף הם מוצרי אַכספורט חשובים. בס"ה יגיע שטח המטעים שתוצרתו תשמש ליצוא — ל-1.100.000 דונם.

הענף החקלאי השני במעלה המיועד לתוצרת-יצוא, הוא ענף הירקות. המוצרים שנוכל לשווק הם בני שני סוגים:

א. ירקות מבכירים הניתנים לגידול בחדשי החורף והאביב. הם יישלחו כירקות חיים לאר-צות אירופה, שיש בהן שוק נרחב המוכן לשלם מחירים גבוהים בעד ירקות הבאים בעונה שאין להשיג כל ירק טרי בשוק.

ב. שימורי-ירקות בצורות שונות. באים בחשבון קודם כל שימורי-עגבניות. גם כיום היינו יכולים לשווק כמויות גדולות של רכו עגבניות, אילו היה בידנו לייצרו, בעתיד עלינו לפתח את תעשיית השימורים בקנה-מידה גדול ובהתאם לכך יש לכוון את גידול הירקות שלנו. את הירקות לשימורים, בעיקר עגבניות, אפשר לגדל גם בשטחי הבעל ההרריים שלא נוכל להשקותם מסיבות שונות. 200.000 דונם ירקות שלחין ו-100.000 דונם ירקות בעל ימשו לייצור ירקות מבכירים לאַכספורט וכבסיס לתעשיית

שטחי השלחין	סכימה כללית של ניצול השטחים
	ירקות ותפוחי-אדמה לתצרוכת פנימית 300.000 דונם
500.000 דונם	ירקות ליצוא 200.000
	מספוא ומרעה זרוע לפרות חלב 560.000
	" " " לצאן 40.000
	" " " לבקר לבשר 500.000
1.120.000	אֶספסת לעופות 20.000
115.000	בטטות להזנת עופות
550.000	בטנים לשמן
200.000	סלק סוכר
1.200.000	גרעינים במחזור הזרעים
3.685.000 דונם	בס"ה
3.150.000	גידולים אלה יתפסו שטח פיסי של

200.000	פירות לסיפוק התצרוכת הפנימית לפי הפירוט דלעיל
700.000	פרדסים
150.000	פירות שונים ליצוא
300.000	צמחי סיבים
60.000	מדגה
40.000	משתלות ופרחים
<u>4.600.000</u>	בס"ה שטחי שלחין
דונם	שטחי הבעל
150.000	דונם ענבי יין
200.000	זיתים ותאנים
100.000	ירקות בעל וטבק
<u>1.000.000</u>	גרעינים וגידולי פלחה אחרים
1.450.000	בס"ה
<u>4.600.000</u>	בס"ה שטח שלחין
דונם 6.050.000	בס"ה שטח מעובד

ערך התוצרת החקלאית

בתקופת חוסר יציבות של המטבע קשה לאמוד, מה יהיה ערך התוצרת החקלאית שתיוצר בארץ לאחר תקופת הפיתוח. אפשר להעריכה, כמובן, לפי המחירים הקיימים בארץ כיום. דבר זה יתן לנו מושג על האפשרויות הכבירות להרחבת הייצור החקלאי בתקופה הקרובה.

הטבלה שלהלן מסכמת את כמויות התוצרת שנייצר בשטח האינטנסיבי והאקסטנסיבי גם יחד וערכה לפי המחירים הקיימים.

בזה לא מיצינו, כמובן, את כל האפשרויות החקלאיות של הארץ. יש בידנו עוד שטחים נרחבים שלא יכשרו לעיבוד חקלאי, אך טובים הם ליעור. כל שטחי ההרים שלא ישולבו במעגל העיבוד החקלאי טעונים יעור. מאות מיליוני עצים ינטעו בארץ ויכסו את כל רוכסי ההרים בצפון ובנגב. ואף יערות אלו יוכלו להיות בסיס לתעשיות שונות ולפיתוח אזורי קיטנות ומרגוע. אין אפשרות, כיום, להעריך את חשיבותם הכלכלית של היערות האלה, אך ברי שיש בהם כדי לספק פרנסתן של אלפי משפחות.

כמויות התוצרת החקלאית וערכה במחירים הקיימים

סוג התוצרת	הכמות הכללית	המחיר ליחידה	ערך התוצרת	בס"ה
ירקות ותפוחי אדמה לתצרוכת פנימית	720.000 טון	30 ל"י	21.600.000	
ירקות ליצוא ותעשייה	600.000 "	20 "	<u>12.000.000</u>	33.600.000
בטנים לתעשיית שמן	240.000 "	60 "		14.400.000
סלק סוכר	800.000 "	10 "		8.000.000
הטה וגרעינים אחרים	500.000 "	35 "		17.500.000
זיתים לכבישה	12.000 "	80 "	960.000	
זיתים לשמן	20.000 "	50 "	1.000.000	
ענבי מאכל	80.000 "	70 "	5.600.000	
ענבי יין	100.000 "	50 "	5.000.000	
בננות	40.000 "	80 "	3.200.000	
פירות שונים: תפוחים, שזיפים, סובטרופיים	72.000 "	80 "	5.760.000	
פירות שונים ליצוא	150.000 "	60 "	9.000.000	
משתלות, פרחים וכו'	40.000 ד'	100 "	<u>4.000.000</u>	34.520.000
פרייהדר	63.000.000 ת' 1 ל"י			63.000.000
חלב לשתייה ולתוצרת	600.000.000 ל' 70 פר'		42.000.000	
בשר בקר	33.500 טון 500 ל"י		<u>16.750.000</u>	58.750.000
ביצים	1.400 מיליון 20 פר'		28.000.000	
בשר עוף	25.000 טון 500 ל"י		<u>12.500.000</u>	40.500.000

סוג התוצרת	הכמות הכללית	המחיר ליחידה	ערך התוצרת	בס"ה
חלב צאן	40 מיליון לי'	100 פר'	4.000.000	
בשר וצמר			1.000.000	5.000.000
דגים מבריכות	12.000 טון	400 לי"	4.800.000	
דגיים	30.000 טון	200 "	6.000.000	10.800.000
צמחי סיבים	300.000 ד'	20 לי"		6.000.000
טבק, דבש ושונות				5.000.000

מזה כ-75 מיליון — תוצרת ליצוא 222 מיליון לתצרוכת פנימית — בס"ה 297.070.000

בחקלאות. עלינו להניח מלכתחילה, שכל שתת-פתח חקלאותנו נתקדם גם בשכלול שיטות העבודה ובהגברת המיכון. כיסוד להישוב התעסוקה בחקלאות לאחר הגשמת תכנית הפיתוח, שימשו לנו איפוא הנורמות המקובלות במשקינו, כשהן מוקטנות בשליש בערך. ההנחה היא שפריון העבודה בחקלאות יגדל לפחות בשליש ואולי למעלה מזה.

לפי 20 י"ע	10.000.000 י"ע
" 4	4.480.000
" 10	1.150.000
" 6	3.600.000
" 6	1.200.000
" 0,5	950.000
" 20	20.100.000
" 6	1.800.000
" 5	300.000
" 30	1.200.000
" 10	2.500.000
" 8	1.600.000
" 24	3.600.000
" 0,2	2.000.000
" 3	750.000
	1.500.000
	620.000
בס"ה	57.350.000 י"ע

ערך הייצור החקלאי כולו בשנת תש"י נאמד ב-49 מיליון ל"י, מזה כ-6 מיליון ליצוא. ערך הייצור בתש"ט היה קטן מזה בהרבה. פירוש הדבר, שיש אפשרות להגדיל את ערך הייצור החקלאי פי שש לערך ובהשוואה לתש"ט פי שמונה.

התעסוקה בחקלאות

קשה להעלות כיום חשבון מדויק לתעסוקה

500.000	דונם ירקות ותפוחי-אדמה
1.120.000	מספוא "
115.000	בטטות "
600.000	בטנים "
200.000	סלק "
1.900.000	גרעינים "
1.050.000	פירות שלחין "
300.000	צמחי סיבים "
60.000	מדגה "
40.000	משתלות "
250.000	מטעי בעל "
200.000	ירקות בעל "
150.000	פרות
10 מיליון	תרנגולות
250.000	ראש צאן
דיגימי	
מכורת ושונות	
185.000	שהם יחידות משק.

במלאכה וחרושת, בקיטנות ומרגוע, בתחבורה ובענפי פרנסה אחרים שיפותחו בעתיד ויגוונו את המשק החקלאי. לא נטעה אם נאמר שאין כל מניעות אוביקטיביות שלפחות שליש מתוך ישוב בן ארבעה מיליונים נפש יוכל למצוא את פרנסתו בכפר: בחקלאות ובענפי פרנסה אחרים שיפותחו בו וישתלבו בתוך המשק החקלאי.

לפי החישוב המפורט בטבלה שלמעלה יעסיקו ענפי החקלאות כשלעצמם 185.000 יחידות חקלאיות. אם נוסיף לזה גם את העוסקים ביעור וכו' נגיע ל-200.000 יחידות משק בחקלאות. על אלה יש להוסיף לפחות 20 אחוז עוסקים בעבור דות-יעור לחקלאות. ובס"ה יועסקו בישובים החקלאיים 240.000 יחידות שהן 960.000 נפש. החקלאות תעסיק, איפוא, באופן ישיר 24 אחוז מהאוכלוסייה של מדינת ישראל. מספר זה אינו כולל את תושבי הישובים החקלאיים העוסקים

ציוני החודש

קוריאנה ואנחנו

פ. אמיר

ודמוקרטיה ושהרור העמים — תועים ומתעים את הרבים. האומרים „מחננים“ ומפרשים: חופש היחיד ודמוקרטיה ורווחה במערב, ואך דיכוי וטירור ועוני במזרח — אף הם הוטאים לאמת ומחטיאים את הרבים. רק בעולם שיש בו היטלר מכאן וסטאלין צ'ארצ'יל-רוזוולט מכאן, קלה ההכרעה ופשוטה. שחור הוועה והברבריות שבנאציזם הפך, כממילא, את קצרת הצבעים על פיה והניה אור וחושך בלבד. לא כן בעולם שיש בו אמנם, מצד אחד, מישטר רכושני המשתמט בכל מקום שאפשר מן התיכנון למען הרבים, אך עם זה יש בו שפע אפשרויות ביטוי ליחיד ותוחלת קידמה לקיבוצי אדם גדולים, ובו איים איים של תיכנון סוציאליסטי גובר, אשר צלליה הפחדים של הטוטאליטאריות הקומוניסטית והשפל הכלכלי הצפון בחיק הקפיטליזם משתרגים עליהם להצר צעדיהם ולקפח נשמתם; ומצד אחר יש בו מישטר של תיכנון כולל וטוטאלי, הדוגל בשם הקומוניזם והסוציאליזם, ואמנם, יש בו כמה וכמה מהנחות היסוד של מישטר הראוי להיקרא בשם זה, אך עם זה אין להכיר בו, בצד מאמץ השיפור הטכני והכלכלי, המעלה באטיות של צב את רמת החיים של המוני העם, אותותיה של התעלות זו, חברתית, אנושית ותרבותית, שיש בה כדי לעורר את רובי העמים, לפחות בארצות המתקדמות, שיראו בו במשטר זה תבנית ואבטיפוס לעצמם ובנין חברתם. ניתנה האמת להיאמר: בעוד שאפילו הקפיטליזם הקנאי ביותר, כגון זה של ארצות הברית, ולו רק בשעות שאין הוא יודע מוצא ממצוקותיו, אוהז בעל-כרהו באמת-התיכנון הסוציאליסטית, ומקנה בזאת להמוני-אדם, שלא בטובתו, ראשית דעת והכרה בפתרונות סוציאליסטיים, הרי טיבו ודרכו של מישטר, המודהה והמזוהה בהכרת רבים עם הסוציאליזם, אלא שחומת אש מפסיקה בינו ובין שאר העולם, שסוגר ומסתגר בכל המנעולים המישטרתיים והברחיים האידיאולוגיים והאנושיים שבכוח דיקטטורה להמציא, תחת לפתוח שערים ולהסיר איבה והשדנות ולהגניח למחשבה טובה ולדוגמה טובה שתשפיע מכוחה מעל גבולות וגדריתיל, עצם דרכו וטיבו של משטר זה מרתיעים המוני אדם מפני הסוציאליזם ומרהיקים בזה את יוכו.

אין אתה צריך לעקם את תמונת המציאות הקוריאנית תחלה, כדי להגיע לאמירת הן למאמץ האריות המאוחדות נגד מעשה-התוקפנות בקוריאה. זה דרכם וזו חולשתם של עמים ויחידים, לתפור להם כתנות-פסים שכליות או אידיאולוגיות, הבאות לפרש ולהסתיר מעצמם או מן האחרים את המניעים האמתיים של מעשיהם. והרי זה סימן חוסר-בגרות לא פחות מאותה נטייה שאתה מוצא ביחידים ובקיבוצים, לתלות קופות של שרצים מאחורי זולתם או לקשור כתרם לראשם, הכל לפי צורך הרגע, כפי שהוא מצטייר להם בגבולי השגתם. חולשות מעין אלו אתה מוצא בכל מקום, אם מעט ואם הרבה. אף על פי שרק מדינות של דיקטטורה, העשויות מיקשה רע-ינית אחת, הפכו את החסרון הזה לכעין כשרון ולמקור כוח, כביכול, ושמוהו, ביודעים, כלי-זין משוכלל בהתמודדות המדינית העולמית. ואולם עיקר-כתובים זה בהיקף בין-לאומי „זכויותיהן“ של אומות גדולות וחזקות הוא. מזכויות-יתר כאלו נשמור נפשנו. ראייה ריאליסטית, ועם זה דרוכת-חזון, שאינה משלימה עם המציאות כמו שהיא, ועם זה אינה נרתעת מפניה מתוך סלידה ואימה, היא מן היסודות החיוניים לעצם קיומנו.

ואף אין אתה צריך להעמיד הכל על צרכינו היהודיים המיוחדים, על יחודה של מדינת ישראל כמדינה של קיבוץ גלויות, כדי להסביר לעצמנו ולאחרים את עמדתה של ממשלת ישראל בסכסוך קוריאה. גם אלמלא היינו מעונינים במידה חיונית ומיוחדת במינה בארגון האומות המאוחדות ובשמירת קיומו, גם אלמלא היינו תלויים במידה כזו בסיוע הכספי, הבא מן המערב, להעלאת גידחינו ולחיווק כוחנו — גם אז לא היה כל יסוד וגימזק לשנות את עמדתנו המבוגרת, הרואה את העולם במורכבותו המנומרת, הסגונית, ולא כאותו פסיפס ילדותי של שחור-לבן שמציירים לעינינו יבוארי הדוגמות בתוכנו.

אכן העולם אינו שחור-לבן, ולא ישיגוהו משיגי שחור-לבן בלבד. האומרים „מחננים“ ומפרשים: המחנה האחד כולו קפיטליזם וניצול האדם ושעבוד האומות והמחנה האחר כולו סוציאליזם

שגיאה חמורה לא פחות מנעילת דלת או"ם בפני סין (החדשה) אין פירושה כלל הזדהות עם טעמי המדיניות האמריקנית במזרח הרחוק. תמיכתנו בהחלטת מועצת הבטחון אין פירושה התעלמות מראיית עדיפותה החברתית של קוריאה הצפונית על הדרומית. אין פני הקומוניזם לגבי אסיה כפני הקומוניזם לגבי המערב המפותח. הקומוניזם לגבי מיליונים באסיה הוא בבחינת סיכמה — או לחשקסם — ששמעם אינו אלא תנאי־חיים משופרים במקצת ושחרור משלטון־זרים. המערב מזהה בהכרת המוני אסיה עם דיכוי כלכלי ופוליטי. ובעוד שהקומוניזם נושא בכנפיו הבטחה־רובשרה, שלא נתנסו בה המוני אסיה, הרי המערב אין אֶלטרנטיבה בידו לאותו משטר של ניצול קולוניאלי, ואפילו הוא נעשה באמצעות שלי־טים בנייה־מקום, אשר אסיה חתה אותו מבשרה דורות על דורות. אכן בידו פועלי בריטניה היתה שעת־כושר גדולה בשעה שעלו לשלטון; אך הם לא גילו מעולם ענין רב בשאלות חוץ, הניחו למסורות ואיני־טרסים ריאקציוניים להוסיף ולהטביע חותמם על מדיניות החוץ, וממילא קיפחו את יכלתם להורות דרך חדשה, שלישית, לעולם הנבוך והנקלע בין הפח הקומוניסטי ובין הפחת הקפיטליסטית. הפילוסופיה האמריקנית השלטת על חופש היזמה ליחיד — שיש בידו, כידוע, לטפס עד „הבית הלבן“ ועד נשיאות חברת־הנפט — נשמעת כלעג מר באזניהם של בני אסיה. אמנם לא תמיד מדיניות־החוץ של אר־צות־הברית היא בבואה מדויקת של מדיניות־הפנים. זכורים הימים שהמדיניות האמריקנית ביון היתה „שמאלית“ יותר, לאמור מוכנה לתמוך יתדותיה ביסודות מתקדמים יותר, ממדיניותו היונית של באַוין. אף בקוריאה הדרומית פתחה אמריקה ברי־פורמה אגרארית — אך היא הניחה את הגשמתה בידי אלה שהצליחו בזמן קצר למהול את הרעיון במים, ולהבאיש את ריח הדימוקרטיה ברבים. פרשת קוריאה נתגלמה בה, בזעיר־אנפין, כל גאונו ושברו של ארגון האנושות לשם חיי שלום וקידמה בעקבות מלחמת־העולם השניה. בשלהי המל־חמה, לאחר דורות של שעבוד סיני ויאפאני, ניתנה לקוריאה התקוה, בהסכמת כל המעצמות המנצחות, להקים את עצמאותה. אך לידתה של עצמאות זו היתה באי־קדושת האסטרטגיה וספירות ההשפעה. ביתור קוריאה לשניים על פי דין מלאכותי ושרירותי, כששליש האוכלוסיה ותתעשייה והכוח והרלק והדשן החקלאי הם מצפון לגבול, ושני שלישים, כעשרים מיליונים, המתפרנסים בעיקרם על החקלאות, מדרומו, ביתור זה היה ביטוי להשדנות העוינת שקרעה את מחנה בעלי־הברית לשניים, טרם ייבשו דמי החללים

ולא זו בלבד, שעולם זה מורכב הוא עד מאוד, ואור וחושך משמשים בו בערבוביה בשני המהנות כאחת; עצם אי־ההכרה בהיותו מורכב, הרצון למ־שוח אותו שחור־לבן פשטני, בין שרצון זה גובע מדוגמה אידיאולוגית ברוסיה ובין שהוא גובע מפתח אינפאנטילי באמריקה, סכנת מות צפויה מהם לשלום העולם. כי זה טבעו של הרואה את הדברים כמלוא קשת גוניהם, באורם וצילם, שהוא מבקש דרך להי־תוך הניגודים, ומכל מקום בונה הוא עולמו על עצם זכות קיומם והשפעתם של היסודות השונים, ולו יהיו שונים מן הקצה אל הקצה. מסקנתו של איש־הק־צוות, שאין לו אלא שני צבעים בלבד אחת היא בלבד: השמדתו ומחיקתו של הצבע האחר. ואם בכל הזמנים היתה הפשטנות מוסכנת, הנה בתקופה האטומית היתה מגמה זו לצוררת לא לשלום־העולם בלבד, אלא לעצם המין האנושי. מעולם לא היה שלום־העולם אמצעי בלבד, ואלם בתקופה כתקופתנו, כשהנשק האטומי מאיים למחות חלקים גדולים ממין האדם מעל פני האדמה ולהצמיד את תרבותו מאות שנים, ואולי אלפי שנים, אחורנית, הפך קיום־השלום למטרת־המטרות, שבלעדיה לא תהיה תקות קידמה וסוציאליזם והתעלות בעתיד קרוב או רחוק.

ב

הטעמים והנימוקים היהודיים המיוחדים, המ־חייבים אותנו לעמדה של אי־תלות מדינית ורוחנית ושקידה על שמירת שלום־העולם, נוספים הם על עמדתנו העקרונית ובאים לחזקה, אילו עשינו את רצונו של הקומוניזם והיינו יוצאים נגד סמכות או"ם להתערב בסכסוך קוריאה, לא זו בלבד שהיינו מרוקנים את עמדת „אי־ההזדהות“ שלנו מתוכנה, אלא היינו פוגעים פגיעה פאטאלית, מבחינתנו אנו, במסגרת האחת והיחידה של ארגון ורצון קולקטיבי שנתרה בעולם מבותר ומעורער זה, מסגרת זו העשויה לעמוד לנו בצר, לגבי מעשה תוקפנות ברור זה שנעשה בקוריאה, מתוך הכנה ממושכת ומחור־שבת לכל פרטי התכניות העלולות להתחייב מאפשרור־יות השתלשלות שונות, לא היה מקום לשיקולים מרובים. חובת ההתנגדות לתוקפנות, בכל מקום שהיא מרימה ראשה, גדולה בשעה זו ובתקופה זו מכל שאר המצ־ות ואפילו ממצות בדיקת טיבו החב־רתי של הנתקף או מניעיו האמיתיים של המתנגד לתוקפנות. הזדהותנו עם האור־מות המאוהדות בהחלטתן החוקית (שהרי ברית־המר־צעות פרשה משיבות מועצת הבטחון מרצונה —

בעולם, מוטב שיהיו מאוזנים. תמיכתו המוטעית והנואלת של אר"ם בהמשך ייצוג לסין הישנה, ששחיתותה אכלתה, שנתפוררה ואיננה, היא פרי תפיסה אמריקנית נחשלת זו. הכנסת סין החדשה לאר"ם היא תנאי להבראת היחסים ולראשית פתרון בקוריאה. הכרת ממשלת ישראל בסין הקומוניסטית מכאן — ותמיכתה בהחלטת אר"ם בקוריאה מכאן היא אות ועדות לכושר הבחנתנו בערב הצבעים בעולם ולכוח שיפוטנו העצמאי. מדיניותנו, אשר ראיית העולם במורכבותו ציוויהיים לה, ושמירת שלום העולם מטרתה, מן ההכרח שתחתור לאיזון כוחות ולייצוב גבולות ולאיסור התערבות בשעה זו — מתוך תקות היתוך יחסיים לעתיד לבוא. הכרח האיזון והייצוב מיוסד על ההנחה שיתכן למשטרים שונים לחיות בכפיפה אחת בעולם; מטרת ההיתוך מקורה בתוחלת השיכנוע וההסתגלות ההדדית.

מדינת ישראל עמדה עד כאן במבחן אייזהזדהות עם אחד הגושים — והחלטתה לתמוך בעמדת אר"ם בקוריאה אינה מערערת הנחה זו. כל החלטת אחרת בנפשנו היתה. שואת העולם, המלחמה השלישית, היא שואת השואות לישראל. השאלה היא: היתכן למנוע את השואה ב"עצומות שלום" שקופות וחד צדדיות, בפלפול חריף הקורא להתקפה התגוננת ולהתגוננות התקפה, בחינוך ההופך גם מעשה צדקה של היריב ל"מסך-עשן", וגם מעשה תועבה של עמיתך להכרח מהפכני? או שמא יקל לקדם פניה ואף למנוע אותה בביצור מעט המוסדות הקיימים בתחום הארגון הבינלאומי, בחיזוק סמכותו של אר"ם על כל שלוחותיו, בהכרת עובדות גלויות ומפורשות כסין הקומוניסטית, בליכוד מודרג של כד המדינות העלולות לעשות עמנו להפשרת השלגים במלחמה הקרה, בחישול כל הכוחות העשויים לפלס דרך חדשה, אחרת, בין האיתנים המתמודדים, ובהתנגדות לכל התגרות באר"ם וכל פגיעה בענין השלום העולמי? המתעלם מהיצג שאלות זה בוחר ב"ניטרליות", ב"שבוא-ל-תעשה". לא כן מי שבוחר בדרך עצמאית, אך פעילה, שצרכינו המיוחדים והברותנו לאומות המאוחדות מחייבים אותה. כניסתנו לאר"ם היתה פרי שיקולנו העצמי באינטרסים שלנו, אך היא היתה גם פרי מגמת-יסוד הטבועה בתרבותו ובתולדותיו של ישראל. משכנסנו — פרשנו מן היציע של נייטרליות, קיבלנו עלינו עול מצוות וחובות, והרינו בתוך זירת ההתגוששות עצמה. בתוכה מצויים אנו לשמור על עצמאותנו הרוחנית ועל שלום העמים.

ודמעות האמהות השכולות. מאחר שועדת שלוש המעצמות, ארצות-הברית, ברית-המועצות וסין, שנת-מנתה להחליט על עתידה ודמותה של קוריאה, העלתה חרס בידה, החלו שני הצדדים מקימים, כמעשה גרמניה, שתי מדינות עצמאיות — וצהובות זו לזו. בנסיבות אלו, ובלחץ המתיחות הטבועה בהן, קמו שתי מדינות-משטרה, אשר בשתייהן בטל, למעשה, חופש הביטוי וההתאגדות, אף על פי שמדינת הצפון היא, בלי ספק, הבריאה והיציבה מן השתיים.

ואולם עובדה ברורה זו שמדינת הדרום, הסמוכה במידה קיצונית על שולחנן של ארצות-הברית, משטרה הוא הלוקי יותר בפגעי השחיתות והוסר הכשרון, אין בה כדי להעבירנו על דעתנו מראות את המתקייף ומעשה-התוקפנותו. בעולם העומד כולו על היחסיות, הלא כפסע הוא בין רקבון ממשל של קוריאה הדרומית ובין תו "רקבון" העלול להתלות בצוארה של מדינה כיוגוסלאוויה, למשל, מידי מדינה כאלבאניה או רומניה, אם תגיע שעתה של יוגוסלאוויה להיות מותקפת בתואנת-התקפה מצדה. מכל מקום מסמכותה של מועצת הבטחון לפסוק הלכה בנוגע למעשה-התוקפנות, אך לא בדבר פרצופה החברתי של המדינה הנתקפת, הראויה היא להיתקף אם לא.

ודאי הוא שאמריקה מיהרה לפעול בקוריאה להגנת האינטרסים שלה — אבל גם עובדה זו אינה צריכה להעבירנו על דעתנו ועל החלטתנו. כל מקום וכל זמן שיש אינטרסים מנוגדים — וכל עוד לא הגענו לפתרון-הפתרונים של ביטול האינטרסים השלטוניים עצמם — אין לנו ברירה אלא לתמוך בפעולה נגד המתקייף, יהיה מי שיהיה. השאלה, איזה מן הצדדים צודק יותר, אינה ענין לכאן. שאלת-השאלות היא, אם תורשה או לא תורשה עשיית דין מאיזה צד שהוא, שיש בה כדי לסכן את שלום העולם. כיהודים וכאזרחי העולם עלינו לברך על מהירות תגובתו של ארגון האומות המבקש לכופף דעתו, לומר למתקייף "הרף!" — ואפילו נעשה הדבר במאוחר ובמיעוט-הצלחה בהשואה לאלו שהכינו את מעשה-התוקפנות ימים רבים ובמחשבת תחילה.

אין ספק: רמת-התפתחותה החברתית הנמוכה של אמריקה מסוכנת היא לאיזון הכוחות בעולם — וכל עוד קיימים כוחות, מן ההכרח שיהיו מאוזנים. ואף זו: התפיסה השוררת בחוגים הצבאיים באמריקה, המבקשת לקנות את הנצחון בול ככל האפשר מצד הוצאת כוח-האדם, אף היא סכנה בה לשלום-העולם — שהרי כל זמן שיש כוחות צבאיים של מעצמות

במזרח התיכון

„יציבות“ במזרח התיכון ותכנה הממשי

יעקב שמעוני

ושנתיים; אדרבה, המצב הלך והורע ברוב ארצות האיזור — מחוץ לתורכיה.

ב

אכן, נראה הדבר כפאראדוקס, ואף על פי כן אמת ונכון הוא: אף באחת מארצות המזרח התיכון לא חלו זעזועי פתע הנראים מבחוץ. אפילו סוריה לימורת ההפיכות לא ראתה הפיכה של־ממש מאז אוגוסט 1949 (מאורעות דצמבר 1949 היו ספק הפיכה ספק חילופי־שלטון חוקתיים) — ואף על פי כן אין ספק שיציבותן הפנימית של רובן לא גברה אלא פחתה, ובעיקר, נעכרו ונתערערו היחסים שביניהן לבין עצמן וביניהן לבין שכניהן. תורכיה, לעומת זאת, היא הארץ המזרח־תיכונית היחידה שהיה בה שינוי חמור, מהפך כני כמעט — ואף על פי כן לא נפגעה יציבותה.

רגילים אנו לבחון בעין חשדנית את גילויי הרמור קראטיה והמדרניזאציה במזרח, בידענו שבמידה גדולה אין המזרח מסגל לו אלא את הצורות החיצורניות של הפרלאמנטריוז המערבי. גם בתורכיה, ששלי־טיה הכריחה להתחדש ביד ברזל, ידענו שהרבה מן הברק של ההתמערבות והאורבאניזציה לא היה אלא מבחוץ, ושארחה־חייו של העם התורכי ברוב מנינו, על מיליוני יושבי כפריו, נשתנה אך במעט. ובכל זאת אי אפשר שלא להתפעל מתוצאות הבחירות הפרלא־מנטאריות בתורכיה במחצית מאי שנה זו — מתוצאות הבחירות ומצורתן, ומן העובדה שמהפכה זו בחייה של תורכיה לא גרמה, במידה שאפשר לדון עד כה, שום הפרעה בריציפות חייה המדיניים.

עד 1945/46 התנהלו חייה המדיניים של תורכיה (אחרי נסיון־נפל של הקמת אופוזיציה „מטעם“) לפי שיטת מפלגה אחת, ולא היתה כל אופוזיציה פרלאמנט־טארית חוקית. בשנת 1945 הותרה הקמת מפלגות בבחירות 1946 השתתפו בפעם הראשונה שתי מפלגות אופוזיציה; נצחונה של מפלגת השלטון, „המפלגה הרפובליקנית העממית“ של עצמת אינונו, תואר על ידי דוברי האופוזיציה כתוצאה של מעשי זיוף וכפיה. בבחירות 1950 ניצחה המפלגה הדמוקראטית נצחון מזהיר — בהשיגה 408 מתוך 487 מושבי הפרלאמנט; מפלגת השלטון הפכה לאופוזיציה מעוטת־כוח. רבים

החזית העיקרית בהתמודדות בין המערב ובין המזרח נמצאת, אמנם, היום במזרח אסיה ובדרום־מזרח. אך אין מכאן מסקנה שהמזרח התיכון שוב אינו נחשב לזירה אפשרית בהתנגשות־איתנים עתידית, ושמדינאי המערב חדלו לראות את ייצובו של איזור זה כמטרה חשובה ביותר. אם היה ספק בדבר, באה הכרזתן המשותפת של שלוש מעצמות המערב וסילקה את הספק.

המעיים בתכניות הסיוע האמריקניות יתברר לו כי בעיני ארצות־הברית אין המזרח התיכון חטיבה אחת שלכל חלקיה נודעת חשיבות שווה. המזרח התיכון מתחלק ל„קו ראשון“ ול„קו שני“. ארצות הקו הראשון הן תורכיה ופרס — ולגבי הארצות האלו מצויה לא רק התענינות ודאגה, אלא כוונות להגיש להן סיוע רב ולהתערב באופן פעיל למדי בעניניהן. אמנם לפרס אין ניתנת אלא עזרה בחמרי־מלחמה, וזאת במידה צנועה למדי, ואילו תורכיה מקבלת סיוע צבאי — בחמרי־מלחמה, בהדרכה ובכסף — וסיוע כלכלי על צורותיו השונות (עזרת מרשאל ישירה, סידורי חלי־פין בין־אירופיים בערובה אמריקנית, מלוות וכיו"ב). בתכניות האמריקניות נועד לה תפקיד פעיל בצירופים המדיניים הן של המזרח התיכון והן של אירופה. ארצות ה„קו השני“ הן מדינות ערב וישראל: לגבי חלק זה של המזרח התיכון מובעת דאגה ואזהרה, ויתכן שאחדות מארצותיו תוכללנה בין מקבלי הסיוע שיינתן לפי „סעיף ארבעה“ של הנשיא טרומאן (לפי שעה הוקצבו לכך רק 35 מיליון דולר לעולם כולו, הקצבה שאינה באה לממן תכניות־פיתוח, אלא אך לעזור בהכנתן הטכנית); ארצות אלו אינן מקבלות סיוע ישיר — לא צבאי ולא כלכלי.

מכל מקום, יציבותן הפנימית של ארצות המזרח התיכון — של פרס ותורכיה בשורה הראשונה, ושל ארצות ערב וישראל גם הן — ותקינות היחסים שביניהן שוב אינן שאלה פנימיות או איזוריות בלבד. זוהי שאלה עולמית שהמעצמות מקדישות לה תשומת־לב מרובה, והמשקיף הבא לבדוק את מידת היציבות ותקינות היחסים המדיניים שבאיזור, יבוא בעל־כרחו לידי מסקנה, שלא חלה כאן כל התקדמות במשך שנה

לא יהיו רבים, הרי חל שינוי באוירה הציבורית זאת הפעם הראשונה בתורכיה החדשה — אמר עתור נאי אחד — שנשיאה, ראש מעצבי חייה הציבוריים, הוא אדם שבילה את ימי נעוריו לא באסכולה של קציר ני צבא, אלא באסכולה של בנקאים. וכבר הודיעו, למשל, שמתכוננים להתיר שבתות של פועלים, שהיו אסורות עד כה. בין השינויים העתידיים לבוא יהיו בודאי הקלות בעניני דת. במלחמתה בכליפות ובשלטון חכמי-הדת המוסלמיים הגיעה הרפובליקה התורכית לידי חילוניות קיצונית הכוללת ביטול כל חינוך דתי מטעם הציבור. והרי אנו עדים לברית מזרח בין הדמוקרטים המתנגדים לדיקטאטורה והדוג'לים ביתר חופש וכו', ובין חוגי כמורה וקנאי דת המעונינים גם הם, מטעמיהם הם ולמטרותיהם הם, בביטול הדיקטאטורה. היסוד הדתי הזה, שיש בו לא מעט מן הגעגועים על התקופה הטרור-כמאלית, מיוצג אמנם יותר ב„מפלגת האומה“ שנכשלה מאשר במפלגת הדמוקראטית, השומרת אמונים לעקרונותיה המפכניים של כמאל אטא תורכ, אולם במידת-מה מצויים יסודות כאלה גם במפלגה הדמוקראטית. שינוי אחד בכיוון זה כבר נעשה: הותרה הקריאה לתפילה מפי ה„מואזין“, בערבית, בנוסח הקוראני המקורי — דבר שהיה אסור עד כה.

במדיניות החיצונית של תורכיה לא יחול כל שינוי עקרוני — על כך הודיעו שליטיה ההרדשים וחזרו והודיעו. תורכיה חוסיף להעמיד פנים עיקשות וזועפות כלפי שכנה הגדול שבצפון, תתמיד באיסור על התנועה הקומוניסטית ותחזק את בריתה עם המערב. מסתבר שהמנהיגות הדמוקראטית החדשה תגביר את קשריה האמריקניים אף תגביר דרישותיה מבני-בריתה: יתר התחייבות מצד אמריקה להגן על תורכיה בשעת הצורך, צירוף מהודק ומחייב יותר אל הברית האטלאנטית, ואם אין האמריקנים מוכנים לכך — אל ברית יס-תיכונית שתישען על צרפת אי-טליה, יון ותורכיה.

גם יחסה של תורכיה אל עניני המזרח התיכון, מדינותיו ובעיותיו, לא ישתנה מהרה. ההתעברות ביציבתו של האיזור, אהדה לארצותיו ולעממיו, כערבים כישראלים, מקצת שאיפה להיחשב עומד-התורף וראש-המדברים בו (ומכאן החשדנות כלפי מצרים), ועם זה חוסר כל נטיה להידבקות יתרה במדינותיו של איזור זה, שאין בהן כוח ויציבות, ורק תפולנה למעמסה על שכמה של תורכיה, תחת להיות לעזר לה. מכאן שכל הניחושים על „גוש מזרח-תיכוני“ או „גוש אסלאמי“, שיקיף את המדינות הערביות ואת תורכיה, פרס, אפגאניסטאן ופאקיסטאן, נשארו בגדר השערות בעלמא. ואין צריך לומר, שאין

ממנהיגי המפלגה הרפובליקנית העממית הם קבר-ניטיה של תורכיה במשך עשרים-ושבע שנה, לא נבחרו כלל.

עצם החזיון, שנכשלת מפלגה המחזיקה ברסן השלטון — שלטון מבוסס וותיק, בעל אופי דיקטאטור-למחצה, שהעמיק שורש בשיתין של החברה התורכית, ועד לכל כפר וביית-ספר וסדנה הגיע, חזיון בלתי-רגיל הוא בחיי המזרח התיכון. וכשם שמעיד החזיון הזה, כי רוב העם התורכי עייף משלטונם של הרפובליקנים, משיטות הממשל החמורות-הדיקטאטוריות שלהם, ושסיסמות האופוזיציה הדימוקראטית צדו את לבו של העם, כך מעיד הוא גם על השתרשות רצינית של דרכי פרלאמנטאריזם דמוקראטי.

השינויים שהממשלה הדמוקראטית החדשה עתידה להביא במדיניותה של תורכיה, יגעו, בראש וראשון, בהשדה המדיניות הפנימית ובעיקר המשקית — והם רובם ככולם שינויים שדעתם של האמריקנים תהיה נוחה מהם, שינויים המקרבים את המשטר המשקית-חברתי של תורכיה אל זה הנהוג באמריקה, באירופה המערבית ובשאר ארצות ה„יומה החפשית“. ואף על פי שאין להניח קיומו של לחץ אמריקני ישיר, הרי קרוב לודאי שהציבור התורכי, וביחוד חוגי הכלכלה והצבא, שקשרו במידה גוברת והולכת את גורל מדינתם במדיניות האמריקנית, „הריחו“ מה השינויים העלולים לעשות את תורכיה מקובלת יותר על לבם של האמריקנים. שינויים אלה ניתנים לסיכום בדיבור אחד: ביטול האטאטיזם. יש להניח שהדמוקראטים יבטלו, בהדרגה, את בעלות המדינה על רוב ענפי התעשייה, הבנקאות, התחבורה והמסחר החיצוני, את התערבותה באותו שטח-פעולה שהיה גם עד כה פתוח ליזמה הקפיטאליסטית החפשית, את המנופוליים הממשלתיים המקיפים עד כה שדה רחב ביותר, ויש להניח שייפתח כר נרחב ליזמתו החפשית של ההון הפרטי. ומאחר שהמשק התורכי זקוק להשקעות הון רבות וההון המקומי המצוי להשקעות אינו רב, הרי יש להניח שגם בתורכיה, כבמדינות אסיא-טיות אחרות, תורשינה השקעות הון זר, אף יינתנו לו יתרונות שונים. וזאת לזכור: האיסור על השקעת הון זר היתה נקודה חשובה בתכניתה של תורכיה הלאומית-המהפכנית, מאחר ששחרור הארץ מכבלי הכינות הורים, ששלטו בסוף התקופה העותומאנית ברוב שטחי הכלכלה, היתה אחת המשימות הראשונות והראשיות של השליטים החדשים בראשית שנות העשרים.

בעקבות הקלת הפיקוח הממשלתי על המשק יבוא בודאי ריכוך באופיו הדיקטאטורי של המשטר ובאורח החיים הציבוריים בכלל. ואם גם השינויים שלמעשה

ומנהיגיה נעצרו וכולה ירדה למחתרת — קיימת, לפי כל הסימנים, ואין השלטון מצליח לדכאה. זה כוחה של תנועה זו, שעל גרעיניה הפועלים-התעשייתיים בדרום-מערב הארץ, באיזור הנפט, באספאהאן וכר', ועל חוג המשכילים התומך בה, נוספים הסאפאראטיסטים שבאיזור בייג'אן; אלה הקימו כידוע בשנת 1945/46 רפובליקה עצמאית — בסיוע סובייטי לפי הנאמר — ואף על פי שזו חוסלה, הרי גחלת הסאפאראטיזם ערדה לוחשת. סאפאראטיזם הוא, בהכרח, פרו-סובייטי, שכן לבני אורבייג'אן הפרסית קוסמת אורבייג'אן הסובייטית שמעבר לגבול, ומה גם כש-אורבייג'אן נפגעה במשבר הכלכלי יותר מאיזורים אחרים, ובניה חיים בהרגשה שאין הממשלה דואגת להם. הכורדים השתתפו עם האורבייג'אנים במלחמה נגד השלטון הפרסי, וגם הם בלתי-מרוצים. ורוט-גם באזורי גילאן ומזנדראן שעל חוף הים הכספי עדיין היה מסורת של תנועת עצמאות ופירוד-מעל פרס. ואילו בני-הברית, שממשלת פרס נאלצה לגייסם לעזרתה במאבקה עם התנועה הסאפאראטיסטית-הדימוקרטית באורבייג'אן בשנות 1946/47, הם ראשי השבטים של פרס הדרומית-המערבית, ובראשם הבת-תיארים והקשקאי, שנאמנותם לממשלת טהראן אינה מובטחת אלא כל זמן שזו עושה רצונם; וזה מלבד היותם כפופים, למעשה, לחסות בריטית, המתישבת בדוחק עם עצמאותה של פרס.

על גורמים אלה של איי-ציבות בפרס יש להתייחס את הסכנה המתמדת של ערעור גבולה הצפוני. ברית-המועצות מביטה בעין רעה על התגברות השפעתן של מעצמות-המערב בפרס — לפי ההסברה הרוסית אין תיאום בין האמריקנים והבריטים בפרס, אלא הם מתחרים ביניהם — והרי היא עושה תעמולה חריפה הן ברדיו והן באמצעות התנועה האורבייג'אנית. הגבול הפרסי-רוסי הוא גבול „עדין“ בשל המתחיות הפוליטית, בשל הסיכויים למציאת נפט באיזור, בשל העובדה שמשני עברי הגבול, לאורך רובו, יש-ביים קרובי-גזע-ולשון: אורבייג'אנים וכורדים במערב, תורכמאנים, קירגיזים, אוזבאקים במזרח.

אין תימה, איפוא, שעם כל רצונן של ארצות-הברית לשלב את פרס לתוך חזית בריתותיה במזרח התיכון, מהססים כנראה ראשי אמריקה לשקע בפרס את מלוא מרצם. פרס אינה מקבלת לפי שעה סיוע כלכלי בקנה-מידה רחב, אינה נהנית מעזרת מארשל, כנראה מתוך חשש שחבית זו אין לה קרקעית, כמעשה הקואמינטאן הסיני. אף הסיוע בהמרי מלחמה ובהדרכה צבאית ניתן ביד קמצוץ. כעשרה מיליון דולר לשנה, בניגוד לצבא התורכי הנחשב לבעל פוטנציאל-

תורכיה נוטה להצטרף לגוש כזה — כל עוד אין מעצמות המערב תובעות את הצטרפותה, אגב התחייבות מצדן לממן ולצייד ולאמן גוש זה בתורת איזור שהן מקבלות עליהן את הגנתו.

ג.

אם התחוללה בתורכיה תמורה מדינית בלא לערער את יציבותה כלפי פנים וכלפי חוץ, הנה בפרס נראה המצב חמור ומעורער. מקימה ומנהיגה של איראן החדשה, רזא שאה, ביקש בשנות העשרים והשלושים ללכת בדרכו של כמאל התורכי ולכוף על איראן שינוי משטר על ידי דיקטאטורה מודרניסטית. הוא נכשל. השחיתות והוסר-הכשרון של המנגנון וזעזום אשר הקים (ואף שלו עצמו) וקוצר ידו להתגבר על בעלי האחוזות וראשי השבטים, היו בעוכריו. פרס צופה הסוציאלי והכלכלי של פרס הוא מעשה-פסיפס מזור של דיקטאטורה מודרניסטית, שלטון בעלי-אחור וזו לפי המתכונת המזרחית המקובלת, משטר שבטים וראשיהם הפיאודליים, ושחיתות האוכלת כל חלקה טובה.

זה ימים רבים מפרפת איראן בצפרניו של משבר כלכלי חמור, ואין מושע. בעית דלות-הייצור מתמירה, בתי-החרושת המעטים נאלצים להיסגר מאין להם יכולת להתחרות בתוצרת זרה. חוסר-העבודה מתרבה, ואף הייצור החקלאי יורד זה שנים, ורבבות אכרים ופועלים חקלאיים נוהרים לערים, לבקש עבודה ואין. תכנית-פיתוח רחבת-ממדים (650 מיליון דולר!), שעובדה בידי חברות אמריקניות בשביל ממשלת פרס והבתים המחוקקים אישרוה זה פעמים אחדות ומנגנון לא-קטן הופקד על הגשמתה — אינה מתגשמת. ההתנסות הגדולות הנכנסות לקופת הממשלה מאת חברת הנפט האנגלו-איראנית (שלושה-עשר מיליון לירות ומחצה בשנה), ושחיו צריכות לפרנס את תכניות הפיתוח, מוצאות על כסוי הגרעונות ועל צרכים שוטפים.

מן החיים הפרלאמנטאריים אין כאן אלא הצורה בלבד. מפלגות פוליטיות לא נתגבשו — ובמידה שמצטרפות סיעות פרלאמנטאריות, הרי הן צירופים קיקיוניים המצטרפים על יסוד אישי, ולא פוליטי. ממשלות מוקמות ומתפטרות, ולכלל יציבות אינן מגיעות. בשנת 1949 הובאו שינויים בחוקת המדינה והי ענקו סמכויות רחבות יותר לשאה; אך גם אמצעי זה, שסכנותיו בצדו, לא ייצב את המצב. בשבועות האחרונים רבו השמועות על הפיכה קרובה — הכוונה כנראה להפיכה צבאית — הממשלה אף ראתה צורך להכחיש שמועות אלו.

מפלגת „טודה“ הקומוניסטית, שנאסרה זה-יכבר,

ריה, משום שהוא קשור קשר ישיר אל פקעת היחסים הבין-ערביים, ושבגללו עלול לפרוץ סכסוך בין מדינות ערב לבין עצמן, שישים לאל כל נסיון לשיתוף-פעולה אוזרי. אחרי שתי הפיכות והפיכה-לחצאין, אחרי חי' לופי ממשלות לאין-סיפור, אחרי ביטול החוקה ושני נסיונות לחבר חוקות חדשות, אחרי התערבות הגור ברת של הבורות קציני-צבא בחייה המדיניים של הארץ, והתרוצצות רבת-תככים בין סיעות ואישים — הגיעה סוריה לכשעצמה למצב של מלחמת הכל בכל. מצבה זה הוא כמוזמן התערבות מבוהן — מבגדאד או מרבת-עמון, ולא עוד אלא שהתערבות כזאת תוכל לבוא בקלות, באין התנגדות בעלת-סיכויים מצד גופים רציניים בסוריה, וחלקים גדולים מן הציבור הסורי עלולים לקדמה בברכה כנאולת המדינה מאנר-כיה. ערעור מוחלט של המשטר הרפובליקני בסוריה ואיחודה עם עיראק או עם ממלכת עבדאללה, פירושם כמובן קץ ההגמוניה המצרית בעולם הערבי. מכאן רגישותם של המצרים כלפי תכניות ההתפשטות של עיראק ונסיונותיה לרסן על ידי "אמנת הבטחון הקי-בוצית" (אשר עיראק לא חתמה עליה — ולא במקרה!) ומכאן חרדתם כלפי צעדיו של עבדאללה הז' חומרה היתירה שבה הם רואים את סיפוחם של חלקי ארץ-ישראל הערביים לממלכת הירדן.

אכן, ערעור היציבות בעולם הערבי בא לידי ביטוי חריף ביותר במשבר העובר על הליגה הערבית. בין שיצליחו מדינאי ערב לחיות חיי-צללים את הליגה הערבית, ובין שתתפרק, מכל מקום חזלה לשמש גורם מייצב והפכה לזירה של מאבק גלוי. והלא יש לזכור שעיקר העידוד הבריטי, אשר איפשר את ייסוד הליגה, ניתן בראש וראשונה לא כדי לסייע בידי הערבים להגשים את אחדותם, האהודה אמנם על הבריטים, אלא כדי לסייע לייאוב המזרח התיכון. יהיו הישגיה וכשלונותיה של הליגה בשטחים שונים אשר יהיו — באותו שדה-פעולה שלמענו נוסדה נכ' שלה לחלוטין. עובדה זו ידועה יפה אף לידי הערבים המובהקים שבין הבריטים, ויש להניח שרישומה בתכנון המדיניות הבריטית במזרח התיכון יהיה ניכר מאוד בעתיד הקרוב.

שלושה עניינים חשובים עמדו על סדר-יומה של הליגה ברבע השנה האחרון. ענין השלום הנפרד עם ישראל הורד מעל שולחנה של הליגה, אחרי שעבדאללה נכנע — באפריל 1950 — ללחצן של שאר המדינות הערביות, שהופיעו בענין זה כגוש מלוכד. רוב הפרשנים הבריטיים סברו, שאין כניעתו של עבדאללה אלא טכסיס; אולם כל צעד נוסף מצד עבדאללה בכיוון שלום נפרד עם ישראל פירושה פרישה מן הליגה הערבית, וברור שעבדאללה לא יעשה

לחימה גבוהה, אין מעריכים ביותר את הצבא הפרסי*). ביקורו של השאה באמריקה, בסוף 1949, היה כנראה גם הוא כשלון, מבחינת שכנועם של האמריקנים, אף על פי שנתקבל בכבוד רב וכיד הפירסום האמריקנית. ספק הוא אם עזרה אמריקנית מלאה יש בה כדי לעצור את תהליך התערעורתה הכלכלית, המדינית והבטחונית של פרס (**).

ד

מצבן הפנימי של הארצות הערביות, כל אחת בפני עצמה, יש בו גם הוא כדי להדאיג את מבקשי היציבות במזרח התיכון. המשבר הכלכלי, העובר על כולן זה כבר, לא הוקל — ואף כאן אין נראה כל מאמץ קונסטרוקטיבי לרפא את שרשי הנגע. העירקים מוכנים לקבל מלוות, ועם זה גם לקבל מעט הדרכה ופיקוח כספי, אולם ברוב ארצות ערב חסרה עדיין ההבנה כי מפעלי הפיתוח מטרם הראשונה צריכה להיות לא טכנית-כלכלית גרידא, אלא חברתית.

המשטר המדיני-הממשלתי מוסיף להיות לקוי בחוסר-יציבות בלבנון ועיראק, אשר ממשלותיהן נאלצות להמשיך במדיניות הערבית הטיפוסית: שלא להכריע בעניינים לגופם ולפי צרכי המדינה האוביקטיביים, אלא לפי דעת-הקהל המשווערת. אף מצרים הכי זיבה את התקוות שתלו בה המשקיפים עם נצחונן המכריע של הוופד בינואר 1950: גם מפלגה זו לא נשתחררה מן הזיקה לסיסמה הלאומנית המקובלת על הציבור המצרי, לא ניגשה בהעזה להתווית מדיניות מצרית חדשה, מציאותית יותר. אשר רוב פרלאמנטארי בטוח אין בו, כנראה, כדי להתגבר על הנגעים העמוקים של המדיניות הערבית. מסתבר שאף ממשלת הוופד חוששת להתנגשות עם המלך וחצרו. חוסר העזתה מתבטא יפה בגישתה אל שלוש הבעיות החשובות העומדות היום לפני מדיניות מצרים החיצונית — בעית היחסים והחזרה האנגלו-מצריים, בעית השלום עם ישראל, ובעית היחסים הבין-ערביים, שבלי הכרעה מציאותית בהן אין מצרים יכולה לזכות ליציבות מדינית.

דאגה חמורה ביותר מעורר המצב הפנימי בסו-

(* ראה בענין זה G. F. Elliot: Hate Hope and High Explosives, 1948, p. 97/98.

(** שינויי הממשלה האחרונים בטהראן ועלייתו של איש-הצבא רומארה לראשותה, שהידיעה עליהם הגיעה זה עתה, מאשרת את ההנחות הכלליות של המאמר. לפנינו מאמץ נוסף להתגבר על החולשה הכללית של המשטר ולזכות בתמיכה אמריקנית תקיפה יותר (המ').

פרשת השלום הנפרד עם ישראל היה בידם לרכו את כל מדינות הליגה סביבם, הרי בענין הסיפוח לא זו בלבד שאין יסוד משפטי מספיק להוצאת עבדי מן הליגה; יתירה מזו, בענין זה לא הצליחו המצרים לרכו סביבם את כל מדינות ערב. נתברר להם, איפוא, במשך מושבה האחרון של מועצת הליגה, ביוני, שההצעה להוציא את עבר-הירדן מן הליגה, שהגישוה בפני יזות וסירבו לזו מננה על אף כל מאמצי התיווך של ראשי עיראק והלבנון אין לה כל סיכוי להתקבל. הם נאלצו, איפוא, לוותר עליה במושב הזוהר. זהו הוכן ה"פשרה" שהושגה, כביכול, במושב הליגה האחרון. לגופו של ענין הסיפוח לא הושגה פשרה, מאחר שנוסחאות התיווך של העיראקים והלבנונים סבבו כולם על ציר אחד — שאין הסיפוח "סופי", אלא רק עד "הפתרון הסופי של בעית ארץ-ישראל" — ונדחו על ידי שני הצדדים, על ידי עבדאללה והמצרים כאחד.

הכניעה המצרית הצילה את קיומה הרשמי של הליגה ביוני, כשם שכניעתו של עבדאללה הצילתהו באפריל. ברם, הכל יודעים עכשיו שליגה מעין זו אין בה עוד משום הרגעה ותוספת יציבות למזרח התיכון.

זאת — אלא אם כן החליט שהגיעה השעה לפרוש מן הליגה לחלוטין. "אמנת הבטחון הקיבוצי" נחתמה לפי שעה רק בידי חמש מדינות ערביות; לפי ידיעות של עתונאים רמו עבדאללה שהוא נמנע מלהתום עליה מתוך שיקולים עקרוניים ושלא יחתום עליה גם להבא — אם כי הודעה עבר-ירדנית רשמית על כך לא נתפרסמה. מצד עיראק לא היתה כל הודעה, והמשקיף הפשי להסיק את מסקנותיו, אם יש מקום לקוות להצטרפותה של עיראק לברית הבטחון — אף אם נניח שבחתמת חוזה חדש בין מדינות ערב כשלעצמה היתה משום חשיבות מעשית, דבר שהוא פתוח לספק — אין בה טעם רב אם אין היא מקפחת את כל מדינות ערב.

הענין השלישי, הוא סיפוחה של ארץ-ישראל הערבית אל הממלכה ההאשמית, לא נתיישב כל עיקר, אך לפי שעה הביא למצרים מפלה חמורה. שנוכחו המצרים לדעת שלא יוכלו לעשות את בעית השלום הנפרד עם ישראל לענין הראשי במלחמתם עם עבדאללה (שכן עבדאללה סיכל מוזמתם להוציא מן הליגה על ידי כניעתו הטכסיתית), החליטו, באין ברירה, להיפוך את הסיפוח לענין הראשי ולהוציא את יריבם מן הליגה בגללו. אולם כאן טעו בחשבונם: בעוד שבי

מפסרים

שנו רבותינו: אוצרי פירות ומלוי ריבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים — עליהם הכתוב אומר: "לאמור: מתי יעבור החודש ונשבירה שבר, והשבת — ונפתחה-בר, להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעוות מאוני מרמה"; מה כתוב אחריו — "נשבוע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל-מעשיהם.

בבא בתרא, צ'

חברה ומדינה

מ. ברבר

לצוותה, שבה לא היה האזרח החפשי מרגיש כלל בהבדל שבין המושלים והכפופים להם, משום שבתוך האזרחות היו המיוצגים הולכים ומתחלפים בניציגים לסירוגין, וגם לא קמה בו הרגישו של בירוקראטיה מעיקה, לפי שהעם עצמו היה בוחר את הפקידים ומסלקם, צוותא זו, שבזכות העבודות, ששימשה לה בסיס מוצק, יכול היה כל אזרח שבה להשתתף להלכה בפעולות המועצה בצד עבודתו הכלכלית הפרטית, ודאי שניתן לדרשו כפרי התפתחותה של חלוקת העבודה, התפתחות שבה לא נתיחדה האומנות הפוליטית לכלל מקצוע. ברם המעמד, ומוטב שנאמר: הקאסטת של המושלים, שאפלטון מכניסה במהרה לך בירונו זה, אינה שייכת עוד לפוליס ההיסטורית, אלא לאוטופיה שלו, וכאן קאסטת זו, שהוא דן אותה דין אומנות ממש, עומדת לאמיתו של דבר כלפי שאר הציבור ביחס של חברה שלטת לחברה כפופה, יחס שפוליטי הוא בכלו; דוק, יחס של חברה לחברה, ולא של קבוצה לחברה, שהרי עלידי הפקעת חבריה מזיקת הרכוש הפרטי והנישואים הפרטיים הופקעה כל עצמה מסדר החברה וניתן לה סדר בפני עצמה. ערבוביה זו של היסוד החברתי והמדיני נזהגת במחשבה העתיקה רובה ככולה. כמעט בכל האימפריות של המזרח הקדום אין אתה מוצא אפילו התחלה להפרדה מושגית בין יצייר-צוותא, מדיניים ולא-מדיניים, ודאי טעמו של דבר הוא בכך, שבמציאות לא היתה ליצירים הלא-מדיניים הווייה עצמאית והתפתחות עצמאית. יצאה מכלל זה סין העתיקה בלבד, שקיימות היו בה שתי תרבויות זו בצד זו, התרבות המדינית-עירונית, המרוכזת מסביב לחצר המלכות והבנויה על הצבא, הפקידות והספרות הרשמית, והתרבות הכפרית, המיוסדת כולה על הקהילה הכפרית — האחת כל עצמה תרבות פוליטית היסטורית, והאחרת כל עצמה כאילו היא עומדת מחוץ להיסטוריה, כלומר שאינה נקבעת אלא עליידי הקצב החוזר ונשנה של תקופות השנה ושל דורות בני-אדם הבאים וחולפים, תרבות חברתית במשמעה המצומצם. תרבות זו האחרת, שעצמאית היא במידה לא מועטת ומסוימת בתוך עצמה, היא היא שהוש-

בסוף שנת 1938 פרסם ברטרנד ראסל ספר בשם „תעצומה“ (Power), ספר שהמחבר הגדירו כ„ניתוח סוציאלי חדש“. שם הוא אומר, שהתעצומה היא „המושג העיקרי במדעי החברה, כמשמעות זו שהאנגריה היא המושג העיקרי בפסיקה“. הנחה נועזת זו של בעל-הגיון חשוב, המזכירה לנו את תורתו של ניצשה, שראסל נלחם בו בתוקף, דוגמה מובהקת היא לעירוב תחומים זה בין היסוד הסוציאלי והיסוד הפוליטי, הנהוג עדיין אפילו בימינו, מקץ מאה שנה לסוציולוגיה המדעית. דבר ידוע הוא מאז, שהיצורים החברתיים כולם יש בהם קורטוב של תעצומה, של מרות, של שררה, שהוא צורך קיומם; אבל אין יסוד זה עיקר בשום יציר חברתי שאינו פוליטי. והרי זה דוקא העיקר בכל היצורים האלה, שבני-אדם שרויים בויקה של חיבור הדדי, או הם מתחברים ונכנסים בויקה כזו, והוא הוא יסודה של כל חברה קטנה או גדולה. אי אתה רשאי להחליף יסוד ראשוני זה ביסוד משני, את ההתחברות בכניעה, את השיתוף בשילוט. בדין אומר הסוציולוג האמריקני מאק-איואר: „מזהה אתה את הסוציאלי בפוליטי, הרי אתה נכשל בשיבוש שאין כמותו, החוסם בפניך לגמרי את הדרך להבנה כלשהי הן של החברה והן של המדינה“. ההבחנה הלקיחה בין שני היסודות האלה, שעל שיתופם המפוקפק פחות או יותר עומד כל צוות-אנוש, עתיקת ימים היא. דוגמה-למופת של עירוב תחומיהם, אמנם דוגמה של עירוב בכיוון הפוך, אתה מוצא באותה פרשה של „המדינה“ לאפלטון, שבה הוא גוזר תחילה את התהוותה של ה„פוליס“ מהעובדה הקדמורנית החברתית של חלוקת העבודה, ואחרי-כך, כמעט בלי משים, הוא מוסיף על האומנויות שנעשו הכרחיות — את אומנות המושלים, ומכאן שפירוד העם למצווים ומצווים, לרודים ורדויים, לכופים וכפויים, לובש את האופי התמים של חלוקת-עבודה גרידא. צא וראה, מה אפלטון עושה. סוקרטס שלו שם על בעלי השירחה לחזות ברוחם פוליס מתהווה. מדרך הטבע שקוראי השיחה היו מכוונים את לבם ל„פוליס“ הידועה להם, לאתונה של ימיהם, כפי שנולדה ממעשה-תיקונו של קליסטינס, הוזה אומר —

בלבד אלא גם בשביל שותפות־הבית, הרי הוא רואה את הפוליס בחינת ה"קוינוניה" המושלמת. שבה ורק בה מוצאים חיי־הצוותה של בני־אדם את טעמם ותכליתם; ולא עוד אלא הוא מכנה אותה בשם שותפות כל השותפויות הנפרדות, שבה הן מתלכדות כולן, המשפחה והקהילה והחבורות והאגודות למיניהן. מושג המדינה שלו חופף את מושג החברה שלנו, שהיא אחדותן של כל החברות השונות בתוך כלל־עם מסוים, ובוה נסתם המבוא להבחנה והפרדה רצינית ועקיבה בין היסוד הסוציאלי ליסוד הפוליטי. אגב, מופלא הדבר, שמכל הקיבוצים, שאריסטו מכיר בהם בחינת צורותיה השונות של השותפות, אין הוא נדרש לטיפול עיקרי אלא במש"פחה בלבד; רק אותה הוא רואה כשייכת לבסיסה של המדינה, ואילו הקהילה הכפרית, המיועדת להיבטל בתוך הפוליס, אין הוא חולק לה כל השיבות של קבע, והחבורות והאגודות אינן נחשבות אלא מבחינת מקומן במדינה. התהליך המחשבתי המצמצם, שהשתלשל ובא בדרך מלא־טסא לקונג־פוטסא (קונפוציוס) ושבו סולקו אר־תם היצירים החברתיים, שאולי היה בידם להת־נגד לפעולה הסופגת של המדינה הצנטראלי־טית, חל כאן בתוך מחשבתו של פילוסוף אחד. מחשבת העולם העתיק שלאחר אריסטו לא התגברה על ליקוי זה בתפיסה המושגית של היסודות. המונח הרומי, שבא במקומה של "השותפות", לכאורה מדיק הוא יותר, הלא היא "החברה" (societas), אבל גם הוא אינו מביא תיקון. לא זו בלבד שבעיני ציירו המדינה היא בחינת societas, אלא היא בעיני חברת האזרחים ממש (societas civium). אמנם לא היתה אז בנמצא חברה אזרחית במשמעות זו שנת־ייחדה לה בתקופתנו, כלומר חברה מקיפה הקיימת בצד המדינה וכנגדה, אבל קיימת היתה החברתיות על כל צורותיה, המיוצגת בכל האי־גודים הקטנים והגדולים, ובכולם שרוי היה אותו היסוד של שיתוף, שאמנם נכנס הוא בכמה זיקות עם היסוד הפוליטי, אבל נודעת לו ממשות מיוחדת, שרצוי להכירה בבחינתה זו. גם הסט־אָה, שהפליגה דרך ארוכה בכיוון זה, לא קיימה את תפקיד ההכרה הספציפית של היסוד הסר־ציאלי. אמנם בסוף ימיה של זו שינה מרקוס אברליוס מן המטבע של אריסטו בהגדרת האדם ושיווה עליה גוון סוציאלי, באמריו: "נוצרנו לשם שיתוף מעשה". אבל עדיין לא נתמלא אותו תנאי, שבהעדרו אין שום ספציפיקציה קונה את

תתה עליה תורתו של לא־טסא, המעמידה בין היחיד למדינה (הכוונה למדינות החלקיות שמהן מורכבת היתה הממלכה הסינית) שני יצירים שחברתיים הם בהחלט, את הבית והקהילה, וכנגד זה בתורת קונפוציוס, המושרשת בתרבות העירונית, לא שרד מאלה השניים אלא הבית, המשפחה בלבד, ואין כל זכר עוד לקהילה.

התפתחות רעיונית כיוצא בזו אתה מוצא בעולם העתיק הקלאסי, אלא שהסיבות שונות מאוד. מכל מקום באותה "פוליס", שנתפתחה בה המחשבה ההיקשית כעיקרה, באתונה, הע־מיק היסוד החברתי לחדור לתוך החיים הפולי־טיים ונתמזג עמם בשלימות מופלגת כל כך, עד שאסיפת הדימוס דומה היתה כמעט למס־בת־רעים, ולעומת זה היה מקומה של המשפחה בחיי הציבור מצומצם, והאגודות, אף־על־פי שהיו מפותחות יפה, לעולם לא הגיעו לכלל עצמאות של ממש. וכאן שרשו של דבר זה, שאפילו אפלטון עדיין אינו נוהג הפרדה חמורה בין מושג המדינה למושג הקיבוצים והאיגודים הלא־מדיניים, כפי שראינו למעלה: הפוליס מכ־ונת בכלה כנגד החברה או השותפות, ונמצא שאין בין האסוציאליים וחובבי המדינה שום דרגת־ביניים, כאילו לא יצוייר היות אדם שיש בו תודעה סוציאלית ואין בו תודעה פוליטית. רק בתקופת ירידתה של הפוליס, שעה שהולכת וגוברת ההתפוררות מבפנים ובאופק ההיסטורי נראה השעבוד מבחוץ, מגיעה המחשבה לידי הפרדת המושגים. מאתיים שנה אחרי לא־טסא, מעמיד אריסטו את המשפחה והקהילה — בדומה ללא־טסא גם הוא מתכוון לקהילה הכפרית — בין המדינה לבין היחיד, ואל הקהילה נספחים סוגים שונים של חבורות; אבל את הקטגוריה של החברתי, את השותפות (קוינוניה)*, אין הוא יודע אלא במשמעותה הכללית ביותר, ולפי־כך יכול הוא לראות במדינה אחד מסוגיה של השותפות, והוא הסוג העליון והמקיף את שאר כל הסוגים, שמצד אחד אינם אלא שלבים מוקדמים לו ומצד אחר תשמישים בלבד לתכ־לית המדינה. הרי שגם כאן לא ניתנה לנו הפרדה קטיגוריאלית אמיתית בין היסוד הסוציאלי לבין היסוד הפוליטי; וכשהוא מגדיר את האדם פעם כיצור שותפי (זואו קוינוניקון), ופעם הוא מגדירו כיצור מדיני (פוליטיקון), אין הוא מתכוון אלא לדבר אחד. ואף־על־פי שהוא אומר בפ־רוש, שלא נוצר האדם בשביל שותפות הפוליס (* מכאן, אגב, "קנוניה" בעברית (המ)).

השותפויות המשגשגת של התקופה, אבל התפיר סה הסוציולוגית של האיגודים הבלתי־פוליטיים אינה מתפתחת. להיפך, המגמה הגוברת והולכת היא לכלול את כולם כילול עיוני גמור במדינה ולשעבד את כולם שעבוד מעשי גמור לזו, ובלשון היסטוריון־המשפט גירקה: המגמה ל"ייצוג מוחלט של כל חיי־הצוותה על ידי המדינה".

רק בתקופת הרניסאנס המאוחר מנסה המחבר שבה בהסתרנות להגנת זכותם העצמאית של האיגודים הבלתי־פוליטיים לעומת המדינה. הסתרנות זו מוצאת את ביטוייה החזק ביותר בספר פוליטיקה של חכם־המשפטים הגרמני אלתוויז (1603). אמנם גם כאן אין האיגודים האלה עומדים בין היחיד לבין החברה המקיפה — שהרי מושג מיוחד זה עודנו חסר בימים ההם — אלא בדומה לתפיסתו של אריסטו: בין היחיד לבין המדינה, ולפיכך אין כל הבדל סוגי בין המדינה לבין האיגודים, אלא שכל אחד מהם עצמאות יחסית לו, ואילו המדינה ריבונות מוחלטת לה; אולם המדינה נתקלת בהם בחינת "חיץ שאין לעבור עליו" (גירקה), כלומר: אסור למדינה לפגוע בזכות המיוחדת השמורה לכל אחד מאיגודים אלה. החברה אמנם אינה נתפסת עדיין בהווייתה העצמית, הממשית, אלא בהפשטה הרעיוני. לא החברה מהווה את ליכודם של כל האיגודים, אלא המדינה היוצאת בשם זה של "חברה", כגון "החברה בת־האלמוות והנצחית", בלשונו של גרוטיוס, או בשם עצמה, כלשונו של אלתוויז, היא שמהווה את ליכוד כגון "המדינה המורכבת" (*civitas composita*), כולם בתורת איגוד האיגודים (*consociatio*, *consociationum*); אבל דבר זה, שכל האיגודים כולם נראים כמחוברים זה עם זה, הוזה אומר, שהחברה לפי מהותה חברה של חברות היא, דבר זה חידוש מכריע הוא בהכרה הסר ציולוגית. ואמנם גדחק חידוש זה עד מהרה למשך מאתיים שנה על־ידי הרעיון של כוח שלטונה הבלתי־מוגבל של המדינה, רעיון המרפיץ עתה בעקיבות שלא היתה עדיין כמותה*.)

בשיטתו של הובס מבוטלים יצירי־הבינים ביטול עקרוני, לפי שבעיניו אין שלבים מוקדמים להתהוות המדינה, אלא שהיחידים שאינם מקושרים זה עם זה מתאחדים למדינה מתוך פחד, שאם לא יעשו כן ישמידו זה את זה. איחוד זה, שעיקרו כניעת כל הרצונות לרצונו של אדם

טיבה של הכרה אמיתית, הוא, לחשוב, לתאר ולברר אותם יסודות המציאות, המתאימים למורשגים הספציפיים החדשים. ממושג החברה החדש מופקעת כאן הממשות עם שמופקע ממנו כל תיחום, ודבר זה נעשה בדרך מליצה נשגבה; גורסים את האידיאל של ההומאניזם האוניברסלי סאלי בלי להורות דרך למימוש. בין שמדבר הסטואיקן בלשון של החדש על חברת המין האנושי (*societas generis humani*) ובין שהוא מדבר בלשונו של הישן על הפוליס הגדולה (*πολις*), כלומר פוליס המקיפה את כל כדור הארץ, — דבר אחד הוא: רעיון נלהב קם לעומת המציאות, אבל אין ביכלתו למצוא את הרחם, שממנו יוליד את הדמות החיה הח־דשה, לפי שנתפשט מן הגשמיות. מדינתו של אפלטון, שאמנם כוונתה נגד הפוליס האתונאית אבל יסודה בה, היתה מכל מקום בחינת בניין, אף כי רק במחשבה בלבד; סיסמתו של זאנון, מאה שנה אחר כך, "רק אורח־חיים אחד ורק מערכה־מדינה אחת", שוב לא היה בה אלא משום רגש נאצל, וגם הוא, הרגש הזה, היה צומק והולך עד שיכול היה יצירו לראות את התגשמותה של הקוסמופוליטיות בקיסרות הרומית. דרך אגב, אין אוניברסאליזם מעשי — כלומר, אוניברסאליזם שניתן להגשימו, אמנם רק בהתאמצות שאין למעלה הימנה — אלא זה של נביאי ישראל, שאינו שואף לביטול החברות הלאומיות וצורות־ארגון, אלא לריפויין ותיקון, והיא ההנחה לליכודן.

ימיה־הביניים הנוצריים חידשו את מושג היסוד של האוניברסאליזם הסטואי בצורה מנוצרת, עם שפינו את האנושות הנכר ספת פעם בשם "רפובליקה של המין האנושי" (*respublica generis humani*) ופעם בשם "הכנסיה האוניברסאלית" (*ecclesia universalis*); אלא שהיסוד הסוציאלי לכשעצמו עתים הריהו בא כאן לידי ביטוי צרוף, שהסטואה לא ידעה כדוגמתו; כך למשל אומר ויליאם מאוקס, ההוגה הגדול של המאה הארבע־עשרה, אשר תורתו על האינטואיציה ביטלה את האסכולסטינות: "כל המין האנושי עם אחד הוא; כללות בני־התמותה היא חבר אחד של הרוצים להיות מחוברים זה עם זה וכל חבורה מיוחדת מוכרת כחלק מן החבר הזה. אך בדרך כלל אין המחשבה של ימיה־הביניים יוצאת מגדר הערוב האריסטוטלי של הסוציאלי עם הפוליטי. אמנם בעיצוב המושגים המשפטיים היו נותנים את הדעת על מערכת

* אין זאת אומרת שלא חלה בתקופה זו התפתחות נוספת לרעיונות אלתוויז, ביחוד במשנת לייבניץ.

רה, והיבטים הם לחדול להתקיים בו ברגע שהם חדלים להיות יעילים. מכל מקום אין טירגו מונה בין הגופים המיוחדים הללו את כל השותפויות החפשיות, שכמה מהן הוא משבח באותו ערך. אבל חמש שנים לאחר-מכן פרסם רוטו את „האמנה החברתית“, ספר שבמושג העיקרי שלו הוא הרצון הכללי, ממורגים שוב היסוד הסוציאלי והיסוד הפוליטי באופן מפוקפק ביותר. אעפ"י שידוע רוטו להבחין יפה בין האמנה החברתית ובין הקמת ממשלה בדרך החוק, הריהו או מר: „כדי שהרצון הכללי יבוא לידי ביטוי, צריך שלא תהיינה חברות חלקיות בתוך המדינה“. פירושו של דבר: אסור שתהיה קיימת לעומת המדינה — חברה הבנויה מחברות שונות קטנות וגדולות, כלומר חברה בעלת מיבנה סוציאלי אמיתי, שבה מתייצגת התחברות היחידים הרב-גונית הנולדת ממנה ובה לשם תכליות משותפות של שיתוף פעולה ושיתוף הוויה, התחברות שהיא תמצית-חיו של הצוותה. ואם בכל זאת קיימות חברות חלקיות, ממשיך רוטו, „צריך להרבות את מספרן ולמנוע את אי-שוויון“. ופירושו של דבר: אם אי אפשר לעכב את התהוותן החפשית של חברות, יש לצמצם את תחום פעולתן על ידי חברות כאלה, שתהיינה נקבעות בכור לן על ידי כוונותיה ותכנוניה של המדינה, ויש לשקוד שכוחן של החברות החפשיות לא יעלה לעולם על כוחן של החברות התלויות במדינה. המהפכה הצרפתית יכולה בדרך כלל להסתפק במילוי דרישתו השלילית של רוטו, ביחוד משעמדה וביטלה (דבר שכבר ניסתה הממשלה בימי לואי הששה-עשר) את זכות ההתאגדות, וזה — כמו שנאמר בהחלטת האספה המחוקקת מאב-גוסט 1791 — לפי ש„מדינה שהיא חפשית לחלוטין אינה רשאית לסבול קורפורציה בקרבה“. ואולם את מימושן של שתי הוראותיו של רוטו במשותף ולסירוגין ובקנה-מידה גדול אתה מוצא בתולדות המהפכה הרוסית.

רק אחרי לידתה של החברה הבורגנית המוגדרת מרחם המהפכה נתאפשרו הנסיונות להעמיד זו לעומת זו את המדינה ואת החברה לכשעצמן. שני הנסיונות הראשונים היו שונים תכלית השוני מכל הבחינות. הראשון הוא נסיונו של סן-סימון, תכניות-התיקון הדמיוניות פחות או יותר של דילטאנט גאוני זה מבוססות הן בעצם על הבחנה נכונה וחשובה בין שני סוגים של הנהגה, הנהגה החברתית או המינהל והנהגה הפוליטית או המימשל. סן-סימון אינו מגדיר את הסוגים

אחד או לרצונה של אסיפה אחת, הובס מכנה אותה בספרו „על האזרח“ בשם (de cive) חברה אזרחית (civitas sive societas civilis). כאן מופיעה, לדעתו, בפעם הראשונה במחשבה המודרנית אותה „חברה אזרחית“, החוזרת ונשנית במאה הי"ז אצל לוק והנפוצה במאה הי"ח על ידי שיעוריו של אדם סמית על הצדק ועל ידי ספרו של פירגוסון על תולדות החברה האזרחית, שבמאה הי"ט תוגדר בפילוסופיה של הגל ובסוציולוגיה של לורנץ פון שטיין כניגוד הגרמור למדינה; ואולם כאן, אצל הובס, עודנה זהה לגמרי עם המדינה. אמנם יודע הוא גם את היסוד הסוציאלי, בצורת חושים חפשיים בין יחידים לשם אישור וביטוח הדדי של זכויות בעלות; הוא מכיר במציאותו ומתיחס אליו בסובלנות, משום שאינו מתאר בנפשו את ה„לוויתן“ המדיני כמוגמר לחלוטין. אבל הסוציולוג הגרמני טאניאס (Toennies) מכוון ודאי לדעתו הפנימית ביותר, כשהוא מפרשו בזו הלשון: „המדינה היתה מקיימת את מושגה בשלימות, אילו מכוונת היתה את כל פעולותיהם של האזרחים, אילו מופנים היו כל הרצונות אל הרצון העליון האחד. כל עוד לא נתממש דבר זה, מצויה עדיין חברה במדינה“. הווה אומר: המדינה שתגיע לשלימותה תסלק את שרידה האחרון של החברה. למדינה שלימה זו התקרב במידה ניכרת המשטר הידוע בימינו בשם טוטאליטרי.

עליית המעמד השלישי, המתחילה בימיו של הובס, המעמד שניגש באותה תקופה להעמיד במקום החברה הכפולה של ימי הביניים חברה אחידה — אמנם גם חברה זו מסתיימת בו במעמד זה, גרמה לליבראליזם של המדינה כלפי היחידים ולא-ליבראליזם גובר והולך של המדינה כלפי האיגודים. המדינה לא היתה נוהגת סובלנות בחברה אלא במקום שהיתה זו חברה מרוססת ונטולת מיבנה כדרך שהקאפיטאליזם התעשייתי המודרני בתחילתו השתדל שלא יהיו לפניו אלא יחידים ללא זכות התאגדות. שתי ציטטות יעידו על המגמה ההולכת וגוברת. כמאה שנה אחרי הופעת „הלוויתן“ כותב הפיסיקוראט טירגו (Turgot) באנציקלופדיה, בערך „קרנות“ (fondations): „האזרחים יש להם זכויות, זכור יות קדושות בעיני גוף החברה ממש (בכנוי זה לא התכוון טירגו אלא למדינה); הם עומדים ברשות עצמם; הם יסודותיה מחובי-המציאות... אבל הגופים המיוחדים אינם קיימים מכוח עצמם ולא לשם עצמם; הם לא נוצרו אלא לשם החב-

רצת מכל ההבחנות שקדמו לה, עולה לכלל אי-דורה של המדינה, המזכיר לנו את הזכר. בתמור נה הביקורתית של החברה המודרנית, המצויירת בידי הגל, הוא מתעלם מכל גנוני החברתיות, שמצויים היו עדיין בחברה של אותם הימים ועדיין הם מצויים אפילו בתקופתנו אנו, כגון: חוש החברותה, סולידאריות, עזרה הדדית, חברות נאמנה, התלהבות פעילה במפעל משותף, חסרה בה בתמונה זו כל אותה הספונטאניות הסוציאלית היוצרת, שעם שאינה מלוכדת כל-י כודו של כוח המדינה, קיימת היא בשפע של תופעות קיבוציות שונות, והרי בתחום החברה ודאי שקולה היא כנגד הניגודיות שבו, אף על פי שלרוב היא סמויה מן העין, ולעומת זה מרצא אתה כאן ציור של מדינה, שאינה ידועה לנו מתולדות העולם, אלא משיטתו של הגל בלבד. ואמנם אומר הוא, שלגבי רעיון המדינה אין לנו לשוות לנגד עינינו מדינות מסוימות אלא, "להתבונן באידיאה, זו האלהות הממשית, בפני עצמה"; המדינה ההיסטורית המסוימת קיימת, לפי דבריו, "בתוך העולם, כלומר בתחום שרירות-הלב, המקרה והטעות" אלא שגם בעל-מום הריהו בכל זאת אדם חי, הוא, "החיובי" בלשונו של הגל; "החיים קיימים על אף הליקוי, ולנו עניין בחיובי זה". והרי אין אנו צריכים אלא למוד באמת-מידה זו את החברה, והתמונה תשתנה מעיקרה.

עם סן-סימון והגל עומדים אנו על סף ההכרה הסוציולוגית החדשה. אולם החברה, שזו מכירה אותה, נהפכה לחברה אחרת; היא החברה של מלחמת המעמדות בצורתה החדשה. שני האנשים, שניגשו בשעה זו, כל אחד לפי מהותו, ליצור סינתזה מהגל ומהסן-סימוניזם, לזרנץ פון שטיין, מייסדה של הסוציולוגיה המדעית, ומארכס, אבי הסוציאליזם המדעי, מחשבתם מושרשת כל כך במצב החדש, שבנקודה המכרעת, היא נקודת היחס בין היסוד הסוציאלי והפוליטי, אין ביכולתם ליטול לא את ירושתו של סן-סימון ולא את ירושתו של הגל: שטיין, שתורתו של סן-סימון היא מקור מחצבתו, אינו יכול להיות שותף לאמונתו של זה, שאפשר לתקן את הליקוי בדרך העברת ניהולה של המדינה לידי מנהיגי הייצור החברתי, שהרי שטיין אינו רואה עוד את החברה אלא כשדה-הקרב העיקרי של הסכסוכים האנושיים. אמנם מנסה הוא להחזיק אחרי הגל בדעתו על תפקידה הכובש והמאחד של המדינה, אבל נסיונו זה אינו עולה

כל צרכם, אבל נכוון לדעתו אם נאמר, שהמינהל או הכוח האדמיניסטרטיבי מוגבל על ידי ההנהגות הטכניות הנתונות בתנאיה הספציפיים ובתפקידיה הספציפיים של ההנהגה. ואילו הכוח הממשלתי אינו מוגבל בכל שעה ושעה אלא על ידי היחס הכמותי שבין עוצמת הממשלה ובין זו של גורמים אחרים. החברה — וסן-סימון מתכוון במושג זה לנושא הייצור הכלכלי והתרבותי — מנוהלת עד כמה שהיא מאורגנת, ואילו במדינה מושלים. הצעתו של סן-סימון לחלק את הנהגת הציבור, היינו למסור את ניהול העניינים הלאומיים בידי סגל אנשים המוכשרים והמאומנים ביותר בתחום הייצור החברתי וליתן לו בדרך זו אופי של מינהל, ולהשאיר בידי השלטונות הפוליטיים את תפקיד השקידה על החסות והבטחון בלבד, הצעה זו אין מן הצורך שתעסיק אותנו כאן. אבל כדאי להזכיר את דברי סן-סימון שאמרם אגב הצעתו זו: "האומה נכנסה להפכה על מנת שימשלו בה פחות; ולא העלתה בידה אלא זה, שמושלים בה יותר מקודם לכן".

ההפרדה העקרונית השנייה בין היסוד הסוציאלי והפוליטי, זו של הגל, מנוגדת לזו של סן-סימון בהערכתה את שני היסודות. אף שונה היא ממנה בכל עצם כוונתה. הגל אינו מקביל זה לעומת זה שני סוגים של הנהגה בלבד, אלא מקביל הוא את החברה האזרחית בכללה כנגד המדינה בכללה. ברם אין הן עומדות כאן זו כנגד זו בנגדיות קוטבית, אלא החברה עומדת באמצע, בין המשפחה לבין המדינה, בין כולות ואחדות יחסית לבין כולות ואחדות מוחלטת. היא בחינת הריבוי הבלתי-כוללי והבלתי-אחיד. עומדת היא בין צורה לצורה בבחינת נעדרת הצורה, יציר של העולם המודרני, שילוב של יחידים, שכל אחד מהם תכלית הוא לעצמו וכל השאר כאפס הם בעיניו, והם כולם אינם משתתפים זה עם זה אלא משום שכל אחד משתמש בחבריו בחינת אמצעים לתכליתו. והקבוצות והמעמדות, שבהם מלוכדים היחידים, הכפופים איש איש לתכליתו, נכנסים בניגודיות, שהחברה לפי מהותה אין בידה להתגבר עליה: כוח זה של ההתגברות אינו אלא בידי המדינה, המושלת "בגלי כל היצרים" עליידי, התבונה הזורחת לתוכם". המדינה היא, "עוצר המצוקה החברתית", מפני שעצמותה אינה העניין הפרטי כעצמותה של החברה, אלא הכלליות והאיחוד, ויסודה — "עוז התבונה המתגשמת בצורת רצון". נמצא, שההבחנה המושגית בין שני היסודות, שהיא נמ-

בלבד, אלא היא גם עצמותן ותמציתן; הן בקרבן, אלא היא גם בקרב כל אחת מהן, ואין בינין הן אחת שבתוך תוכה תוכל להיבדל ממנה. בייחוד חוד עד כמה ששילובן של החברות זו בצד זו נוטה ליהפך לחיבורן זו עם זו, כלומר עד כמה שמתפתחים ביניהן כל מיני איגודים ובריתות, ובכך בתחום החברתי-איחודי, החברתי-פיזרי טיבי — פועלת החברה את פעולתה. כדרך שהיא שומרת, בכוחו של המנהג, על קרבת היחידים זה לזה ומקדמת אותה מבחינת אורח-חיייהם, ובכוחה של דעת-הקהל, במובן דעה רצופה, היא שומרת על קרבתם ומקדמת אותם מבחינת עמיתותם הנפשית, כך משפיעה היא על התהוותם והתפתחותם של המגע ההדדי וזיקת-הגומלין בין החברות. אולם אין בידה להתגבר על הסכסוכים שבין הקבוצות השונות, אין לה התעצור מה לקשור זו בזו את הקבוצות המתרחקות זו מזו, יש ביכולתה לפתח את המשותף שביניהן ואין ביכולתה לכפותו עליהן. דבר זה אינו אלא ביכולתה של המדינה. האמצעים, שהיא משתמשת בהם לתכלית זו, אינם עוד אמצעים סוציאליים, אלא אמצעים פוליטיים מובהקים. צא ולמד, שכן חה העיקרי של המדינה הוא לא באמצעים האלה לעצמם, לא בסמכות העונשין שבידה ולא בדרכי השידול והשיגוש. ואפילו היא מדינה שהפקיעה את עצמה במידה יחסית מזיקת הפילוגים הסוציאליים ואינה כפופה לשלטונה של קבוצה חברתית מסויימת, לא היה כוחה מספיק להתגבר על לחץ הסכסוך החברתי, אילו לא עמדה לה העובדה הפוליטית העיקרית של אי-היציבות הכללית. העובדה, שכל עם ועם מרגיש את מציאותם של שאר העמים בחינת איום על קיומו, היא שמעניינה קה למדינה את הכוח המאחד המכריע. המדינה נשענת על יצר-הקיום של החברה עצמה; מצב המשבר-שבכוח החיצוני מאפשר לה מדי פעם בפעם לכבוש את המשבר הפנימי. נתאר נא בנפשנו מצב מתמיד של שלום אמיתי, חיובי, יוצר, בין העמים, ומרותו של היסוד הפוליטי על הסוציאלי תלך ותפתח. אולם אין זאת אומרת, שילך ויפחת גם הכוח להתגבר על מצב-הסכסוך כים הפנימי. שהרי מותר ומותר לצפות לכך, שאותה שעה שיבוא, במקום ההפקרות הקיימת עתה בין העמים, שיתוף-פעולה ביניהם, שיתוף במימשק ובמינהל של חמרי-הגלם, בקביעת שיטות עיבודם ובסידור השוק העולמי, תוכשר החברה לראשונה לכונן את עצמה בבחינה זו. המינהל מקומו בתחום היסוד הסוציאלי כמ-

בידו; מארכס, שסיגל לו את דרך המחשבה של הגל, שולל תפקיד זה של המדינה, על שום שהיא לפי מהותה „בניין-על“, ועל כרחה היא כל-י שרת בידי המעמד החברתי השולט, והוא שואף להעמיד במקומה מדינה, שתכין את החברה נטולת-המעמדות בדרך הדיקטטורה של המעמד האחרון בסולם המעמדות, על מנת להיבטל בה בחברה זו. שטיין, שלדעתו „תנועת הניגוד בין מדינה וחברה היא תוכן כל תולדותיהם הפנימיות של כל העמים“, מעניק את העליונות למדינה בהפשטה, הפילוסופי, אבל בתפיסת הממשות הוא מחייב את החברה המוועזעת כולה מן הסכסוכים, והיא שעניין לו בה; לפיכך מתחיל בו בשטיין מדע המציאות הסוציאלי (ולא בקונט Comte, כדעת אחרים, שהרי הוא מפגר אחרי מורו סן סימון בהבחנה בין היסוד הסוציאלי לפוליטי). מארכס, שבמהלך מחשבותיו העיוניות לא גילה ענין רב במדינה, אינו יודע בתכניותיו אלא את מדינת-המהפכה המרוכזת תכלית-ריכוז, המקיפה הכל והקובעת הכל, מדינה שאינה מניחה מקום ליסוד הסוציאלי והיא סופגת לתוכה את החברה החפשית כולה, עד ששוב לא תוכל להיבטל בה אלא בחזון המשחית בלבד; ולפיכך מתחילה בו במארכס תנועה של סוציאליזם, שבו היסוד הסוציאלי אינו קיים עוד אלא בבחינת סוף-מטרה ואינו קיים בתכנית המעשית.

אף היום, לאחר שנסתעפה ההכרה החברתית כפי שנסתעפה וגבר התכנון החברתי כפי שגבר, עדיין עומדת הסוציולוגיה לפני בעיית היחס בין היסוד הסוציאלי והיסוד הפוליטי. אי אתה רשאי לזהות את היחס הזה עם היחס בין חברה ומדינה, שכן — בלשונו של הסוציולוג הצרפתי טארד — אין לך צורה כלשהי של הפעולה הסוציאלי של תהפוך מאיזה צד, ובאיזו שעה, לפעולה פוליטית; אבל חובה לראות את הצורות החברתיות מזה ואת המוסדות המדיניים מזה כגיבושיהם של שני היסודות. אולם בדבר זה עיקר גדול הוא, שנכיר את הבדל-המיבנה, הקיים בין שני התחומים מבחינת היחס שבין אחד דות וריבוי.

חברתו של צוות-עם אינה מורכבת מיחידים, אלא מחברות, ולא כפי שסבור היה קונט, ממש-פחות בלבד, אלא מחברות או קבוצות, מחוגים, מאגודות, מחבורות, מעדות, חברות שהן שונות מאוד במינן, בדמותן, בהיקפן ובדינאמיקה שלהן. החברה (בה' הידיעה), אינה כלילן ומסגרתן

ולחדשו תמיד לפי התנאים המשתנים. ברם מלבד תמורה זו בחלוקתה של הת-
עצומה הרי מעניינה של חברה המכוננת את עצ-
מה הוא לשאוף גם לתמורה גדולה והולכת של
מהות התוקף, כלומר, שמידה מרובה ככל
האפשר של המימשל תעבור לידי המינהל. הווה
אומר: יש לבחון ולשוב ולבחון בכל עת, באילו
תחומים מותר לשנות את היחס בין ההנהגה
המימשלית וההנהגה המינהלית לטובתה של זו
האחרונה ולצמצם בדרך זו את העודף הפוליטי.
תביעתו של סן-סימון, ליתן לחברה המייצרת
ייצור כלכלי ותרבותי חלק גדול יותר בעיצובם
של חיי הציבור, אינה עשויה להתמלא בנוסח זה
שניתן לה בימינו, כלומר על ידי שהמנהלים
יתפסו את השלטון (דבר כזה דאי לא יביא
שיפור), אלא על ידי שהמימשל יהא הולך ונעשה
מינהל, במידה שיוכשרו לכך התנאים הכלליים
והמיוחדים.

האם תתחולל בזמן מן הזמנים מהפכת החבר-
ה נגד העודף הפוליטי, ונגד צבירת התוקף והת-
עצומה? אם בכלל ייתכן הדבר, הרי אך ורק
חברה הכובשת בעצמה את סכסוכיה הפנימיים
תעני לחולל מהפכה כזו, ולפיכך אין לצפות לה
כל עוד החברה היא כמות שהיא. אבל יש עוד
דרך לחברה — ולפי שעה לאותם אנשים המ-
כירים בערכו, ערך שאין לו שיעור, של היסוד
הסוציאלי — יש עוד דרך להכשיר את הקרקע
לשיפור היחס שבינו לבין היסוד הפוליטי: הוא
החינוך, חינוך של דור בעל תודעה חברתית
אמיתית ורצון חברתי אמיתי. החינוך הוא המכ-
שיר הגדול, הנתון אף היום במידה מרובה או
מועט בידי החברה, והיא אינה יודעת להשתמש
בו. חינוך סוציאלי הוא היפוכם הגמור של שי-
דול ושיגוש פוליטי, של תעמולה. התעמולה, בין
שהיא נעשית על-ידי ממשלה ובין שהיא נעשית
על-ידי מפלגה, כוונתה להכניס בלב הקהל רצון
מן המוכן, כלומר לנטוע בלב הכל את הוודאות,
שכן רצונם שלהם, הנולד בתוך תוכם, ואילו החי-
נוך הסוציאלי כוונתו לעורר ולפתח בלב החני-
כים את הספונטאניות של ההתחברות, זו שמר-
צויה היא בכוח בכל נשמות אדם שלא נשמו ונת-
רוקנו, היא משלימה יפה עם התפתחותן של
הוויה אישית ומחשבה אישית. כדי שיעשה דבר
זה, מן הצורך לסלק את הפוליטיזאציה הגמורה
של החינוך השוררת בכל העולם: שכן אין חינוך
אזרחי לאמיתו אלא החינוך השואף למימוש
החברה.

קומו של המימשל בתחום היסוד הפוליטי. כאן
וכאן הכרח הוא, שמומחים יקבעו ויפקדו, איך
להוציא אל הפועל את רצונו והחלטתו של הכלל,
והכרח הוא, שהאנשים הקרויים להוציא אל
הפועל את הפקודות יצייתו להן איש איש על
משמרתו. בשם מינהל מכנים אנו את תוקף הק-
ביעה והפקוד, המוגבל על ידי ההנחות הטכניות
הנתונות ובתוך גבולות אלה, מכירים בו להלכה
ולמעשה, ואולם אם יעבור גבולותיו יבטל את
עצמו; ובשם מימשל מכנים אנו תוקף קביעה
ויפקוד, שאינו מוגבל הגבלה טכנית, אלא הגבלה
המכונה „קונסטרויציונית“ בלבד — אם הוא
מוגבל בכלל — ופירושו של דבר, שבבוא שיגור
יים מסוימים במצב, הגבולות מועתקים ממקומם
ולפרקים הם מיטשטשים לחלוטין. הצד השווה
בכל צורותיה של שליטה הוא, שכל אחת מהן יש
לה מידה מרובה של תוקף ותעצומה יתר על הד-
רוש בתנאים הנתונים, ויתר זה הוא הוא מה
שאנו מתכוונים לו במושג התעצומה הפוליטית.
יתר זה, שכמובן אין לאמוד את כמותו מראש,
מהווה את ההבדל המדויק בין מימשל למינהל.
אני מכנה אותו בשם העודף הפוליטי. צידוק-
קיומו — באי-היציבות החיצונית והפנימית, באור-
תו מצב המשבר שבכוח בין העמים ובכל עם
ועם, העלול ליהפך בכל רגע למשבר של ממש,
שידרוש פקודות מקיפות לאלתר וציות קפדני.
אף שבמדינות בעלות משטר פרלמנטרי זקוק
המימשל בשעת המשבר לפוי-כוח מיוחד, הרי
דרך הטבע שגם בהן אין העודף הפוליטי מוגדר
ומתוחם. הווה אומר: כוחו של היסוד הפוליטי
ברגיל שהוא עולה על כוחו של הסוציאלי במידה
מרובה מן הנדרש בתנאים הנתונים, ומכאן
הפחת המתמיד, החסר שבספונטאניות החברתית.
והרי גם חיותו הסוציאלית של עם גם אחד-
תו ועצמאותו התרבותית תלויות הן תלות רבה
במידתה של ספונטאניות זו. משום כך שאלו וחזר
רו ושאלו, איך אפשר לחזקה בדרך שחרורה
מלחצו של היסוד הפוליטי, הורר ביחוד על יע-
לות הדיצנטראליזאציה של התוקף המדיני. וב-
אמת ככל שמרובה האבטונומיה היחסית של
הציבורים המקומיים והמחוזיים ושל ההתאגדויות
הפונקציונליות, יגדל המרחב להתפתחותם החפ-
שית של הכוחות החברתיים, השאלה שיש
לשאול אינה: „צנטראליזאציה או דיצנטראליזא-
ציה?“ אלא: מה הם התחומים שמתרת בהם מידה
מרובה יותר של דיצנטראליזאציה של תוקף הק-
ביעה? ואין צריך לומר, שתיחום זה יש לתקנו

בִּיבֵר הַזְּכוּכִית

טָנְסִי וִינְגִילְד

כל זכויות ההצגה שמורות
לתיאטרון הקאמר.

תום

כן, יש לי להטים בכיסי, כל מיני דברים יש לי
בשרוולי... אבל הריני היפוכו של קוסם-בימות. הלה
נותן לכם הויה הנראית כמו אמת. אני נותן לכם
אמת במסוה נעים של הויה.

ראשית כל, הריני מסובב את הזמן אחורנית.
אני מחזיר אותו לאותה תקופה מזוהה, שנות השלושים,
כשהמעמד הבינוני העצום של אמריקה למד בבית-
ספר לעיורים. עיני בגדו בו, או שהוא בגד בעיני.
ובעל-כרחו הצמיד אצבעותיו לכתב הסנוורים, כתב
אש, של חברה מתפוררת.

בספרד היתה מהפכה. כאן היתה רק מהומה ומבוכה.
בספרד היתה גאָרְנִיקָה! כאן היו סכסוכי עבודה.
לפעמים סכסוכי דמים... בערים שאננות בדרך כלל,
כשיקאנו, קלילנד, סנט לואי...
זהו הרקע הסוציאלי של המחזה.

(מוסיקה)

המחזה הוא זכרון.

בהיותו מחזה זכרון הוא מואר באור עמום, הוא
סנטימנטאלי, הוא לא ריאליסטי.
בזכרון כל דבר, נדמה, בא בלויית נגינה. מכאן
הכנור שבאגף.

אני הוא המספר במחזה, וגם נפש פועלת.

יתר הנפשות הן אמי, אמאנדה, אחותי לורה, ואחד
אורח צעיר, הבא אלינו בתמונות האחרונות.
הוא הנפש הריאליסטית ביותר שבמחזה, בהיותו
ציר שלוח מעולם של מציאות אשר אנהנו נותקנו
ממנו משום-מה.

אך הואיל ויש לי חולשה של משורר לסמלים,
אני עושה גם אותו כמין סמל; הוא הוא אותו משהו
שמאחר תמיד לבוא ותמיד מצפים לו, משהו שבשבילו
אנו חייב.

יש נפש המישית במחזה שאינה מופיעה אלא
באותה תמונה, גדולה משיעור הגוף, שמעל המדף.
זהו אבינו אשר עזב אותנו לפני ימים רבים.
הוא היה טלפוניסט שעסק בשיחות-למרחק ונתאהב
במרחק; הוא התפטר ממשרתו בחברת הטלפון ופרח
ויצא כחץ מקשת מן העיר...

אות-החיים האחרון ממנו היה גלויה מצוירת
ממאזאטלן שבמכסיקו, על חוף האוקינוס השקט ובה
שתי מלים — „הלו — גוד ביי” — בלי כתובת.

הנפשות הפועלות

אמאנדה וינגפילד (האם)

אשה קטנה, בעלת חיוניות רבה אך נבוכה, דבקה
בזמנים שעברו ובמקום שאיננו.

לורה וינגפילד (בתה)

מחלת ילדות הניחה אותה בעלת-מום, רגלה
האחת קצרה מעט מחברתה, ונתונה באדק. כתוצאה
מזה פרישותה של לורה הולכת ורבה עד שהיא כמעין
כלי מתוך אוסף הזכוכית שלה.

תום וינגפילד (בנה)

הוא המספר את המחזה. משורר העובד במחסן.
אין הוא קשה-לב מטבעו, אך מוכרח הוא לפעול
בלי רחמים כדי להמלט ממוקש.

ג'ים אר-קונור (האורח הצעיר)

בחור צעיר, פשוט, נחמד.

המקום

סימטה בס'ט לואיס

חלק 1. התכונה לאורח הצעיר.

חלק 2: האורח בא לביקור.

הזמן: הווה ועבר.

תמונה א'

דירת וינגפילד היא בירכתי הבנין, הוא אחד
הגיבוכים העצומים, מעשה כוורת, של תאי מגורים,
הפורחים כיבלות במרכזים עירוניים צפופים של תח-
תית המעמד הבינוני, אופייניים לנטיות של פלג זה,
הגדול ביותר, והמשועבד לאמתו של דבר, בתוך
החברה האמריקנית להמלט מפני הדיפרנציאציה
ולהתקיים ולפעול במקשה אחת ממוזגת של אבי-
טומטון.

הדירה היא למול פני סימטה, והכניסה אליה
היא מתוך פתח-חירום, מין בנין ששמו יש בו מן
האמת הפיוטית שבאקראי, משום שבכל הבתיב
העצומים האלו בוערים תמיד מוקדי היאוש לאט
ובלי רחמים. פתח-החירום כלול בתפאורה — לאמור,
המסב והמדרגות היורדות ממנו.

תום נכנס, לובש בגדי מלח של אנית-סוחר,
מהסימטה, משמאל הבימה, ומשתרך ועובר
את חזית הבימה אל פתח-החירום. שם הוא
עומד ומצית סיגרייה. הוא פונה בדברים אל
הקהל.

אמאנדה

אתה מעשן יותר מדי.

(לורה קמה)

לורה

אביא את הפודינג.

(הוא שוהה ליד הוילאות, הסיגריה בפיו, במשך

הדברים הבאים)

אמאנדה

(קמה)

לא, בתי, לא, בתי — הפעם תהיי את הגברת ואני

השחורה.

לורה

הלא כבר קמתי.

לורה

שובי למקומך, בתי — רוצה אני כי תהיי רעננה

ויפה — בשביל האורחים הצעירים.

לורה

אינני מחכה לשום אורחים צעירים.

לורה

(עוברת למטבח בפזיזות)

יש שהם באים בשעה שאין מחכים להם כלל!

זוכרת אני שבת אחת אחרי הצהרים בבליו מאונטן —

(נכנסת למטבח)

תום

אני יודע מה יבוא עכשיו!

לורה

כן, אבל תן לה לספר.

תום

עוד הפעם?

לורה

נפשה יוצאת לספר.

(אמאנדה חוזרת ובידיה קערת פרפרת)

אמאנדה

שבת אחת אחר הצהרים בבליו מאונטן — באו אל

אמכם — שבעה עשר! — אורחים צעירים! כן,

לפעמים לא היו הכסאות בבית מספיקים. היינו צרי

כים לשלוח את הכושי להביא כסאות מתקפלים מבית

הועד.

תום (שוהה ליד הוילאות)

ואיך היית משעשעת את המחזרים שלך?

אמאנדה

אני ידעתי את אמנות השיחה.

תום

חיי שידעת לדבר.

אמאנדה

הנערות ידעו איך לדבר בימים ההם. על זאת

אוכל להעיד.

סבור אני שכל יתר דברי המחזה יתפרשו

מאליהם...

(קולה של אמאנדה נשמע מבעד לוילאות)

(הוא חוצה את הוילאות ונכנס למעלה-הבימה)

(אמאנדה ולורה יושבות אל שולחן שא

גפיו מתקפלים. האכילה מרומזת בתנועות

בלי אוכל וכלים. אמאנדה פונה אל הקהל.

(תום ולורה יושבים בפרופיל). הפנים הוארו רכות

ובעד האטון הדק אנו רואים את אמאנדה ולורה

יושבות אל השולחן במעלה-הבימה.

אמאנדה

(קוראת)

תום?

תום

כן, אמא.

אמאנדה

לא נוכל לברך עד שתבוא לשולחן!

תום

אני בא, אמא.

(הוא קד קמעה ופורש, וחוזר ומופיע כעבור

רגעים מספר במקומו ליד השולחן)

אמאנדה

(אל בנה)

יקירי, אל נא תדחף באצבעותיך. אם

מוכרח אתה לדחוף, העור בקרום הלחם ובבקשה

ממך, לעס — לעס! בעלי-החיים יש להם מחלקות

בקיבתם המאפשרות להם לעכל את מזונם קודם

בליעה. אכול מזונך בנחת, בני, והנאתך תהיה שלמה.

ארוחה מבושלת כהלכה יש בה כל מיני טעמים

מובחרים שאין אתה יכול לטעום אלא אם תשהה

אותם בפה. לעס, איפוא, את מזונך והרשה-נא

לבלוטות הרוק שלך לעשות את תפקידן!

(תום מניח במתינות את מזלגו המדומה והודף

את כסאו מהשולחן).

תום

תום

עוד לא נהניתי אפילו מכזית בארוחה זו בשל

ההוראות הבלתי פוסקות מפניך: כיצד ובמה אוכלים.

בגללך אני חוטף ובוולע את ארוחתי — בגלל תשור

מת-לבך האורבת לכל פירור שאני שם בפני גועל-

נפש — התיאבון שלי מתקלקל — כל הדיון הזה ב —

הפרשת בעלי-חיים — בלוטות הרוק — העלאת-גרה!

אמאנדה

(בקלות)

בעל מזג לוחט ככוכב אופרה!

(הוא קם ועובר לתחתית הבימה)

לא קיבלת רשות לעזוב את השולחן.

תום

אני לוקח סיגריה.

אמאנדה

פיציו הצעיר הלך צפונה ועשה עושר — יצאו לו
מוניטין כאחד הזאבים של וול סטריט! נגיעת מידאס
היתה לו, הכל הפך זהב תחת ידיו.
ואני יכולתי להיות הגברת ראנקן ג'י פיציו. שים
לב! אבל — אני בהרתי באביך!
לורה

(קמה)

אמא, הניחי לי לפנות את השולחן.

אמאנדה

לא. יקירתי, לך לחדר הקדמי והציצי במכונת-
הכתיבה שלך. או התאמני מעט בסטנוגרפיה שלך.
השארי רעננה ויפה! — ועוד מעט ותגיע שעתם של
האורחים הצעירים לבוא.
(הולכת בנדנוד, מעשה נערה, למטבח הקטן)
כמה אורחים, חושבת את, נקבל היום אחר
הצהרים?

(תום זורק את העתון וקם בגניחה)

לורה

(לבדה בחדר האוכל)

חושבת אני כי לא יבוא איש, אמא.

אמאנדה

(מופיעה שוב, בפזיזות)

מה? לא יבוא איש — אף לא אחד? את מתלוצצת

בודאי!

(לורה עונה כהד בעצבנות לצחוקה. היא
חומקת כנמלטת בעד הוילאות הפתוחים לחד-
צאין ומכנסת אותם מעדנות מאחוריה. סילון
אור בהיר מאד מוטל על פניה על רקע הרבידה
הדהה של הוילאות).

אף לא אורח צעיר אחד? לא יתכן! סימן

שהיה שטפון, או התחוללה סופה!

לורה

לא שטפון, ולא סופה, אמא. פשוט אין אני
מקובלת על הבריות כמוך בימים ההם בבלי מאונטן...
(תום גונח שיב. לורה מעיפה עליו מבט
בחיוך רפה, מתנצל. קולה נעצר קמענה)
אמא חוששת שאהיה בתולה זקנה.
(התמונה מועמת לצלילי "ביבר הזכוכית")

תמונה ב'

לורה ישובה בכסא שן ענוג ליד שולחן הפרסה

הקטן.

היא לבושה שמלת בוקר מאריג רך סגול כקיי
מונו — שערה קשור ממצחה בסרט לאחור.
היא רוחצת וממרקת את אוסף הזכוכית שלה.
אמאנדה מופיעה על מדרגות פתח-ההירום. לקול
צעדיה, עוצרת לורה נשימתה, מטילה קערת כלייהחן
הצדה ומתישבת ישיבה נוקשה בפני תרשים מכונת-
הכתיבה כאחווה בחבליי-קסקס.

תום

באמת?

אמאנדה

הן ידעו לשעשע את האברכים שבאו לראות אותן.
לא די היה לנערה להיות בעלת פנים יפים או גיזרה
ענוגה — אף על פי שלא הייתי מקופחת בשתי הבחירי
נות. נערה היתה צריכה גם לשכלל מהיר ומענת-לשון.

תום

על מה היתה שיחתכם?

אמאנדה

דברים העומדים ברומם של עולם! לעולם לא היה
בה בשיחה שום דבר גס או נקלה או המוני.
(היא מכוונת דבריה לתום כאילו ישב בכסא
הפנוי ליד השולחן אעפ"י שהוא שוהה ליד
הוילאות. הוא משחק תמונה זו כאילו הספר
בידו).

האורחים שלי היו בני-טובים—כולם! ביניהם היו
מחשובי הנוטעים והפרודסנים הצעירים בדלתה של
המיסיסיפי — נוטעים ובני נוטעים!
(תום מרמז למוסיקה ומזמין סילון אור על
אמאנדה)
(עיניה נישאות, פניה לוחטים, קולה נעשה דשן
ואלגי).

וזכרת אני את צ'מפ לזכלין שנעשה אחר כך
סגן הנשיא של "בנק נוטעי הדלתה".

והדלי סטיואנסן שטבע במון לייק והנית לאלמ-
נתו מאה וחמישים אלף באגרות-חוב של הממשלה.
האחים קוטר, וסלי וכייטס. בייטס היה אחד
מבחורי-החמד הפרטיים שלי! פעם אחת נפלה מריבה
בינו לבין אותו נער פרוע מבית וינרייט. הדבר
נגמר ביריות באולם הקסינו של מין לייק. בייטס נורה
בבטנו. מת באמבולנס בדרך לממפיס. אלמנתו גם היא
לא ידעה מחסור, ירשה שמונת אלפים או עשרת
אלפים אקר אדמה, זה הכל. היא נישאה לו בשעת
חולשתו — מימיו לא אהב אותה — תמונתי היתה עמו
בלילה שמת!

ואתו בחור שכל נערה בדלתה ביקשה לצוד
ברשתה! זה הבחור יפה-התואר והמזהיר מבית פיציו
בנספת גרין!

תום

כמה הנית לאלמנתו?

אמאנדה

הוא לא נשא אשה מעולם! אל רחום, אתה מדבר
כאילו כל מעריצי מלפנים שבקו תיים לכל חי!

תום

האין הוא הראשון מאלה שהזכרת אשר נשאר

בחיים?

את הממחטה עוד הפעם. היא טופחת בה טפיר
חות קלות וענוגות)
אמא, האם — קרה משהו?

אמא אנה

עוד רגע ויונח לי, אני פשוט המומה —
לורה

אמא, מתי תאמרי לי סוף־סוף מה קרה?
אמא אנה

כידוע לך, היו צריכים להכניס אותי היום אחרי
הצהרים לכהונתי החדשה באגודת „בנות המהפכה
האמריקנית“... בדרך סרתי לרגע לבית־הספר למסחר
ורוביקאס להודיע שהצטננת ולשמוע איך את מחקדמת.

לורה

אזה...

אמא אנה

הלכתי אל המדריכה לכתבת־מכונה והצגתי את
עצמי כאמך. היא לא ידעה מי את. וינגפילד, אמרה,
אין לנו תלמידה ששמה וינגפילד ברשימת בית־הספר.
מובטח לה שהיא טועה, אמרתי לה, והוספתי
שביקרת בבית־הספר מראשית־ינואר.

„שמא“, אמרה, „מתכוונת את לאותה נערה קטנה
ובישנית מאד־מאד שחדלה לבוא לכיתה אחרי ביקור
של ימים אחדים בלבד?“

„לא“, אמרתי, „לורה, בתי, הלכה לבית־הספר
במשך ששת השבועות האחרונים יום־יום!“
„במחילה מכבודך“, אמרה, הוציאה את פנקס בית־
הספר ושם היה שמך, מודפס ברור ומפורש, עם כל
התאריכים שהחסרת — עד שהחליטו כי הפסקת את
לימודיך.

ועדיין אני בשלי. „לא, ודאי שנפלה כאן טעות!
בודאי איזה בלבול ברשימות“.

והיא אמרה, „לא — עכשיו אני זוכרת אותה
יפה. ידיה רעדו בשעת מעשה כל כך שלא יכלה
להקיש באותיות הנכונות במכונת־הכתיבה! בבחינה
הראשונה של מהירות, התמוטטה לגמרי — הרגישה
בחילה וכמעט שהיה צורך לשאת אותה על־כפיים
לחדר האמבטי! אחרי אותו בוקר לא היפיעה אפילו
פעם אחת. צלצלנו אל הבית, אך לא קבלנו תשובה
אף פעם“ — זה היה, כנראה, בשעה שעברתי אצל —
פיימוז את באר, כשאני מציגה לראיה את אלה ה—
אזה!

היתה לי הרגשת חולשה עד שלא יכולתי לעמוד
על רגלי כמעט! הייתי מוכרחה לשבת והגישו לי
כוס מים!

חמשים דולר שכר־למוד, כל תכניותינו — תקוותי
ושאיפותי למענך, כל זה פשוט ירד לטמיון, פשוט
ירד לטמיון.

לורה

שלום, אמא, אני עושה —

(עושה תנועה עצבנית כלפי התרשים של הקיר.
אמא אנה נשענת אל הדלת הסגורה ותוֹר־
לה עיניה בלורה במבט של יסורים).

אמא אנה

אחיות־עינים? אחיות־עינים?

(היא מסירה לאט את מגבעתה וכפפותיה, כשר־
עיניה נעוצות בה במבט של מתיסרת להנאתה.
היא מניחה למגבעת ולכפפות לנפול — כמ־
שחקת תפקיד).

לורה

(באירודאות)

איך היתה אסיפת „בנות המהפכה האמריקנית“?
(אמא אנה פותחת ארנקה לאט ומוציאה
ממחטה מעודנת לבנה. היא מנערת אותה
ענוגות ומגישה אותה ענוגות אל שפתיה
ונחיריה)

האם לא הלכת לאסיפת דיי־איי־אר, אמא?

אמא אנה

(חרש, קולה לא נשמע כמעט)

לא. — לא. (ביתר תוקף) לא היה לי הכוח
ללכת לאסיפת דיי־איי־אר. באמונה, לא היה לי העוז!
הפצתי למצוא לי חור ולהסתתר בו לעולם!
(היא עוברת לאטה אל הקיר ומסירה את
תרשים מכונת־הכתיבה. היא מחזיקה אותו.
רגע נוכח פניה, כשעיניה תלויות בו
במתקיות ובעצב — ואחר נושכת שפתיה
וקורעת אותו לשנים).

לורה

(חרש)

מדוע עשית זאת, אמא?

אמא אנה

מדוע? מדוע? בת כמה את, לורה?

לורה

אמא, את יודעת בת כמה אני.

אמא אנה

חשבתי שאת בוגרת; כנראה טעיתי.

(היא עוברת בניחותא אל הספה וצונחת עליה
כשעיניה תלויות בלורה).

לורה

אל נא תלטשי עלי עיניך ככה, אמא.

(אמא אנה עוצמת עיניה ומשפילה ראשה.
מנה עשר)

אמא אנה

מה נעשה, מה יהיה בסופנו, מה עתידנו?

(מנה עשר)

לורה

האם קרה משהו, אמא?

(אמא אנה נושמת נשימה ארוכה ומוציאה

מדוע?

לורה

אמא, כשאת מאוכזבת, פניך לובשים הבעת סבל
נוראה כל כך, כמו תמונת אם ישו במוזיאון!

אמאנדה

הס!

לורה

לא יכולתי לסבול זאת.

(הפסקה. לחש מיתרים)

אמאנדה

(ממששת ללא תקוה את ארנקה הגדול)

מה נעשה איפוא כל ימי חיינו? נשב בבית
ונסתכל בתהלוכות העוברות? נשתעשע בביבר הזכר
כית, חמדתי? ננגן תמיד אותם תקליטי גרמפון
בלויים שאביך השאיר לזכרון מדאיב?

קריירה בעסקים לא תהיה לנו עוד, חסל — עליה
ויתרנו משום שגרמה לנו הפרעה עצבנית בעיכול!
(צוחקת מתוך ליאות) מה עוד נשאר לנו אלא להיות
תלויים בדעת אחרים כל ימי חיינו? היטב יודעת אני
מה היה בסופן של נשים לא נשואות שאינן מוכנות
לקבל משרה. ראיתי מקרים מעוררי-חמלה כאלה
בדרום — בתולות זקנות הנסבלות בקושי, החיות
בחסותם הזעומה של בעל האחות או אשת האח! —
תקועות באיון מלכותי-עכברים בצורת חדר — הגיס
האחד משדל אותן תמיד להתארח אצל גיס אחר —
נשים קטנות כמינן צפרים ללא קן — אוכלות לחם
חסד ועלבון כל חיייהן!

האם זה העתיד שצייירנו לעצמנו?

חיי שזוהי הברירה האחת שאני יכולה לדמות
בנפשי!

אין זו ברירה בעימה ביותר, מה?

כמובן — יש נערות הנישאות לאיש.

(לורה מעקמת ידיה בעצבנות)

האם לא אהבת בחור מימך?

לורה

כן, פעם אחת אהבתי. (קמה) תמונתו נודמנה

לי לפני ימים אחדים.

אמאנדה

(במקצת התעניינות)

הוא נתן לך את תמונתו?

לורה

לא, היא בספר-השנה של הגמנסיה.

אמאנדה

אז, חבר ללמודים.

לורה

כן, שמו היה ג'ים. (לורה מרימה את ספר-השנה
הכבד מהשולחן) הנה הוא ב-שודדי פנזאנס.

(לורה נושמת ארוכות וקמה באי-נוחות על
רגליה. היא עוברת אל הגרמפון ומכוננת
אותו).

מה את עושה?

לורה

אז!

(היא שומטת את הידיה וחוזרת למקומה)

אמאנדה

לורה, לאן היית הולכת בשעה שיצאת והעמדת
פנים כאילו את הולכת לבית-הספר?

לורה

הלכתי לטייל.

אמאנדה

אין זו אמת.

לורה

אמת היא. הלכתי לטייל ותו לא.

אמאנדה

לטייל? לטייל? בחורף? במתכוון ביקשת לך
דלקת-ריאות במעיל קל זה? לאן הלכת לטייל, לורה?

לורה

לכל מיני מקומות — לרוב אל הפארק.

אמאנדה

גם לאחר שהצטננת?

לורה

זה היה הקטן משני הפגעים. אמא... לא יכולתי
לשוב — אני הקאתי — על הרצפה!

אמאנדה

משבע וחצי עד אחרי חמש בכל יום — את
רוצה שאאמין לך — שוטטת בפארק משום שרצית
כי אהשוב שאת הולכת עדיין לבית-הספר למסחר
רוביקאם?

לורה

הדבר לא היה רע כל כך כפי שהוא נראה.
נכנסתי למקומות שונים להתחמם.

אמאנדה

לאן נכנסת?

לורה

הלכתי למוזיאון לאמנות ולבתי הצפרים בגן
הזואולוגי. יום-יום ביקרתי את אוויה-שומן. לפעמים
ויתרתי על ארוחת-צהרים והלכתי לראינוע. בזמן
האחרון ביליתי כמעט כל אחר הצהרים בתיבת-המר-
גליות, זה הבית הגדול מזוכית שמגדלים בו פרחים
טרופיים.

אמאנדה

וכל זאת עשית כדי לגנוב דעתי, רק לשם גניבת-

דעת?

(לורה משפילה עיניה)

— ועליצות — וזן! זאת עליך לעשות, זאת ולא
אחרת!

(פונה שוב אל התצלום)

דבר אחד היה לאביך בשפע — חן!
(תום נותן אות לכנור באגפים)
(התמונה מועפת לקול נגינה)

תמונה ג'

תום מדבר מהמסב של פתח-החירום.

תום

אחרי הכשלון בבית-הספר למסחר, התחיל הרעיון
על השגת חתן בשביל לורה תופס מקום נכבד יותר
ויותר בחישוביה של אמא.

הדבר הפך למין דיבוק. כמין צלם קדמון של
הבלתי-מודע האוניברסאלי, היתה דמות-דיוקנו של
צעיר בן-טובים פוקדת את מעונו הקטן...

לא היה כמעט ערב אחד בבית שיעבור בלי רמו
לאותה דמות, לאותו חזון, לאותה תקווה...

אפילו כשלא היו מפרשים בשמו, היתה מציאותו
תלויה ועומדת במבטה הדואג של אמא ובהליכותיה
הנפחדות, המתנצלות, של אחותי — תלויה ועומדת
כמין גזר-דין שנגזר על בית וינגפילד!

אמא היתה אשת-מעשה ולא רק אשת-דברים.

היא התחילה בצעדים הגיוניים לקראת המטרה
שהציבה לעצמה.

בסופו של החורף ובראשית האביב — כשראתה
שנהיה זקוקים לכסף כדי לרפד את הקן ולקשט
את הצפור — התחילה בפעולה נמרצת בטלפון לצוד
חותמים בשביל אחד המאספים לגבירות ששמו „ידיד
עקרת-הבית“, אותו סוג עתון המדפיס בהמשכים את
השתפכיותיהן של גבירות מישכות בשבת סופר, שאין
להן בעולמן אלא שדים ענוגים מעין ספלים, מתנים
דקים ותמירים, ירכים דשנות ומקציפות, עינים כעשן
עצים בסתיו, אצבעות שמרגיעות ומלטפות כצלילי
נגינה, וגויות חטובות ומוצקות כפסילים אטרוסקיים.
(אמא אנדה נכנסת ובידה טלפון מחובר לחוטי-
המשך מדרך. סילון האור משיג אותה בבימה
העמומה).

אמא אנדה

אידיה סקוט? אמאנדה וינגפילד מדברת!

מאד הרגשנו בחסרונך באסיפת דיי-איי-אר ביום
שני!

אמרתי: בודאי היא סובלת שוב מאותו מיחוש
באף! מה שלום המיחוש ההוא?
איום ונורא! אל אלהים! — הלא את כאחד
הקדושים הנוצרים, כן. זה הדבר. כאחד הקדושים
הנוצרים!

אמאנדה

(בהיסח-הדעה)

ב-מה?

לורה

האופרטה שהציגו הבוגרים. קולו היה נפלא ובכל
יום שני ורביעי וששי ישבנו משני צדי השדרה
באבדיטוריה. הנה הוא ובידו גביע הכסף — פרס
לויכוח! רואה את את חיוכו הרחב?

אמאנדה

(בהיסח-הדעת)

ניכר בו שהיה בתור עלי.

לורה

חבצלת השרון היה קורא לי.

אמאנדה

מדוע קרא לך שם כזה?

לורה

כשחליתי בגרוני — והזרתי לבית-הספר, הוא
שאל אותי מה היה לי. אמרתי לו שהייתי סובלת
בגרון — והוא חשב שאמרתי חבצלת השרון! וכך
קרא לי מאותו יום ואילך. בכל מקום שראה אותי,
היה צורח, „הלו, חבצלת השרון!“ הנערה שהיה
מחזר אחריה לא מצאה חן בעיני. אמילי רוזנבאך.
אמילי היטיבה להתלבש מכל הנערות בבית-הספר
שלנו. אבל הגונה לא נראתה לי מעולם... במדור
החברה בעתון היה כתוב שהם מאורשים. זה היה
— לפני שש שנים! בודאי הם נשואים זה-כבר.

אמאנדה

בדרך כלל נערות שלא נוצרו לקריירה של עסקים
סופן שהן נישאות לאיזה בחור הגון.

(קמה מתוך ניצוץ של התעוררות)

ילדתי, זאת תעשי גם את!

(לורה פולטת צחוק נדהם, ספקני. היא מר-
שיטה ידה לקראת כלי זכוכית).

לורה

אבל, אמא —

אמאנדה

כן?

(ניגשת אל התצלום)

לורה

(בנעימת התנצלות נפחדת)

אני — בעלת-מום!

אמאנדה

הבל! לורה, הלא אמרתי לך שלא תוציאי מלה
זו מן הפה לעולם, לעולם. הלילה לך, לא בעלת-מום
את. יש לך פשוט ליקוי פשוט ולא מורגש כמעט!
אנשים שיש להם מגרעת קלה מעין זו, מטפחים
תכונות אחרות כדי למלא את החסר — מפתחים חן

אמאנדה

לקחתי את הרומן האיום ההוא והחזרתי אותו לספרייה — כן? זה הספר המגואל של אותו מטורף מר לורנס. (תום צוחק צחוק פרוע). אין לי כל שליטה על תנובתם של מוחות חולניים או על בני אדם המשבירים להם — (צחוקו של תום נעשה פרוע יותר) אך לא ארשה לחלואה כזאת לבוא אל ביתי! לא, לא, לא, לא!

תום

ביתי, ביתי! מי משלם את שכר-הדירה, מי נעשה —

אמאנדה

(צורחת כמעט)

אל נא תעיוז —

תום

לא, לא, לי אסור לומר דבר! אני —

אמאנדה

הנני ואומר לך —

תום

איני רוצה לשמוע עוד!

(הוא פורס את הוילאות. מעלה הבימה מואר בנוגה אדום וצבה כעשן).

(אמאנדה שעה נתון במסלולים של מתכת והיא לבושה גלימת רחצה ישנה מאד, גדולה מדי בשביל גורתה הדלה, זכר למר וינגפילד הבוגד).

(מכונת-כתיבה מיטלטלת וערבוביה פרועה של כתבי-יד על השולחן בעל האגפים המתקפלים. נראה שהפסקת עבודתו היוצרת של תום על ידי אמאנדה החישה את המריבה. כסא מיטל על הרצפה).

אמאנדה

אתה תשמע עוד, אתה —

תום

לא, לא אשמע דבר, אני הולך!

אמאנדה

חזור מיד —

תום

החוצה, החוצה, חוצה! משום שאני —

אמאנדה

חזור מיד, תום וינגפילד! אני לא גמרתי דברי אליך!

תום

אווה, לכי לך —

לורה

(ביאוש)

תום!

אה, כן, זה עתה ראיתי במקרה כי החתימה שלך על „הידיד“ נגמרת! כן, עם הגליון הבא, חביבתי! — ודוקא ברגע שאותו רומן חדש נפלא של בסי מי הופאָר מתחיל להיות מותח כל כך. אוה, חביבתי, הלא זהו דבר שאסור לך להחמיץ! הזוכרת את איך כבש „חלף עם הרוח“ את הכל בסערה? פשוט אי אפשר היה לצאת החוצה למי שלא קרא את הספר. לא היתה שיחה אלא על סקארלאט אוֹ-הארא. ובכן, המבקרים כבר משוים רומן חדש זה ל„חלף עם הרוח“. הרי זה „חלף עם הרוח“ של הדור שלאחר המלחמה! — מה? — משנהו נחרך על הכירה? — אוייה, יקירתי, אל תתני להם להשרף, לכי להעניף עין ואני אחכה! אל אלהים — נדמה לי שהנניחה את השפופרת!

(האור מועם)

(לפני שהאור חוזר על הבימה, נשמעת שיחה קולנית של תום ואמאנדה)

(הם מריבים מאחורי הוילאות. לפנייהם עומדת לורה בידים קפוצות ובהבעה נפחדת) (סילון אור שוהה על דמותה במשך התמונה הוואת).

תום

מה, בשם הנוצרי, חושבת את —

אמאנדה

(בקול נוקב)

אל תוציא דיבור זה —

תום

עלי לעשות!

אמאנדה

מספך! לא —

תום

אווה!

אמאנדה

במעמדי! היצאת מדעתך?

תום

ודאי יצאתי, ובמרוצה!

אמאנדה

מה זה היה לך, גולם גדול שכמותך!

תום

הביטי! אין לי דבר, שום דבר —

אמאנדה

דבר בשקט!

תום

שום דבר בחיי שאוכל לומר עליו שלי! כל דבר

הוא —

אמאנדה

חדל לצעוק ככה!

תום

אתמול החרמת את ספרי! היתה לך התוצפה ל—

הרחק מכאן! אל (מצביע על תמונת אביו) התחנה
הסופית ועוד קצת הלאה:
(הוא נפנה לעבור על פניה. היא תופסת
בנרועו).

אל תחזיקי בי, אמא!
אמא אנה
לאן אתה הולך?
תום
אני הולך לראינוע!
אמא אנה
אינני מאמינה לך — זה שקר.
תום

(שוחה לקראתה, משכמו ומעלה גבוה מדמותה
הקטנה. היא נרתעת, נושמת בכבדות).

אני הולך לקובות של חשיש! כן, קובות של
חשיש, קובות של חטא ומירבץ פושעים, אמא! נס-
פחתי לכנופית הוגאן, אני רוצה-שכיר, אני נושא
טלמיגאן בתיבת כינור! יש לי שרשרת של בתי-
זנות בגיא! הם קוראים לי הקטלן, וינגפריד הקטלן.
אני חי בדורפרצופים, עובד בית-מסחר פשוט ותמים
ביום, ובלילה צאר דינאמי של העולם התחתון.
אמא, אני הולך לקאסינו לשחק בקלפים, אני מבזבז
הון-תועפות על שולחן-הרוולטה! יש לי טלאי על
עין אחת ושפם מזויף, לפעמים אני מרכיב זקן-לחי
ירוק! כשאני כך, קוראים לי אַל דיאבלו! אוה, הייתי
יכול לספר לך דברים שיגולו שנתך בלילות! אויבי
וזממים לפוצץ את המקום הזה. באחד הלילות הם
יעיפו את כולנו השמימה! אני אהיה שמה ומאשר,
וכן תהיי את! את תבואי רכובה על מטאטא מן ההר
הכחול ואתך שבעה-עשר מתורים, בני-טובים כולם!
ספטטנית ומ-כשפה זקנה!...

(הוא עושה שורת תנועות הזקות, בלתי מהוקך
צעות, תופס את מעילו, זונק לדלת, קורעה
לרווחה בכוח. הנשים מתבוננות בו, נושמות
בכבדות. זרועו נאחזת בשרוול מעילו בשעה
שהוא מתאמץ ללבשו. לרגע הוא כמו כפות
בבגד הכבד. בגניחה של עינוי הוא קורע את
המעיל מעליו, כשהכתף נבקעת לשנים, ומטילו
לחדר. המעיל נאחז באצטבה עליה אוסף הנוכר
כית של לורה, וצליל זכוכית נשכרת נשמע.
לורה צועקת כאילו נפצעה).

(מוסיקה)

לורה

(בקול נוקב)

ביבר הזוכית שלי...

(מכסה פניה והופכת ערפה).

(אך אמא אנה עודנה עומדת מוכת תדהמה
בשל, המכשפה הזקנה, עד שכמעט אינה
משיגחה במה שקרה. הדיבר שב אליה).

אמא אנה

אתה תקשיב — הקץ להוצפתך! סבלנותי מת-
פקעת!

(הוא חוזר לקראתה)

תום

ומה בדבר סבלנותי? שמא אסור שתהיה לי
סבלנות העלולה להתפקע, אמא? אני יודע, אני יודע.
לא איכפת לך כלל מה אני עושה — מה ברצוני
לעשות — רק אי-הבנה קלה, מה? אין את חושבת
כי —

אמא אנה

אני חושבת כי אתה עושה דברים שאתה מתבייש
בהם. לכן אתה מתנהג ככה. אינני מאמינה כי הולך
אתה לראינוע בכל ערב. שום אדם אינו הולך לראי-
נוע לילה לילה. שום אדם שדעתו שפוייה עליו אינו
הולך לראינוע כל כך הרבה כפי שאתה מספר. בני-
אדם אינם הולכים לראינוע קרוב להצות הלילה, ובתי-
הראינוע אינם נסגרים בשתיים בבוקר. חוזר הביתה
מתנודד. ממלמל בינו לבין עצמו כמי שנכנסה בו
רוח שטות. אתה ישן שלוש שעות והולך לעבודה.
אוה, אני יכולה לתאר לעצמי איך אתה עובד שם!
מנומנם ומטומטם, מפני שאין לך כוח.

תום

(בפראות)

לא, אין לי כוח.

אמא אנה

מי נתן לך רשות לסכן את עבודתך? לסכן את
בטחון כולנו? איך, אתה סבור, נוכל להתקיים, אם
אתה —

תום

שמע! האמנם את חושבת שאני פשוט חולה-
אהבה לבית-המסחר?

(הוא גוזן בחימה על דמותה הכחושה)

החושבת את שפשי ממש יוצאת אל, חברת
הנעלים הלאומית? חושבת את כי מתאוה אני לבלות
חמשים וחמש שנה באותו אולם צלוטאקס עם
הצינורות המתגוננים! שמעי! מוטב לי
שיבוא מישוה ויוריד גרזן על קדקדי משאחוזר ואלך
שמה בוקר-בוקר! אבל אני הולך! כל בוקר שאת
נכנסת וצוחת אותה צווחה מזרעפת, קומו אורו!
קומו אורו! אני אומר בלבי, מה טוב חלקם של
המתים! אך אני קם. אני הולך! בשכר ששים
וחמשה דולר לחודש אני מוותר על כל מחשבותי
וחלומותי להיות ולעשות משהו בזמן מן הזמ-
נים! ואת אומרת כי חושב אני על עצמי — רק
על עצמי. אל אלהים, הביני, אילו על עצמי חשבת,
אמא, הלא זה-כבר הייתי הולך למקום שהלך הוא —

אמאנדה
(בקול איום)

אני לא אדבר אליך — עד שתבקש סליחה!
(עוברת דרך הוילאות וסוגרתם מאחריה. תום
נשאר עם לורה. לורה דבקה מתוך רפיון
באצטבה כשפניה הפוכים. תום תולה בה לרגע
מבט אוילי. אחר כך הוא קרב לאצטבה. צונח
בלא חן על ברכיו לאסוף את הזכוכית השבר
רה, מביט על לורה כרוצה לדבר ואינו יכול).
נגינת "ביבר הזכוכית" מתגנבת.
התמונה מועמת.

תמונה ד'

הפנים אפל. אור רפה בסימטה.
פעמון עמוק-צליל בכנסיה מפעם את השעה חמש
בתחילתה של התמונה.
תום מופיע בראש הסימטה. לאחר כל פעימה
תגיגית של הפעמון במגדל, הוא מנער רעשן קטן
כאילו הביע בזה את פירכוסו הדל של האדם בניגוד
לעצמתו וגדולתו של הכל-יכול. דבר זה וכן חוסר
הבטיחות בהתקדמותו מגלים ברור כי שמה.
בשעה שהוא עולה כמה מדרגות למיטב של פתח
החירום מתגנב האור פנימה. לורה מופיעה בשמלת
לילה, כשהיא משיחה במסתו הריקה של תום
בחדר הקדמי.

תום מפשפש בכיסיו למצוא את המפתח. כשהוא
מוציא אגב חיפוש עירוב חפצים שונים, ובכלל זה
מבול של זנבות כרטיס-ראינוע ובקבוק ריק. לבסוף
הוא מוצא את המפתח, אך בו ברגע שהוא עומד
להכניסו, זה נשטט מבין אצבעותיו. הוא משפשף
גפרור ושוחה תחת הדלת.

תום
(במרירות)

רק סדק אחד — וזה נתקע בו!
(לורה פותחת את הדלת)

לורה

תום! תום! מה אתה עושה?

תום

מחפש את המפתח.

לורה

איפה היית כל הזמן?

תום

הייתי בראינוע.

לורה

כל הזמן בראינוע?

תום

התכנית הייתה ארוכה מאד. הייתה תמונה עם
גרטה גארבו וגם מיקי מאוז וסרט-מסעות ויומן-חדשות
ואכרזה על תכניות מצודדות. ומלבד זה היה שם עוגב
סולו בלודת אוסף כספים למען סיפת חלב שנגנב
בתגרה איומה בין גברת שפנה ובין אחד הסדרנים!

לורה
(לפי תומה)

היית צריך לשבת שם כל הזמן?

תום

כמובן! ו—אוה, שכחתי! הייתה גם הצגה כדת
וכדין! הגבור הראשי היה מאלוליו הקוסם. הוא
הראה להטים נפלאים, הרבה להטים, למשל הרקת
מים מצנצנת לצנצנת. תחילה הפכו המים ליין ואחר
כך לשיכר ואחר כך ליוסקי. אני יודע כי זה היה
ויסקי ממש משום שהוא היה צריך למישהו מהקהל
שיבוא ויעזור לו, ואני עליתי לבימה — בשתי ההצג-
ות! ויסקי כהלכה — קנטקי סטריט בורבון. בחור
נדיב-לב, הוא חילק דורונות.

(עוקר מכיסו סודר מבריק מצבעי הקשת)

הוא נתן לי את זה. סודר-קסמים. רצונך קחינה.
לורה. הניפי אותו על כלוב קנרים ויצאה לך קערה
של דג-זחב. הניפי אותו על דג-זחב ויפחתו להם
קנרים... אך הנפלא מכל הלהטים היה זה של ארון
המתים. סגרנו אותו בארון מסומר, והוא יצא מתוך
הארון בלי להזיז אף מסמר אחד. (הוא נכנס פנימה).
הרי זו תחבולה שכאילו נוצרה בשבילי — להוציאני
מתוך דל"ת אמות של הבור הזה!

(צונח על הספה ומתחיל לנשול נעליו)

לורה

תום — ש-ש-ש!

תום

למה את מהסה אותי?

לורה

תעיר את אמא.

תום

טוב, טוב! אשלם לה כגמולה בעד כל אותן
הקריאות „קומו אורו" שלה. (שוכב בגניחה). אין אדם
צריך להרבה שכל בשביל לתקוע את עצמו בארון
מסומר, יודעת את, לורה. אבל מי לעזאזל כבר
הצליח להחליק מתוך ארון-מתים מבלי להזיז מסמר?
(כעין תשובה מואר תצלומי המגחך של האב).

התמונה מועמת

(מיד לאהר כך: פעמון הכנסיה מפעם שש.
עם ההולם הששי ננער השעון המעורר בתדרה
של אמאנדה, ולאחר רגעים מספר אנו
שומעים את קולה: „קומו אורו! קומו אורו!
לורה, לכי והעירי את אחיך!")

תום

(יושב לאט)

אני אקום — אך לא אאור.

(האור גובר)

אמאנדה

לורה, הגידי לאחריך כי הקפת מוכן.

(כעבור רגע היא פורצת בצעקה. תום קופץ אל הדלת. אמנדה חופות פנימה בחדרה. תום פותח את הדלת).

תום

לורה?

לורה

הכל כשורה. מעדתי, אך הכל כשורה.

אמנדה

(מציצה בעינים חרדות אחריה)

אם ישבור מישהו רגל במדרגות של פתח-חירום זה, יש לתבוע מבעל-הבית כל מה שיש לו, עד פרוטתו האחרונה!

(סוגרת הדלת. נזכרת שאינה מדברת וחוזרת לחדר השני).

(כשנכנס תום בלא חמדה ליטול את הקפה, היא הופכת אליו גבה ועומדת בלא ניד כשפניה לנוכח החלון בקמרון האפור. אור החלון, הנופל על פניה ומאיר את שרטוטיהם המזדקנים אך הילדותיים, הוא חריף עד כדי אכזריות, סאטירי כתרפיס של דומיאָ.)

מוסיקה כבושה: Ave Maria

(תום מציץ בבישנות אך בועף בפניה ההפר כים וצונח אל השולחן. הקפה רותח עד כדי כויה; הוא גומע ממנו. נושף וחוזר ויורק לספל. כשהוא נושף, אמנדה עוצרת נשימתה ופונה אליו למחצה, ונזכרת וחוזרת ופונה לחלון).

תום

(בקול צרוד)

אמא. אני — אני מבקש שליחה, אמא. (אמנדה נושמת נשימה מהירה, רועדת. פניה פועלים בצורה גרוטסקית. היא גועה בבכיה ילדותית).

צר לי על מה שאמרת, לא נתכוונתי לכך.

אמנדה

(מתוך התייפחות)

מסירותי עשתה אותי למכשפה והפכה את לב ילדי לשנוא אותי.

תום

לא, אין הדבר כך.

אמנדה

אני דואגת כל כך הרבה, אינני ישנה, וממילא אני עצבנית.

תום

(ברוך)

אני מבין זאת.

אמנדה

עלי לעמוד יחידה במערכה כל השנים. אך אתה העמוד הימיני שלי! אל תפול, אל תכזיב!

(לורה חומקת לחדר הקדמי)

לורה

תום! — השעה כמעט שבע. אל תביא את אמא לידי עצבנות.

(הוא תולה בה מבט טפשי. היא כמתחננת)

תום, דבר אל אמא הבוקר, פייס אותה, בקש שליחה, דבר אליה!

תום

היא לא תדבר אלי. היא התחילה.

לורה

אם רק תאמר שאתה מצטער, היא תחיל לדבר.

תום

וכי זה אסון גדול כל כך שאין היא מדברת?

לורה

אנא — אנא!

אמנדה

(קוראת מתוך המטבח הקטן)

לורה, עושה את מה שביקשתי ממך לעשות, או שעלי להתלבש ולצאת בעצמי?

לורה

הולכת, הולכת — רק אלבש את מעילי!

(היא צונחת מגבעת לבד חסרת-צורה בתנועה

עצבנית, פזיזה, מביטה בתחנונים על תום.

ממהרת באי-נוחות אל המעיל. המעיל הוא של

אמנדה, מותקן ללא דיוק, השרוולים קצרים

מדי בשביל לורה).

חמאה, ומה עוד?

אמנדה

(נכנסת למעלה-הבימה)

רק חמאה. תגידי להם לרשותם.

לורה

אמא, הם מאריכים פנים בשעה שאני לוקחת

בהקפה.

אמנדה

אבן הנזרקת עשויה להזיק לי, אך הבעת פניו

של מיסטר גארפינקל לא תציק לי! הגידי לאחיד

שהקפה שלו מצטנן.

לורה

(בפתח)

תעשה מה שביקשתי ממך, תום, תעשה זאת.

תום, לא כן?

(מביט הצדה בועף)

אמנדה

לורה, תלכי עכשיו או שלא תלכי כלל!

לורה

(חופות החוצה)

הולכת, הולכת!

תום

(ברוך)

אני מנסה, אמא.

אמאנדה

(בהתלהבות רבה)

נסה ותצליח! (למחשבה נשימתה נעצרת) הלא —
אתה מלא כשרונות כרמוך! שני ילדי — הלא הם
ילדים בלתי מצויים! הושב אתה שאינני יודעת
זאת? הלא גאותי על הדבר הזה! מאושרת אני —
מרגישה אני שעלי לברך ולהתברך על הרבה דברים,
אבל — תבטיח לי דבר אחד, בני!

תום

מה, אמא?

אמאנדה

תבטיח, בני, שלעולם — לא תהיה שיכור!

תום

(נפנה אליה בגיחוך)

לעולם לא אהיה שיכור, אמא.

אמאנדה

זה הדבר שהפחיד אותי כל כך, שמא תהיה
שיכור! אכול צלחת דיסה!

תום

רק קפה, אמא.

אמאנדה

ביסקויט של חיטה כחוחה.

תום

לא, לא, אמא, רק קפה.

אמאנדה

הן לא תוכל לעבוד כל היום על קיבה ריקה.
יש לך עוד עשר דקות — אל תגמעי! שתית נוזלים
חמים מדי גורמת לסרטן הקיבה... תוסיף שמנת.

תום

לא, תודה.

אמאנדה

כדי לצנון.

תום

לא! לא, תודה, אני רוצה בשחור.

אמאנדה

אני יודעת, אבל אין זה טוב בשבילך. אנחנו
חייבים לעשות כל מה שביכולתנו כדי לחזק את
הבריאות.

בימים קשים כמו אלה העוברים עלינו אין לנו
להאזין אלא — זה בזה... משום כך חשוב כל כך
ל— תום, אני — אני שלחתי את אחותך כדי שאוכל
לשוחח עמך. אילמלא דיברת הייתי אני מדברת אליך.
(יושבת).

תום

(ברוך)

על מה את מבקשת לשוחח, אמא?

אמאנדה

על לורה!

(תום מציג את ספלו לאט)

(מוסיקה: "ביבר הזכוכית")

תום

אוה, — לורה...

אמאנדה

(נוגעת בשרולול)

אתה יודע את דרכה של לורה. שקטה כל כך,
אך — מי מנוחות יעמיקו לזרוע! היא מתבוננת ורואה
דברים — ונדמה לי שהיא מרבה להרהר בהם. (תום
נושא עיניו). לפני ימים אחדים נכנסתי ומצאתי אותה
בוכה.

תום

בשל מה?

אמאנדה

בשלך.

תום

בשלי?

אמאנדה

חושבת היא שאין אתה מאושר אתנו.

תום

מה הביא אותה לידי מחשבה כזו?

אמאנדה

מה מביא אותה לידי מחשבות כלשהן? מכל מקום,
אתה מתנהג באמת באופן משונה. אני — אני אינני
אומרת זאת לשם בקורת, הלא תבין זאת! יודעת
אני כי שאיפותיך אינן בגבול בית-המסחר, יודעת אני
שככל בני-האדם בעולם — היה עליך — להקריב קר-
בנות, אבל תום — תום — החיים אינם קלים, הם
דורשים — כוח-סבל ספארטאני! כל כך הרבה
דברים יש בלבי שאין אני יכולה לתאר לפניך!
מעולם לא אמרתי לך זאת, אך אני — אהבתי את
אביך...

תום

(ברוך)

אני יודע זאת, אמא.

אמאנדה

ואתה — כשאני רואה שאתה הולך בדרכיך!
מאחר לשוב בלילה — וגם — ובכן, הלא תודה
ששתית באותו לילה, שמנהגך באותו מצב היה איום
כל כך! לורה אומרת שאתה שונא את הדירה הזאת,
ואתה יוצא בלילות כדי להתחמק ממנה! האמת הדבר,
תום?

תום

אמא, מה הדבר שירצה בו נוצרי שעמד על דעתו?

אמאנדה

בדברים העומדים ברומו של עולם! דברים שברוח ודברים שבנפש! רק החיות צריכות למלא את יצרן! מובטחני כך ששואף אתה למשהו שונה מזה! יותר מקופים — חזירים —

תום

מסופקני.

אמאנדה

אתה מתבדת. אך לא על זה היה ברצוני לשוחח.

תום

(קם)

לא נשאר לי הרבה זמן.

אמאנדה

(הודפת כתפיו)

שב.

תום

רוצה את שאקבל סימן אודם בבית-המסחר?

אמאנדה

יש לך חמש דקות. אני רוצה לדבר על לורה...

תום

טוב! מה בדבר לורה?

אמאנדה

עלינו לראות את הנולד ולהכין משהו בשבילה. היא קשישה ממך, בשנתיים, ועוד לא קרת דבר. היא פשוט נגדרת ואינה עושה כלום. פחד תוקף אותי בראותי איך היא נגדרת ככה, סתם.

תום

דומני שהיא מן הסוג שקוראים נערות ביתיות.

אמאנדה

אין סוג זה במצא, ואם ישנו, חבל שישנו! אלא אם כן הבית הוא ביתה שלה, עם בעל!

תום

מה?

אמאנדה

אווה, עיני רואות את פיסת-היד כותבת על הקיר, ברור, כשם שאני רואה את חטמי זה! אימה ממש! יותר ויותר אתה מזכירני את אביך! גם הוא היה הולך לו מן הבית בכל עת ובכל עשה בלי כל ביאור! — ולבסוף יצא ולא חזר! שלום! והריחים על צוארי אני. ראיתי את המכתב שקיבלת מהצי המסחרי. יודעת אני מה חלומותיך. אינני עומדת לפניך בעינים עצומות. טוב ויפה, איפוא. עשה זאת! אך תחילה צריך שיבוא מי שיתפוס את מקומך!

תום

לא. את אמרת שיש לך בלבך כל כך הרבה דברים שאין את יכולה לתאר לפני. וגם אני כך. כל כך הרבה יש בלבי שאין אני יכול לתאר לפניך! הבה נכבד איפוא איש איש את —

אמאנדה

אבל מדוע — מדוע, תום — אתה תמיד חסר-מנוחה כל כך? לאן אתה הולך בלילות?

תום

אני הולך לראינוע.

אמאנדה

מדוע אתה מרבה כל כך ללכת לראינוע?

תום

אני הולך לראינוע מפני — שאני אוהב את ההרפתקה. אין לי הרבה מן ההרפתקה בעבודתי, ועל כן אני הולך לראינוע.

אמאנדה

אבל, תום, הרי אתה הולך לראינוע הרבה-הרבה יותר מדי!

תום

אני אוהב הרפתקאות בשפע.

(אמאנדה נראית נדהמת, ואחר נפגעת. מכיון שמתחילה החקירה-יודישה הרגילה הוא מקשיח ורוחו נעשית קצרה. אמאנדה חרזרת ליחסה הקובלני כלפיו.)

אמאנדה

אנשים צעירים רובם מוצאים את ההרפתקה במקצועם.

תום

אך האנשים הצעירים רובם אינם עובדים בבית-מסחר.

אמאנדה

העולם מלא אנשים צעירים העובדים בבית-מסחר ומשרדים ובתי-חרושת.

תום

וכל אלה מוצאים את ההרפתקה בעבודתם?

אמאנדה

או שמוצאים אותה או שמתקיימים בלעדיה! לא כל אדם להוט ומלוהט אחרי הרפתקאות.

תום

האדם הוא מטבעו אוהב, צייד, לוחם, ואף אחד מן היצרים הללו אינו מוצא את תיקונו בבית-המסחר.

אמאנדה

יצרים! אל תספר לי על יצרים! היצר הוא דבר ששומר נפשו ירחק ממנו! הרי זה ענין לבעלי-חיים! נוצרי שעמד על דעתו לא ירצה בו!

ו — תומין אותו לבוא ולראות את אחותך!

תום

מה?

אמאנדה

לראות את אחותך! להפגוש! להתוודע!

תום

(רוקע והולך לקראת הדלת)

אי, שמים!

אמאנדה

תעשה זאת?

(הוא פותח את הדלת. במפציר)

תעשה זאת?

(מתחיל יורד)

תעשה זאת? תעשה זאת, יקירי?

תום

(קורא לאחוריו)

כן!

(אמאנדה סוגרת את הדלת בהיסוס ובפנים

מביעות דאגה וגם שמץ תקווה)

(סילון אור תופס את אמאנדה ליד הטלפון)

אמאנדה

אלה קרטריט? אמאנדה וינגפילד המדברת! מה

שלומך, חמדתי? מה שלום המיחוש בכליה?

אל אלהים! זועה!

הלא את ממש כאחד הקדושים הנוצרים, כן,

חמדתי, הוא אשר אמרתי — כאחד הקדושים הנוצרים!

ובכן, זה עתה נודמן לי לראות בפנקס האדם

שלי שהחתימה שלך על הידיד נגמרה זה עתה!

ידעתי שלא תרצי להתמיץ את הרומן בהמשכים,

הנפלא, המתחיל בגליון הבא. המחברת היא בסי מי

הופר, וזהו הדבר הראשון שכתבה מאז "ירח־הדבש

בשלושה".

וכי לא היה זה סיפור מזור ומענין? ובכן, אני

חושבת שהחדש נחמד עוד יותר. הרקע הוא

מהחברה הגבוהה, חריף־ומפולפל, כפתור זפת. כולו

עוסק באותה חבורה של רוכבי־סוסים בלונג אילנד!

עמעום.

תמונה ה'

„אנונציאציה“. צלילי גנינה.

ראשית בין־השמשות של ערב אביב. זה עתה

סיימו ארוחת־הערב במעון וינגפילד. אמאנדה

ולורה, לבושות בהיר, מפנות את השולחן, במעלה

הבימה, השרוי בצל, תנועותיהן מצטרפות כמעט למעין

מחול או טקס דתי, דמיויותיהן הנעות חירות ודומ־

מות כפרפרים.

תום, לבוש חולצה ומכנסים לבנים, קם מהשולחן

ועובר אל פתח־החירום.

תום

מה כוונתך?

אמאנדה

כוונתי שברגע שיימצא ללורה מי שידאג לה,

כשתהיה נשואה, בית משלה, בלתי תלויה — אז,

בבקשה, הרי אתה בן־חורין ללכת למקום שלבך

חפץ, ביבשה, בים, אל כל אשר ישאך הרוח!

אך עד שיגיע היום ההוא עליך לדאוג לאחותך.

אינני אומרת שתדאג לי — מפני שאני זקנה ואין לי

חשיבות! אני מדברת על אחותך משום שהיא

צעירה ותלויה באחרים.

הכנסתי אותה לבית־ספר למסחר — כשלון

מביש! היא נבהלה כל כך עד שהדבר גרם לה

הקאה.

לקחתי אותה לאגודת הצעירים בכנסיה. שוב

מפח־נפש. היא לא דיברה אל איש, ואיש לא דיבר

אליה. אין היא עושה דבר אלא משתעשעת בצעצועי

זכוכית ומנגנת אותם תקליטים בלויים. וכי אלה

הם חיים הראויים לנערה?

תום

אך מה איכל אני לעשות?

אמאנדה

תתגבר על אנוכיותך!

אנוכי, אנוכי, אנוכי, אין אתה חושב על שום

דבר אחר!

(תום קופץ והולך לקחת את מעילו, המעיל

מכוער ומסורבל. הוא צונף כיפה עם אזניות).

היכן הסודר שלך? עטוף את סודר־הצמר לצואר!

(הוא תופסו בזעף מהארון ומטיל אותו סביב

צוארו ומושך בשתי הקצוות הדוק היטב).

תום! לא אמרתי עדיין מה שהיה בדעתי לבקש

ממך.

תום

אני אאחר ל—

אמאנדה

(תופסת זרועו במפגיע מאד, אחר בבישנות)

בבית־המסחר אצלכם, האין שם אילו בחורים

נאים?

תום

לא!

אמאנדה

מוכרח להיות מישהו...

תום

אמא —

(תנועה)

אמאנדה

תמצא אחד שהוא ישר־דרך — שאינו שותה

חיים העוברים בלי חליפות והרפתקות.
הרפתקות וחליפות לרוב היו צפויות באותה שנה.
הן היו עומדות מאחרי כתלנו ואורבות לכל הנערים
הללו.

הן היו תלויות בערפל שמעל לברכטסגאדן, אחר
זות בקפלי המטריה של צ'מברליין —

בספרד היתה גארניקה!

אבל כאן היתה נגינת ג'ז ומשקאות, אולמי
ריקודים, בתייין ובתייקולנוע, ועסקי מין, וכל
אלה היו תלויים בתוך החשכה כנברשת והציפו את
העולם באורות־הקשת, אורות קצרים ומרמים...

העולם כולו המתין להפצצות!

(אמאנדה נפנית מהתמונה ויצאת החוצה)

אמאנדה

(באנחת)

פתח־חירום במקום מרפסת — תחליף עלוב!
(היא פורשת עתון על אחת המדרגות ויושבת).
במה אתה מסתכל?

תום

בירח.

אמאנדה

יש ירח הערב?

תום

הוא עולה מעל לחנות המעדנים של גארפינקל.

אמאנדה

נכון! סנדל־כסף קטן בצורת ירח. שאלת לך
משהו?

תום

אום־הום.

אמאנדה

מה היתה משאלתך?

תום

זה סוד.

אמאנדה

סוד, מה? טוב, גם אני לא אניד לך את סודי.
אתעטף במסתורין כמוך.

תום

חיי שיכול אני לפתור את חידתך.

אמאנדה

האם ראשי שקוף כל כך?

תום

את אינך ספינקס.

אמאנדה

לא, אין לי סודות. אומר לך מה שאלתי לי.
ברכה והצלחה לילדי היקרים! אני מבקשת על כך
בכל שעה שיש ירח, וגם בשעה שאין ירח אני
מבקשת על כך.

אמאנדה

(בעברו על פניה)

בני, תעשה לי טובה?

תום

מה?

אמאנדה

הסתרק! כששערותיך מסורקות אתה נהמד למראה

כל כך!

(תום צונח על הספה ובידו עתון ערב. כו'
תרתיענך „הנצחון לפראנקו“).

רק בבחינה אחת הייתי מרוצה שתלמד מאביך.

תום

היא?

אמאנדה

איך הקפיד תמיד על היצוניותו. בשום פנים לא

הרשה לעצמו רישול במראהו.

(הוא זורק את העתון וקרב אל פתח־החירום).

לאן אתה הולך?

תום

אני יוצא לעשן.

אמאנדה

אתה מעשן יותר מדי. חפיסה ליום בחמשה־עשר

סנט. לכמה זה מצטרף בחודש? כמה זה חמשה־עשר

כפול שלושים, תום? צא חשוב — כמה היית יכול

לחסוך — תתפלא! זה היה מספיק לקורס בשעורי

ערב לרואי־חשבון באוניברסיטה על שם וושינגטון!

שער בנפשוך, הלא זה היה דבר נפלא בשבילך, בני!

תום

אני בוחר בעישון.

(יוצא למסב, מניח לדלת המחיצה להנגף)

אמאנדה

אני יודעת! הלא זהו האסון...

(כשהיא לבדה היא נפנית להביט בתמונת בעלה).

„העולם כולו ממתין לשחר“.

(מוסיקת ריקודים).

תום

(אל הקהל)

ממול ביתנו בסימטה היה אולם הריקודים „עדן“.

בערב אביב היו החלונות והדלתות פתוחים והמוסיקה

זרמה החוצה. לפעמים היו האורות כבים חוץ מגולת

זכוכית גדולה שהשתלשלה וירדה מהתקרה. הגולה

היתה מסתובבת לאט לאט הנה והנה ומסגנת צבעי

קשת ענוגים לתוך האפלוליה. התזמורת היתה

מנגנת ואלס וטאנגו, משהו בעל קצב אטי וחושני.

זוגות היו יוצאים החוצה, לתוך בדידותה היחסית של

הסימטה. אפשר היה לראותם מתנשקים מאחורי

פחיי־אפר ועמודי־טלפון. זה היה חלקי וגמולי על

אמאנדה
 למען השם, חזל מהלצות וספר, כבן-אדם,
 מה שיש לך לספר!
 תום
 מה רצונך שאספר לך?
 אמאנדה
 הייתי רוצה לדעת, כמובן, מתי יבוא?
 תום
 הוא יבוא מחר.
 אמאנדה
 מחר?
 תום
 כן, מחר.
 אמאנדה
 אבל, תום!
 תום
 כן, אמא?
 אמאנדה
 עד מחר הלא אין לי שהות.
 תום
 שהות למה?
 אמאנדה
 להכנות! מדוע לא טלפנת אלי מיד, משהזמנת
 אותי. בו ברגע שהסכים? כי אז, אתה מבין, כבר
 הייתי יכולה להתחיל בהכנות.
 תום
 אין את צריכה לעשות עסק גדול.
 אמאנדה
 אוה, תום, תום, ודאי שאני צריכה לעשות עסק
 גדול! אני רוצה שהכל יהיה יפה ולא מרושל! לא
 מגובב מניה וביה. עכשיו אהיה מוכרחה לחשוב
 במהירות הבזק.
 תום
 אינני מבין מדוע עליך לחשוב בכלל.
 אמאנדה
 אתה פשוט אינך יודע. הן אי אפשר לנו להכניס
 אורח לדיר של חזירים! את כלי-הכסף מחתונתי צריך
 למרט, את המפות עם המונוגרמים צריך לכבד
 ולגהץ! את החלונות צריך לרחוץ ויש לתלות וילאות
 חדשים. ומה בדבר בגדים? הרי מוכרחים אנו ללבוש
 משהו, לא כן?
 תום
 בשביל הבחור הזה אין לטרוח ולהכין כל כך
 הרבה!
 אמאנדה
 היודע אתה שהוא הבחור הראשון אשר נציג
 לפני אחותך?

תום
 חשבתי שביקשת אולי על אורח צעיר.
 אמאנדה
 מדוע אמרת זאת?
 תום
 האינך זוכרת כי ביקשת ממני להביא אחד?
 אמאנדה
 אני זוכרת כי רמזתי שטוב ויפה היה בשביל
 אחותך אילו הבאת הביתה איזה איש צעיר נאה
 מבית-המסחר. נדמה לי שהצעתי זאת יותר מפעם אחת.
 תום
 כן, הצעת זאת כמה וכמה פעמים.
 אמאנדה
 ובכן?
 תום
 ובכן, הוא יבוא.
 אמאנדה
 מה?
 תום
 אורח צעיר!
 (ההכרזה מלווה ליווי חגיגי במוסיקה)
 (אמאנדה קמה)
 אמאנדה
 רצונך לומר שהזמנת איזה בחור נאה לסור
 אלינו?
 תום
 ממש כן. הזמנתי אותו לארוחת-הערב.
 אמאנדה
 באמת?
 תום
 כן.
 אמאנדה
 אתה הזמנת, והוא — קיבל את ההזמנה?
 תום
 כן!
 אמאנדה
 כך, כך, כן! הרי זה — נחמד!
 תום
 חשבתי שתהיי מרוצה.
 אמאנדה
 הדבר בטוח איפוא?
 תום
 בטוח בהחלט.
 אמאנדה
 בקרוב?
 תום
 בקרוב מאד.

אמאנדה

חקור הודע דבר ברור! אין אני רוצה בבחור
לבתי ששותה!

תום

האין את נחפזת קצת יותר מדי? מר ארקונור
עוד לא הופיע על הבימה!

אמאנדה

אך יופיע מחר — להתוודע לאחותך, ומה אני
יודעת על אפיו? לא כלום! טוב בתולה זקנה מאשת
שכור!

תום

אה, אל אלהים!

אמאנדה

הס!

תום

(גוחן קדימה ולוחש)

הרבה בחורים מזדמנים עם נערות בלי להתחתן!

אמאנדה

אה, תום, דבר דברים של טעם — ואל תלעג!

(נטלה מברשת)

תום

מה את עושה?

אמאנדה

אני רוצה ליישר ציצית זו בראשך. מה מישרתו
של איש צעיר זה בבית-המסחר?

תום

(נכנע בזעף למשערת ולחקירה)

איש צעיר זה הוא פקיד-משלוח, אמא.

אמאנדה

כמדומה, עבודה אחראית למדי, מעין משרה
שהיית משיג אילו היה לך קצת יזמה. מה משכרתו?
היש לך מושג?

תום

כשמונים וחמשה דולר לחודש, אני משער.

אמאנדה

הם — אין זו משכורת נסיכים — אבל —

תום

עשרים דולר יותר ממשכרתי.

אמאנדה

כן, היטב אני יודעת זאת! אבל לבעל-משפחה
שמונים וחמשה דולר לחודש יספיקו בקושי למחיתו...

תום

כן, אבל מר ארקונור איננו בעל-משפחה.

אמאנדה

אך אפשר שיהיה, לא כן? בעתיד?

תום

אני מבין, תכניות והכנות.

הרי זה דבר נורא, איום ומביש, כי האחות
הקטנה המסכנה עוד לא התוודעה אף לבחור אחד!
תום, בוא והיכנס!

(פותחת את דלת המחיצה)

תום

בשביל מה?

אמאנדה

רוצה אני לשאול אותך כמה דברים.

תום

אם תעשי עסק כזה, אבטל את כל הענין, אומר
לו שלא יבוא!

אמאנדה

אתה לא תעשה כדבר הזה. אין לך דבר המעליב
את הבריות יותר מהזמנות מבוטלות. פירוש הדבר
הוא שאצטרך לעבוד כמו סוס! לא נבריק מרוב
הידור, אך נעמוד במבחן. בוא אחרי.

(תום הולך אחריה, גונח)

שב.

תום

רוצה את שאשב באיזה מקום מסוים?

אמאנדה

תודת לאל יש לי הספה החדשה! אבקש לשלוח
לי את מנורת-הרצפה שאני משלמת בתשלומים
לשיעורים! אשים את ציפויי השינץ, זה יכניס קצת
אור! כמובן, קייתי לתפת את הקירות מחדש... מה
שמו של האיש הצעיר?

תום

שמו ארקונור.

אמאנדה

הוי, קתולי, פירוש הדבר דגים — מחר יום
ששי! אומין אלית עם מיונית! מה מעשיו? הוא
בבית-המסחר?

תום

כמובן! לולא זאת איך הייתי —

אמאנדה

תום, הוא שותה?

תום

מדוע את שואלת אותי על כך?

אמאנדה

הן אביך שתה.

תום

אל נא תפתחי בזה מחדש!

אמאנדה

הוא שותה, איפוא!

תום

לא — עד כמה שאני יודע!

לא יעלה על דעתך לעולם.

תום

אל תהיי חשדנית כל כך.

אמאנדה

אני מקוה שהוא מן הבחורים השואפים להצלחה.

תום

נדמה לי שהוא באמת משתדל להיטיב את מעמדו.

אמאנדה

מנין לך?

תום

הוא הולך לשעור-ערב.

אמאנדה

(קורנת)

מצוין! מה הוא עושה, רצוני לומר, מה הוא

לומד?

תום

הנדסטררדיו וחכמת-הנאים.

אמאנדה

הרי שיש לו שאיפות להתקדם בחיים!

כל אדם צעיר הלומד לנאים, שואף למשרה של

הנהלה באחד הימים!

והנדסטררדיו? גם זה ענין נכבד, ענין בעל

עתידות!

שתי עובדות אלו מאירות עינים ממש. הרי אלו

מן הדברים שחייבת אם לדעת על האיש הצעיר

הבא לראות את פני בתה. בין אם כוונותיו רציניות

ואם לא.

תום

אזוהרה קלה. הוא אינו יודע דבר על לורה. לא

רמזתי שיש לנו כוונות-סתר אפלות. אני רק אמרתי

לו: שמא תבוא ותאכל אתנו ארוחת-ערב? הוא אמר

טוב, וזו היתה כל שיחתנו.

אמאנדה

חייך שכך היתה. הרי אתה בעל לשון-לימודים

כשבלול.

אך סופו שידע על לורה כשיבוא הנה. כשיראה

מה נחמדה ומתוקה ויפה היא, יודה למולו על

שהזמן לארוחת-הערב.

תום

אמא, אל נא תצפי בגדולות מלורה.

אמאנדה

מה רצונך לומר?

תום

אנחנו, את ואני, מוצאים בלורה כל מיני דברים

משום שהיא שלנו ואנו אוהבים אותה. אפילו אני

אנו מבחינים עוד במום שלה.

אמאנדה

אינני מכירה אף איש צעיר מלבדך המעלים עין מן העובדה שהעתיד הופך להווה, ההווה לעבר, והעבר סופו צער וחרטה עולמית אם אין אדם רואה את הנולד!

תום

אעייך בדבר ואראה אם ירדתי לסוף דעתך.

אמאנדה

אל תתנהג בשחצנות עם אמך! ספר לי עוד על

אותו — מה שמו?

תום

גיימס די. ארקונור. הדל"ת פירושה דלני.

אמאנדה

אירי משני הצדדים. אל רחום! ואיננו שותה?

תום

האצלצל לו ואשאל אותו בזה הרגע?

אמאנדה

הדרך היחידה להודע היא לחקור ולדרוש בצינעה ברגע הנכון. בנעורי בבליו מאונטן, אם חשדו באיש צעיר שמא הוא שותה, הרי הנערה שהיתה מחזרת אחריו, אם אמנם היתה היא המחזרת אחריו, נהגה לדבר אל הכהן בכנסיה שלו, או שאביה היה עושה זאת, אם היה בחיים, כדי לתהות על קנקנו של האיש הצעיר. כך יש לנהוג בזהירות ובצינעה אם מבקשים למנוע אשה צעירה מלשגות משגה טראגי!

תום

איך, איפוא, הגעת בעצמך לשגות משגה טראגי?

אמאנדה

פרצופו התמים של אביך הטעה כל אדם!

הוא היה מחייך — והעולם הוקסם!

אין לנערה מעשה שטות גדולה מללכת שבי אחרי פנים יפות.

אני מקוה כי מר ארקונור אינו יפה-תואר יותר

מדי.

תום

לא, אין הוא יפה-תואר יותר מדי. הוא מכוסה

בהרות-קיץ ואין לו הרבה ממין הזוטם.

אמאנדה

אף על פי כן מקוה אני שאין הוא לגמרי חסר-תן?

תום

לא לגמרי חסר-תן. בינוני, הייתי אימרה.

אמאנדה

העיקר באדם הוא האופי.

תום

הוא הדבר אשר אמרתי תמיד.

אמאנדה

לא אמרת כזאת מעולם ומשערת אני שהדבר גם

תום

אני הולך לראינוע.

(יוצא מהפתח)

אמאנדה

לא לראינוע, ערב ערב לראינוע!

(ממחרת לפתח)

אינני מאמינה כי אתה הולך תמיד לראינוע!
(הוא יצא. אמאנדה מבליטה אחריו לרגע
בדאגה. מיד חיוניתה ואופטימיותה חוזרות)

לורה! לורה!

(לורה משיבה מהמטבח)

לורה

כן, אמא.

אמאנדה

הניחי את הצלחות ובואי הנה!

(לורה מופיעה ובידה אלונטית. בעליצות).

לורה, גשי הנה, הנה הירת, שאלי לך משהו.

לורה

ירח — ירח!

אמאנדה

סנדל-כסף קטן בצורת ירח.

הביטי מעבר לכתפך השמאלית, לורה, ושאלייך

משהו!

(לורה נראית נדהמת במקצת כאילו הוציאה

מתוך שינה. אמאנדה תופסת בכתפה ומפנה

אותה בנוית בסמוך לדלת).

עכשיו!

עכשיו, חמדתי, שאלי!

לורה

מה אשאל לי, אמא?

אמאנדה

(קולה רועד ועיניה מתמלאות דמעות לפתע)

אושר! מול טוב!

(הכנור עולה והבימה מועמת)

מסר

אמאנדה

אל תאמר מום! אתה יודע שאינני מרשה

להנציא מלה זו מהפה!

תום

אך עליך לראות את העובדות כמו שהן, אמא.

כך היא — ואין זה הכל —

אמאנדה

מה פירוש „אין זה הכל“?

תום

לורה שונה מאד מנערות אחרות.

אמאנדה

חושבת אני שההבדל הוא לשבחה דוקא.

תום

לאו דוקא — בעיני האחרים — הזרים —

היא ביישנית להפחיד והיא חיה בעולם שכולו שלה

יכל אלה הדברים עושים אותה מוזרה במקצת בעיני

האנשים שמחוץ לבית.

אמאנדה

אל תאמר מוזרה!

תום

ראי את העובדות. היא מוזרה.

אמאנדה

אולי תואיל לומר לי: במה היא מוזרה?

תום

(ברוך)

היא חיה בעולם משלה — עולם שכולו —

כלי-זכוכית קטנים, אמא...

(קם. אמאנדה יושבת המיברשת בידיה, מביטה

בנו דואגת).

היא מנגנת תקליטי גרמופן ישנים — וזה

בערך הכל —

(הוא מציץ בפניו במראה ועובר לדלת)

אמאנדה

(חד)

לאן אתה הולך?

תרגום ב. אפרים

סוף המחזה יבוא בחוברת הבאה

סוגטות על חייָה ומותָה של הגבירה לאורה

פראנציסקו פטרארקה

על חייָה

כי גייסני הגורל ללקת
(אם מסבלי הרב אַמץאַ מגו)
עד השנים האחרונות הו
עת אור עינך יהיה לאש דועכת.

כל תמורות פרחיך — בשלכת,
תהור מצטף, פוֹת־תלך נְכִסִּיך,
ואנכי אֶבְכֶּה ביום אִסִּיך
על מות יסִיך בְּנֶפֶשׁ מְדַבְּרֶכֶת.

אוֹאֵן תמון בי עו אהבתי
סוד יסורי לפתח לפניך
אשר ימים, שנים, אָשָׂא אִתִּי.

ואם הנמן אויב לתשוקתי
הו, לפצער, יגיע עד אֶזְנִיך
הד קאָהר ופר של אַנְחֶתִי.

•

ברוכים היום, החדש, השנה
גם העונה, הנמן, שעה ורגע
וארץ התמדה ומקום-הפגע
פגע בי זיו עיניך וחנה.

ברוך קאב מתק לראשונה
עת אהבת היתה לי מקדשת.
ברוך הנח, ברוכה לעד הקשת.
ברוך הפצע את לבי ענה.

ברוך הקול אשר את שם גברתי
נשא עד קצות תבל עת כי קראתי.
גם דמַעְתִּי בְרוּכָה גם תְּשׁוּקָתִי.

ברוכים כל הגוילים גם פרסמתי
ותרב תהלתה, ומחשבתִי
שבה רק האמת שאהבתִי.

אין בלבי שלום, אך אין לבי גלחם.
 כי פחד גם תקוה. כי פסור וגם שלקבת.
 אמאס בכל ואחבק זרועות עולם,
 אמריא אל על, אומל על אדמה דואבת.

סגר עלי ציגוק, אך הוא רחב ורם.
 ואין שומר עלי, אך חרותי כונכת
 ואין מתיר דבלי ואין קושרם
 לאל האהבה אני בזווג ועבד.

אקרא לאבדון ולישועה אחילה.
 אין פה לי ואצעק, קמאתי ואלך.
 אשנא נפשי, אהב את זולתי.

ובצחוקי אדמע ובדמעותי אנילה.
 אין חפץ בתי גם במותי.
 כל זה, גברתי, באני בגללך.

על מותה

בעצם פריסתה, בדמי ימיה,
 עת כי תעזו בנו האהבה מאד,
 עזבה אותי, פשטה את קסות האדמות
 ולא ארצה פנתה ומצל למרומיה.

היא שם — תיה, יפה בהוד מערמיה,
 משם מושלת בי ותשתרר עלי.
 אך למה לא תפדה משפל, אללי,
 יומי האחרון — ראשון הוא בתחומיה.

ובאשר הלכו אחריה לפנים
 כל הרחובי לבי, בז נשפתי עורגת
 חיש קל לעור אליה, לראותה פנים.

לתחלץ מקאב וצער אין אונים.
 קשתה עלי מגשוא הצפיה קנגד.
 מה יפה ספנות לפני שלש שנים!

עת כי יבנו זמירים, או רום קיץ
 אט צנפים ירקרקים יגיע,
 או קול נחר-ערב של זף הפנים
 מנאות הדשא אל אָזני יגיע.

אשכ, אהבתי בשיר אביע,
 היא שגפשה שרויה במרום שמים,
 ממרתקים הד אנחתי תשמיע
 בהקשיבה רב קשב באפסוס.

איכה בטרים-עת קפחו סיף ז'
 תאמר ברתמים, ופלגי מים
 מריגונים תזיל ממקור-עיניך ז'

אל-נא תבכה עלי. לא אל האזן
 הולך מותי. אור נצח לפניך
 אשר נגלה לי בסגרי עינים."

לא כוכבים תועים בשמי תפארת,
 לא במי שקט ספרשים צחורים,
 לא אבירים רוכבים באפרים,
 לא סו של סיתוי-יער מנמרת.

לא מעמית רחוק בשורת-אגרת,
 לא נוב-דודים בששור אפרים,
 לא קול נשים תמות דוברות שירים
 עם צליל רבת מורקת מאשרת.

הם לא יוכלו עוד עד לבי לגעת.
 אשר היתה לי אספקלרית-אור
 את שמחתי לקחה עמה לקבר.

יפי ארכו, נפשי מתגעגעת
 לקז. רק במותי לראות אהזור
 זו שמוטב ולא יראנה נבר.

תרגמה לאה גולדברג

החסידות ותיקונה באסתטיות

ישעיה רבינוביץ

נסיות הבדידות הפסימיסטית מלבם. אולם, עם כל גיבוניה הקבלתיים, מבהירה החסידות את התמורה הפנימית שחלה בחיי ישראל בזוהר הומאניסטי מיוחד לה. צביונה של התמורה הזאת יתחוויר ביתר עוז דווקא תוך תפיסתה הפסיכר-לוגית-האסתטיטית של החסידות. לפי שבנו ערכה החסידות את מלחמתה בשערי הקבלה, בצאתה להזים את הפסימיות של הקבלה ול"תקן" את הפרצים הפסיכיים שנתגלעו בעקבותיה של השבתאות. למעשה התקיפה החסידות את המי-תוס אשר ניעור בבחינה האנטרופולוגית שבשי-טה הלוריינית. על אף השתמשותה במונחים התיאולוגיים-קוסמולוגיים של האר"י, לא יכלה החסידות בשום אופן להקבילם לרשות, "התת-אית", האנושית" שלה. מרתתת היתה בפני הפסיכזום הרוחני אשר ב"שירת-כלים", גלגור לים", "ניצוצות", "גלות", וכו' בגדרי האנתרר פולוגיה הלוריינית. כביכול מפחדת היתה מפני הדראמאטיות הדימונית האינסטינקטיבית של הקבלה. אחרי הרשות העילאית הסכימאטית בשיטת האר"י לא הרהרה הרבה. אלא שאת "העולם הזה" קידשה לעצמה — ובמרכזו העמיי דה את האדם, והאצילה עליו מכל הזוהרים והכי-תירתו בכל התפארת שנצטברה לה מהוד ומיסוד וממלכות.

המאמץ האסתטי שבחסידות מבפנים הוא הולם את המאמץ האסתטי שבספור המקראי. החסי-דות הולכת "ומרגיעה" את הרוחות שבקבלה. בזה היא מפגינה את עצמאותה. היא אינה מעוני-ינה כלל וכלל להעלות את כוחות הרעה מחבר יונם, כדי לערוך התגוששות דראמאטית-אכס-פרסיוניסטית בין היצרים החיוביים בהחלט ובין אלה השליליים בהחלט. היא נוטה להמתיק ול-השקט את הדראמאטיות הזאת בנפתולי היצ-רים: לעומת זה היא מבליטה את האיחוד הנפשי, את ה"אני" המשתלט באישיות המסוערה. בתוך ריקמת האיחוד הזה מפכה ללא-הפסק התפארת האלהית שהיא חידושי-בראשית תדירים שבברי-אה. ה"תורה" החסידית, "ספורי-מעשיות" שלה, הניגון הריקוד הם אמנם הדים לתנועה היקומית שבתיים; ברם, היסוד המכריע שבהם קודש הוא להפגין את גדלותו של האדם המכיר ברחש היקומי

באותם הימים, ימי ההתחדשות והתנופה לאמנות ההומאניסטית באירופה, כבר היתה הקבלה הישראלית במדרון. האידיאולוגיה המשי-חית-המסתורית שלה נתלית כבדייה אנושה על חיייהם של ישראל — ביחוד במזרח של אירר-פה. לא היה בכוחה של משיחיות זו למלא את משאת-לבו של אדם ליציבות-חיים, לחינוק-עמ-דה, לקירבת-אלהים: לקצת נחמה בשביל הנפש הדווייה המתנוונת בבדידותה. מתוך האלם הכ-בוש בעצמותיו משווע היה אדם מישראל לגאור לה שבחברותא. עורג היה לתמיכה בשפלותו היחידית, לסיוע בפני הסכנות המתרגשות על הקיבוץ. אי-שם וודאי ישנו משהו או משהו אשר יבוא וישר את ההדורים וישיב את הסתי-רות שבהווייה. ואדם זה מישראל נכסף היה לגלם בביטוי הולם את חתירתו זו אל הגאולה: לקלוט אותה קליטה נאמנה בלבו ולשאת אותה על שפתיו. ניגון היה בוקע מלבו למראה התפ-ארת אשר בבריאה, וכמה היה ליצירת כלים אשר על ידם יפרוק את הלחץ שבניגונו. הלמ-דנות הרבנית-התלמודית לא הבינה לרוחו, הד-קבלה הסגפנית העיקה עליו יותר ויותר בעבי-צלליה ובהגותה הקשה. והוא הלא מתרפק היה על החיים בכל מאדו ונאבק להפיג את הקדרות המסתורית-הפסימיסטית מלבו. עוד טרם עמד על סף התחייה הלאומית, כבר נתרטט מרחשי-פלאים על אצילות-דימוקראטיה ישראלית המשי-פיעה מכוחה גם על העם כולו, וגם על היחיד המתפעם מהדר עולמו של הקדוש-ברוך-הוא. חידושי-רגשים זה הביא את האדם הישראלי ה"פשוט" לידי כורח אסתטי, התחדשות האמונה, התרענוות המחשבה. וכך נדחפה הקבלה מפני החסידות שעד היום הזה ניכרת השפעתה בספ-רות ובאמנות הישראלית.

אם לבחון את החסידות לאור הגינונים האי-דיאולוגיים-הפורמאליים שלה, הרי לא חידוש חידוש ניכר כלפי הדורות האחרונים של הקבלה הלוריינית. הגלות, הגלגולים, הניצוצות, התר-קון — כולם, "על הפרק" הם אצל החסידות המקורית. הסגפנות, שבדרך כלל לא היתה אהודה על החסידות, היתה מקובלת על ראשונים ואגשי-מעשה שמעודם לא עלה בידם לחסל את

באיחוד הנפשי, מן האחיזה ביסוד הידע. האהבה הלוהטת של החסידות סופה שהיא מיטרת ומיזדככת ומתעלית ל"אהבה אינטלקטואלית לאלהים".

גם בחסידות יונקת התמורה האסתטית הזאת מוזיקה מוסרית-סוציאלית. חידוש עקרוני הוא לחסידות שהדגישה את אהבת-האדם ואהבת-החיים ואת האמונה באדם ובחיים — לעומת תחושת-האשם של הקבלה. על הכל חתרה החסידות לשכנע את האדם הפשוט, הבודד והדווי, בקרבתו של האלהים. בזה רצתה להפקיע את היחיד מיתמותו, להוכיח את חשיבותו בעיני עצמו. אולם אינדיווידואליות היא זו שאינה מסתייגת מן הזולת ואינה מגישה את לבה בזור לת. נהפוך הוא: היחיד אין לו "הוכחה" יותר מכריעה לגדלותו הוא, מאשר ההודאה בגדולת הזולת. את ה"שיכנוע" בקרבתו של האדם ה"פשוט" לאלהים — קירבה שעדות נאמנה היא לחשיבות-עצמו באדם — לא יכלה החסידות לקיים תוך התלהבות אבלעפיית מצירופי-אור תיות משיחיים, או תוך התוות הלוריינית הקשה ביצרים הקדמוניים ובארשת המיתית שלהם. הללו מכשילים בלבד היו את מאמציה ההומאניסטיים של החסידות ומזימים את יעודה. לפיכך ראתה החסידות אחיזה לעצמה באמנות הסר-ציאלית בשירת-הקיבוץ, בריקוד של חברותא, בספורי-מעשיות בין "אנשי-שלומנו", באמירת "תורה" אל שולחנות "הצדיקים", בחגיגות צבור. התעוררותו, התלהבותו ודביקותו של אדם, סכנה כרוכה בהן משמונח האדם היחיד ונעזב לבדו: עלולות הן לטלטל אותו או למרומים מסנוורים בזהרם שאין העין רואה בהם ראייה של ממש; או "לשאול תחתייה" אשר שם היא בעונד במבוכים ללא-מוצא, ואילו הציוות החברתית תמיד מאתו הוא את האדם בעולם הזה, מודיע על החיים שתדיר ניתנים הם להמתקה, על בעייות המתקדשות בפירושן, על מכאובים המעידים על התרופה — וכל זה מתקיים בגילום אמנותי-אסתטי. מתעורר אדם מול תפארתיה שבעולמו — אין עירותו זכאית עד שישתף בה את זולתו, וכן ההתלהבות. אף הדביקות אמנם, גם החסידות יודעת לספר על "יוצאי-דופן" מזורים שמגעועיהם נדחפו אל המושקע בפסטימיות האינדיווידואליסטית הקיצונית. מעשה ב"קוצק", ומעשה בקודמים לקוצק ולאחריו שלא עמדו בפני כיסופי הסטייה הפסיכית ו"הפכו את הקערה על פיה". אולם אלה נדירים היו —

והמחונן ביכולת-מבוע לזה הרחש. זוהי גבורתו האמנותית של האדם שהוא "מספר" ב"תורה", בניגון, בריקוד, בסיפורי-מעשיות אחרי "המ-אורעות" הפסיביים ומלכד אותם בכבשוני התר-דעה שביצירה. ה"אני" החסידי מועמד על חוף מבטחים בשל הידע המתעלה מאדי ההתרגשות האינסטינקטיבית של הקבלה. עכשיו אין הנשמות משוטטות ערטילאיות כלל וכלל: נלבשות הן מן החזון ההומאניסטי המתרקם באמנות החסידית. "הלבושים", אם הם ספור-המעשה, או הניגון או הריקוד, אינם מייצגים את "סיטרא ימינא" או את "סיטרא אחרא" בצביון ראשיתי שלהם, כי אם את "המספר" אשר כבר סינן בתודעתו את ההיוליות ו"תיקן" אותה ביצירתו האמנותית. "המיידיות" וה"ציוות" — מונחים פסיכולוגיים שעליהם מושתתת האמנות המערבית החדישה — הם אשר בשלהם פרשה החסידות מן הקבלה, באשר לא סבלה את הפרימיטיביות שבהם ואת הכפירה באיחוד התודעתי האנושי. האגדות על הבעש"ט כבר מרמזות על התמורה האסתטית הזאת שחתרה למקורה המקראי. בנערותו מהלך היה הבעש"ט ה"עוזר למלמד" ("באהעלפער") ביער עם תינוקות של בית רבן בדרכם החדרה, נכנסים היו אל היער, מיד היו מעשי-בראשית מתכנסים סביבם — והתפארת היקומית היתה בוקעת במזמור-שיר מפייהם של תינוקות. אירע להם ה"ואלוקולאק" — גלגולו השטני של הפריץ: חציו אדם וחציו זאב — למען הכשילם בנתיבות התורה. אולם הברייה השטנית נתקמצה כולה לשמע ניגונם של הבעש"ט ותלמידיו, עד שנת-עלמה באפלולית היער. ספור מעין זה כבר מופקע הוא לגמרי מנוסחה של הקבלה. העלילה הדרמאטית שבין כוחות "הרע" ו"הטוב" — ה"ווקולאק" ו"הס"ם והבעש"ט-הקדושה — חשי-בותה מיטשטשת ונסוגה בפני מזמור-השיר המע-טיר את האדם ואת יקומו בתפארת האיחוד הנפשי הגדול. זהו הנצחון. היצירה החסידית-הלירית בתוכי-תוכה היא יצירה לירית ואפית כאחד; היא מתעלית מן העלילה עצמה; אין היא מתכוונת למצות את פרצם ההיולי של היצ-רים, להציג את ה"פאסיונס-שפיל" שלהם, כי אם לשקפם באספקלריה התודעית של האמן הצופה באיחודו הנפשי. היצרים מאבדים את עצמאור-תם ביצירה החסידית — תהליך שהוא הפוך מן השאיפה הפסיכית שבקבלה — למרות ההתלה-בות של "כל עצמותי תאמרנה". לפי שהתלה-בות לעולם אינה ניתקת בחסידות מן האמונה

סופו שהוא מתפרץ בתנודה התלהבותית על הניגון. אכן, המוסיקאליות, נטולת המחיצות והגדרים של הדיבור, בידה להפשיט את הגשמיות החוצצת בין האדם ובין הריאליות האמתית ביקומו של האלהים. כי הלא באמת עיניו של אדם הן „דברים עליונים וגבוהים מאד, והן רר אות תמיד דברים גדולים ונוראים, ואם היה האדם זוכה לעינים כשרות, היה יודע דברים גדולים רק ממה שעניו רואות. כי הם רואות תמיד, אך שאין יודע מה שרואה”. ואת ראייתו זו ש„אינו יודע”, את קליטתו האינטואיטיבית לתוכם של הדברים רוצה האדם „לצעוק צעקה גדולה מאד”. אין הפרצפציה השכלית של הגורמים והקולות הולמות את תשוקתו. ואין לה תקנת-ביטוי, בלתי-אם במוסיקה הרווייה את „ראייה” זו וגואלת את צעקתה. „דע שיכולין לצעוק בקול דממה דקה בצעקה גדולה מאד ולא ישמע שום אדם כלל, כי אין מוציא שום קול כלל, רק הצעקה היא קול דממה דקה. — כי באמת אין ציור כלל, רק צעקה ממש, כי יש סימפונות בריאה שמשם יוצא הקול וגם יש סימפונות דקים היוצאים מן הריאה אל המוח, ועל כן יכיר לים להכניס הקול דרך הסמפונות הדקים ההולכים אל המוח, עד שיצעק ממש במוחו, ע”י מה שמצייר במחשבתו קול הצעקה ממש, שבוה הוא מכניס קול הצעקה אל המוח. ויוכל לעמוד בין כמה בני-אדם ויצעק מאד ושום אדם לא ישמע”. אלא, דומה, שרבי נחמן גופו נבעת בפני היסוד הפרימיטיבי שבתורת „צעקה” שלו, והריהו נטפל אל ה„ניגון”, גם אל השיר והריקוד התלויים בניגון, ועושהו פורקן לאדם המסתחף בכיסופי-ניב לנפשו האילמת.

ב„שיטת” הניגון שלו מתחבט הר”ן עדיין בערגונות ל„התבטלות” ול„כלות-הנפש” ול„תענוג הגדול מכל התענוגים”. השירה והריקוד משתעבדים אצלו לאיתנות המוסיקאלית של ה„ניגון”, מתמזגים בה, מזדווגים לה וכלים בה.

„מי שמנגן, מטבע הניגון שנמשך השומע אחרי הניגון ומתבטל בכלות הנפש אחר תנועת הניגון בפי כל תנועה ותנועה של הניגון, כפי מה שיש כוח לאותה התנועה לשבר ולעורר הנפש להמשיכה אחריה, מכל שכן מי שיכול לרקד שיהיה הריקוד מכוון ממש נגד תנועת הניגון. — — — — — ובפרט מי שמנגן ניגון עם דיבורים ושיר שמסדר שיר ודיבורים עם תנועת הניגון, שהשיר והדיבורים שייכים בכיוון גדול להניגון. — — — — — כשזוכין לשמוע ניגון כזה עם שיר ודיבורים

השארית-נפש מיוחדת לא ניתנה להם. את גיבר שה המלא לתפיסת-עולם שבה מצאה התנועה החסידית באישיותו של רבי נחמן מברצלב.

ב

אישיותו של רבי נחמן מברצלב אומרת רג”י שות אסתטית חריפה עד מאד. תדיר היה אפוף הקשב לדינאמיות שבבריאה — ותדיר ראה את עצמן מחוייב ביטוי לדינאמיות זו. „התחייבות” זאת היתה מחרידה את הווייתו ונטולת את מנר חתו. כביכול: מארב שם הקדוש-ברוך-הוא בעור-למו על צעדיו של רבי נחמן. חרד היה הברצלבי תדיר לקראת המזיגה המופלאה של ריבויי קור-לות וגוונים; מותקף היה מן המוסיקאליות האדירה שבהווייה שאין הלב סובלה אלא אם יכונן לה ביטוי וניב וגילום. כאר”י מזומן היה גם הוא. מפאת רגישותו האסתטית, לאמץ לו כל אותם ניגונים של „שבירת כלים”, „גלגולים”, „גלות”, „תיקון” בזיקתו אל הפסיכולוגיה האנרשית. אולם אחד מן האישים הגדולים בספרות העולמית הוא, אשר שרה עם הדחפים ההיוליים בדרכו האסתטית ויוכל לאינטואיטיביות הרר מאנטית של תפארת עוברת על גדותיה. מדבר היה על התפלה שהשכינה נקלעת הימנה „כאגור דת פרחים”.

„וכשאדם עומד להתפלל ומדבר דיבורי התפלה, אזי הוא מלקט ציצים ופרחים ושושנים נאים. כאדם ההולך בשדה ומלקט שושנים ופרחים נאים אחת לאחת, עד שעושה אגודה אחת ואחר כך מלקט עוד אחת לאחת ועושה אגודה אחרת ומחברים יחד, כמרכין הוא הולך בתפלה מאות לאות, עד שמתחברים כמה אותיות ונעשה מהם דיבור. — — — — — ואז טוב ויפה לשות בשדה. שיחה זו תפלה ותחינה ותשוקה וגעועים להשם יתברך. ואז כל שיח ושיח השדה המתחילים לחיות ולצמוח, אזי כולם נכספים ונכללים בתוך שיחתו ותפירתו. — — — — — דע, כשהאדם מתפלל בשדה, אזי כל העשבים כולם באים בתוך התפלה ומסייעין לו ונותנים כוח בתפלתו. — — — — — בשעה שאומר: הללו את ד’ מן השמים, הללו-הו כל מלאכיו, הללוהו כל צבאיו, אזי האדם קורא לכולם ומצווה לכולם שיהללו את ד’. — — — — — כל עשב ועשב יש לו שירה. כל רועה ורועה יש לו ניגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם.” (— — — — —)

מכל הדחף המילולי הנה מוחש שאין רבי נחמן בא על סיפוקו בדיונו על האסתטיות שבתפלה.

(*) ליקוטי הר”ן, עפ”י ילקוטו של ש. א. הורודצקי ב„החסידות והחסידים”.

הוא, ועלינו עוד נעמוד בדברנו ב"מעשה בני בטלירש". העקרון השני לר"ן הוא שההתעוררות רות זקוקה ל"חיוזק" בצורה, בגיבוש אמנותי — וגיבוש זה שרשן בתודעה המרסנת את פרציו האסתטיים של האדם, "המתעורר משנתו": "כדי שלא יציק לו פתאום האור". אכן: הריסון והגיי בוש מדרגה פסיכית עליונה היא: היא יונקת מן ההארמוניה המאחדת את כל הדברים בחי, בצומח וגם בדומם, על ידי מערכת צורות — בין שהן צורות קול או צורות מראה — בבריאה. יניקה זו אינטואיטיבית היא מראשיתה, אלא שהיא "מתלבשת" לבושים אינטלקטואליים למען תתקיים. וזהו הספור. הוא כובל את התנועה המסוערה שבניגון, חולש על השיר ועל הריקוד המשמשים את הניגון, מטה את כולם בדרך המותווה להם מפי המספר. והמספר — הוא העקרון השלישי, המשלים את התהליך האמנותי המופלא הזה. הוא האדם הנכנס לפניולפנים ב"היכלות" הבריאה, מציץ ב"חכמה עילאה וחכמה תתאה", מעמיד עצמו בסכנת המערבולת המתהווית מהתנגשות הזרמים בתהליכי "ירידה ועלייה", שקיעה וזריחה שב"חומר" וב"רוח". ברם, "ספור-המעשה" אוחז בידו, משמש לו "חיוזק" ב"התעוררות" הזאת. לפיכך, המספר האמתי הוא הצדיק: "צדיק האמתי בונה עולמות הריבין ומגביה חכמה תתאה ומקשרה לחכמה עילאה על יד שיחתו וספורי דבריו שמדבר עם המון העם — — — כי הצדיק האמתי מליבש אור התורה בלבושים שונים זה מזה — — — בסיפורי דברים" (שם).

ג

ב"שיטתו" הסיפורית סוטה רבי נחמן לגמרי מן הדרך שבקבלה. הקבלה בונה, ברובה, ל"נגלה" בכלל, והתאמצה להמעיט את דמותו של ה"נגלה" המקראי בפרט. על כן נכספה להרוס את הלבוש הסיפורי, לפרד את האחידות הפסיכולוגית שלו, להגיעו ל"שבירת כלים". כמהה היתה לחדור אל האור הגנוז, ובינורלבינו נתחייבה להתקין רשות עצמאית לשטן ולנושא כליו. מגישה את לבה היתה בפשטות השכלית-ההמונית של הסיפור, ומאסה באישיות המתפתית למין אשלייה תרבותית שבסיפור. ואילו הברצלבי מקדש את הסיפור ואת המספר דווקא משום שהם מפיסים, כביכול, את כוחות התודעה מפיגים את זעמם, מקצצים בעצמאותם, משרים עליהם מרוחו של האדם אשר חש באחידותו של היקום ונתעורר

ועם ריקוד כזה, שכולם שייכם זה לזה בכיוון גדל ממש, כי הדיבורים, דהיינו, השיר, והגיי גון והריקוד כולו אחד ממש, כשזוכין לשמוע זאת, או מתבטלים ממש בכלות הנפש מגודל עוצם התענוג המופלא. וזהו התענוג הגדול מכל התענוגים ואין תענוג גדול מזה, ומי שלא טעם טעם זאת אינו יודע כלל מתענוג — אפילו היות ועשבים — מתבטלין מגודל עוצם התענוג" (*).

אף מדבריו המשולהבים האלה של הר"ן על הניגון כבר מתרמו הליכוד האמנותי, הכובש את תשוקותיו ההיוליות. מקרב המשטף המוסיקאלי הולכת וניטלת הצעקה, שכנראה לא פסקה מעולם להחדיר את פנים-הווייתו של רבי נחמן. גם כבודו של הקב"ה "צועק" אצלו בגלגולי גיבוש השונים. ההתעוררות היא עכשיו המגמה העיקרית באישיותו — והעירות היא כבר בחינה פסיכית סינתטית המשתפת את השכל להתרגרות האמוצינואלית בעבודת הבורא. ההתעוררות יונקת הן מן הכניסה האסתטית לפנים "ההיכר לות" בבריאתו של הקדוש ברוך הוא אשר שם זורמת התפארת היקומית המוסיקאלית, והן מן המחשבה התודעתית המעמידה סייגים על "מסיר רות-הנפש" המוסיקלית, מחשקת אותה בחישר קים אמנותיים-צורתיים ומבטיחה לה בזה את קיומה בחיים. היסוד התודעתי בבחינת ההתעוררות הוא אשר יעיד לרבי נחמן גופו על "גדלותו" של האדם, על מידת היוצר שבאדם ועל הקירבה ל"כביכול" עצמו. מן הבחינה הזאת נמתח החוט אל רוחו של הספור המקראי.

אכן, אף הברצלבי ש"אש בוערת בעצמותו", בתקופתו העילאית ביותר, גילה את "התעוררות" הקדושה ביצירה האפית, בסיפור. דברו על הלכירוח ב"ספורי-מעשיות" שלו, הוא מבליט שלשה יסודות, שכנראה תפסם בברירות רבה לאחר נפתולים קשים עם הפסימיות והיאוש שאפפוהו במעמקיו הנפשיים. קודם לכל מצווה האדם על העירות: צריך האדם להתאמץ שלא יאבד את ימיו בשינה, בהלך רוח ליטארגי — "ואף אם שנדמה להעולם שהם עובדים ד' ועוסקים בתורה ובתפלה, ואף על פי כן כל עבודתם אין להשם יתברך נחת מהם, כי נשארה כל עבודתם למטה ואין יכול להתרומם ולעלות למעלה". עקרון זה, לפי רבי נחמן, בכוחו לקשר את האדם בספירות, "החכמות" המטאפיזיות; אולם ביסודו העקרון הזה אסתטי

(* ליקוטי הר"ן ח"ב ט' ע"ב.

יה של אהבה. באחיות־חיים כבירה, כי אם גם במעלת־בקורת שלו על האסתטיקה המתלבטת בתחושות־אוקיינוס שבה, נפתלת בחתחתי פסיו־מיות סטיכית, ואין בכוחה להתעלות לדרגת המחשבה האמנותית הניזונה גם מן האינטואי־טיביות האסתטית גם מן התודעה המוסרית. ב„מעשה בו' בטלירש" נוקב ר' נחמן מבעד רבדי־„זכרון" פסיכיים, רובד לפנים מרובד, נסתר לפנים מנסתר, כפי שהם מתגלמים גילום אסתטי בחושיו של האדם. בנתיבות המוחש והמודע הוא חודר לרשויות טרום־תודעיות או תת־תודעיות, עד שהוא מתקרב אל „הזכרון" הטרום־ראשוני: לניצוץ־מחשבה מיטאפיסי־איני־טואיטיבי המצמצם בגרעינו את כל דרגותיה של הבריאה. ניצוץ זה הוא הגורד „א־פריורי" על כל דרכי התרחשות ביקום, על כל דחפים היר־ליים שבה ועל נתיבות יצירה בצורת גיבוש שלה. הוא הראשית והוא התכלית: בעיקרו הוא תפגין החתירה המוסרית — ב„אהבה שכלית לאלהים", כביכול. „זכורני עוד שגזרו את התפוח מענפו" אומר הזקן שבחבורה. „ואילו כל שהוא צעיר מחברו, יש לו „זכרון" עתיק מחברו. צעיר־צעיר וזיקתו האינטואיטיבית־האסתטית מעמיקה מבעד ללבושי־צורה פרפזיוניים אל הראשיתיות, אל „הגרעין לשם נטיעת הפרי". ומשם — אל האי־דיאה האסתטית המטאפיסית. „זכור לי עוד אפילו שהגר היה דולק" — וכן הלאה עד ל„זכור לי עוד הריח — המראה — של הפרי עוד טרם נכנסו אל הפרי". לתהליך התפיסה האסתטית הזאת מקביל הרצין דרגות ביולוגיות בקיום האנושי, הנוקבות לאלמנטליות אַמברי־וני־רא־שיתית, והעוברות משם לרשות זו שבה „ריח זה הרוח" ו„מראה זה הנשמה". אלא שלמעלה מכל אלה יש „זכרון" הנוגע ברצון המוסרי של האלהים. והילד שאמר: „זכורני לא מאום, כל־מר: עודנו זוכר שדבר לא היה — עודנו זוכר אפילו מה שנעשה שם, והוא למעלה מכל". רק משהגיע לידי זה יכול היה הנשר לומר לאנשים שאנייתם נטרפה בסערה: שובו לאניותיכם, הם גופיכם, שנשתברו, הם שוב ייבנו.

ב„שיטה" זו נוקט ר' נחמן גם בחלקי אסיר פור הקשורים במוטיבים של המוסיקה, השירה והריקוד. כולם מקורם בדינאמיות פסיכית אי־תנה המשתפכת במאווי יצירה. שהנה הם דלור חים, רותחים ומעורפלים, ובסופם הם מתבהרים בחסד, באהבת־אדם טהורה, בעבודת האלהים. „ירידה" זו של רבי נחמן ב„סיפורי־מעשיות"

לקראתה. אכן, כמה קדושה היא אישיות טרא־גית זו, שרבי נחמן מברצלב שמה, אשר הכניעה את היסוד הדרמאטי שלה: את מאוויי הבדידות האינדיווידואליסטית על התלהבותה הרליגיוזית האסתטית, והפקיעה את עצמה מן התהומות האלה אשר הרצין קורא להן „היאוש". על כולם השתלט רבי נחמן בכוחה של „אהבת ישראל" ואהבת האדם שבו: בזיקה הסוציאלית, האמנר־תית־המוסרית, שעליה מושתתים כל „סיפורי־מעשיות" שלו. ביתר־שאת מתגלמת זיקה זו בפסגת יצירתו „הספרותית" של הרצין — ב„מע־שה בו' בטלירש".

„יש הר, ועל ההר עומדת אכן, ומן האבן יוצא מעין, וכל דבר יש לו לב, וגם העולם יש לו לב. וזה הלב של העולם הוא קומה שלמה עם פנים, ידים, רגלים וכו'. אבל הצ־פורן של הרגל של אותו הלב של העולם הוא מלובב יותר מלב של אחר. וזה ההר עם האבן והמעין עומד בקצה אחד של העולם וזה הלב בקצה האחר של העולם. והלב עומד כנגד המעין ומשתוקק תמיד מאד מאד לבוא אל אותו המעין, וגם זה המעין משתוקק לבוא אליו. ולהלב שתי חולשות. אחת כי החמה רודפת אותו ושורפת אותו, והשניה מגדול ההשתוקקות והגעגועים למעין. וכשצריך לגוזקת ולהחליף כוח, בא צפור גדול ופורש נפשו עליו ומגן עליו מן החמה, ואז יש לו ינחא קצת. אבל גם אז הוא מסתכל אל המעין ומתגעגע אליו. ולו היה מתקרב אל ההר כדי שיהיה סמוך למעין, אזי לא ראה את גובה ההר, וגם את המעין שעליו לא ראה, ואז תצא נפשו, כי עיקר חיותו הוא מהסתכ־לות אל המעין, ואז יתבטל כל העולם, כי הלב הוא החיות של כל דבר.

„ולמעין אין זמן, כי זה המעין אינו בתוך הזמן כלל. אך עיקר זמנו הוא רק מה שהלב נותן לו במתנה יום אחד, וכשמגיע לסוף היום, אזי כל העולם בסכנה, כי יבטל המעין, וגם הלב שכל חיותו מן המעין יבטל. ואז מתחיל הלב והמעין להתפרד זה מזה כדי שיבטלו לעולם. ומתחילים לנגן ניגונים נפ־אים ברוב אהבה והשתוקקות.

„והאיש החסד של אמת הנ"ל יש לו הש־גחה על זה, ואז נותן הוא במתנה יום אחד ללב, והלב נותן אותו למעין, ואז שוב יש זמן להמעין. וכשה היום הולך ממקום שהוא בא משם, אזי הוא הולך גם כן בחידות ושירים נפלאים מאד. וכן הדבר מיום ליום" (*).

ה„מעשה בו' בטלירש" משרה עלינו מין מורא־הוד לא רק בנחשול רגשים שבו, בשלהבת־

(* מעשה בו' בטלירש — דברי הקבצן השילשי על „איש החסד של אמת".

בגיאות וכשפל שבהחייה האנושית. אין עבר ואין עתיד — ישנה רק ההווה האוקיינוסית המתמלאת מן האינטואיציה האסתטית שאין לייחס לה כל משמעות אינטלקטואלית. סוציאליזם או מוסריות, או משמעות אחרת, מגמתיות האדם היחיד אין לו כל זכות בעלות על הווייתו באשר אין הוא מתקין לה כל תכנית ותכנית, ועל כן אין בידו להטותה לשום תכלית שכלית משלו. תדיר אובד הוא עם הווייתו, כאבוד הזמן בתנועת התפארת הסובלת הכל ומכלה הכל. האמן האמיתי, כהן הוא בלבד בהיכל התמורות, כולו פתוח לקליטת רחשים מן התמורות, כולו דבוק בדינאמיות החילוף שבהן. ורבי נחמן החז"ן סיד והצדיק, שנים רבות מאד לפי מרסל פרוסט הצרפתי, מתחבט היה בעיירות ישראל באוקיינוסית עם אותו הזמן האבוד, עם אותה החווייה החולפת, עם אותה הפאטאליות האסתטית שהיא שיות מאבדת בה את אחיזתה הריאלית ונמוגה במוסיקאליות שלה. למרות דביקותו ברליגיוזיות אסתטית ועירותו הכבירה למשטף ההווייה, היה רבי נחמן נאבק להתמד חווייה, לגיבושה בתוך דעה האנושית. להתמד ולגיבוש ערב האדם גופו האישיות הצופה במעמקיה ומחזרת אחרי החסד הצפון בהם. החסד הוא החוט שאינו אובד, שתדיר קיים הוא, תדיר מצפה לנפש האנושית אשר תמצאהו בחדרי חדרים ואשר באמצעותו תצא אל המישור. החסד הוא האהבה האמיתית לזולת, שלב נאמן במעלה האדם לאהבת האל-הים. והחסד הוא אשר הניא את הר"ן מברצלוב מהסתייגות יחידית קיצונית, כמעשהו של פרוסט, והצילו מכל מארבי הפסימיות האסתטית שלו. תנאי ראשון ראה את החסד לקיומו של עולם, וגם לחייו של היחיד. זהו ה"תיקון" הגדול שלו: האסתטיקה הכבושה במשמרת המוסר. בזה נתגברה החסידות על משבריה הפנימיים ושוב הבהירה את הצביון ההומאניסטי שלה: הוא מקורה החינוכי של החסידות שהרבה השפיעה על הספרות הישראלית החדשה בדורות האחרונים.

שלו אינה ירידה ממש, הנפילה ברשתו של החטא, כי אם מעין תהליך של סובלימאציה אסתטית-מוסרית תוך היצירה האמנותית שהאדם נטפל אליה בדרכו אל עצמו. צריך האדם רק שיזהר לבל "תטרף אנייתו" בדרך זו מחמת ראייה לקויה. שומה עליו שיהא חוצה בימה של תפארת — בתעייתו האינטואיטיבית-האסתטית — מתוך ציפיה ברורה באור המחשבה האלהית המנצצת מחדרי הבריאה. המשוטים ל"אנייתו" בים זה הם הניגון, השירה, הריקוד, ועל כולם — הסיפור. הסיפור הוא ההגה המכוון את נפשו של אדם בדרך ההתעוררות שלו. לבל יציק לו מאד האור. במורפולוגיה הספרותית הישראלית לא קם עוד הוגה מעמיק כרבי נחמן מברצלוב.

איש מסתלקים פחדיו של אדם ביצירתו של הצדיק שתדיר היה מצוי על "חודו של סכין" בין חדות התעוררות ודביקות ובין קדרות הפסימיות והיאוש. משער לשער עובר אדם ולפידו בידו — והלפיד הוא החסד המקופל בסתרי החיים. צריך רק אדם שעליד, עליד יקבץ מן החסד ש"ניצוצות" ממנו פזורים בכל העולמות. או יוצר שוב "הזמן האבוד" שבו תושר שירת-האהבה הגדולה בין "לב העולם" ובין "המעין שבהר". וכאן מזומנה מעין הפתעה לקורא העברי המצוי אצל הספרות האירופית החדשה: אותו מונח, "הזמן האבוד" הלא הוא-הוא אשר בו עסק מארסל פרוסט בספרו הגדול: "בחר זירה אחרי הזמן האבוד". ואותו מושג הוא: שקיעת הווייתו של אדם בזמן האובד באוקיינוס התפארת. אצל פרוסט מהלך האדם היחיד מעולף בזמנו היחיד. החווייה האישית האינדיווידואלית היא-היא הזמן השוקע בים הנצחים. אירלשם הוא חולף בלי-הרף, ורק רקמה של רחשי-זכרונות הוא משאיר בעקבו — גם את האמן, שכל ימיו עשוי הוא לחזר על פתחי-זכרונות ועל רפרופי-רחשים, כדי לקלוט מה מהדי הווייתו. אין טוב ואין רע, אין חסד ואין רשע, אין רחמים ואין דין — ישנה רק תנועה של תמורות המתהוות

החברה החשאית "נצח ישראל" וח. נ. ביאליק

מ. מ. זלאטקין

חברה נתבטלה. חיסול החברה היה הכרחי. הבולשת ידעה עתה מי הם חברי החברה ובודאי לא הסיחה דעתה מהם. גם הנהלת הישיבה, אשר פתחה לבל יבולע גם לה וגם לישיבה, גם היא עיניה היו פקוחות על חברי החברה, ואילו היה מקום לחשד שהם ממשיכים פעולתם, אין כל ספק שלא היתה סובלתם בישיבה. חברי החברה שנשארו בוולוז'ין (אחדים מהם עזבו את הישיבה כשארע מאורע זה) ידעו ששומרים צעדיהם, ומטעם זה היו נוהרים לבלי היועד יחד במספר מרובה וגם שלא לבוא בדברים בענין חיבת ציון וישוב ארץ-ישראל עם אלה שלא היו ידועים להם שהגם חובבי ציון כמותם.

עברו חדשים אחדים וסערת הרוחות כבר שככה, ובישיבה חדלו מדבר במאורע. חברי החברה, שהיו חובבי-ציון מסורים בלב ונפש, הרגישו יותר ויותר בחסרונם, בעיניהם היתה חורבן החברה לא רק אסון לתנועת חבת ציון בוולוז'ין אלא לתנועה זו בכללה. כידוע, החלה תנועת חובבי ציון אחרי הפרעות ברוסיה בשנות תרמ"א—תרמ"ב. התנאים הבלתי נאותים ביימים ההם ברוסיה, הכריחו את חלוצי התנועה ועסקיניה למעט ככל האפשר בדיבור על המטרה הסופית של התנועה, יסוד מדינה עברית בארץ ישראל, ביחוד שלא ראו שום סיכוי להגשמתה אלא אחרי דורות רבים. לא דובר אלא על הגירה לארץ ישראל ויסוד מושבות לעבודת האדמה. קשה היה מצב התנועה בראשיתה. ההתנגדות לה היתה כמעט כללית והמלחמה היתה לה מפנים ומאחור. היראים והשלמים חשדו את החובבים המשכילים שרוצים הם להעמיד את כל קיומנו על הלאומיות בלבד, ושלפי תורתם יוכל עם ישראל להתקיים אפילו בלי אמונת ישראל. אותם המשכילים, שכבר צר היה להם המקום בחיים היהודיים, יחסם היה שלילי עוד יותר. הם ראו בהכרזת הלאומיות של עם ישראל נסיגה לאחור, המהפכת את שיטתם, שאין פתרון לשאלת היהודים אלא השגת שוויון זכויות עם שאר תושבי הארץ. רק בשכבה הקטנה של המשכילים העברים שלא נסו מן המערכה מצאה התנועה מראשיתה כר לעבודה פוריה. אמנם גם בקהל המשכילים העברים שהיו מושרשים עמוק בקרקע האומה הישראלית היו שעמדו מנגד לתנועה זו וגם הביעו לה אותות אי-רצון. בהם היו גם סופרים מפורסמים, כנחום סוקולוב, דוד פרישמאן ויהודה ליב גורדון. הם לא האמינו באפשרות הגשמת שאיפת

באחד הימים בתחלת ימי הקיץ שנת תר"ן, אחרי הפסקת הלימוד בישיבה, בין תפלת מנחה לתפלת מעריב, ואני יושב על מקומי ומעיין בספר, נגש אלי חברי היאדוואבני (בישיבה היו התלמידים נקראים על שם העיר שמשם באו) וסיפר לי בהתפעלות מרובה, שבא לישיבתנו ישיבת ולוז'ין, בחור מוזהלין והוא „משורר גדול“. זה הביא אתו פואימה בשם „מלכת שבא“, שיר שאין כמוהו ליופי בספרותנו החדשה. שמעתי את דברי חברי היאדוואבני בשויון-נפש ולא היה לי שום רצון להכיר את המשורר הוזהליני ואף לא לקרוא הפואימה הנפלאה הזו. רק אחר זמן נודע לי, כי המשורר אשר חברי הרבה לספר בשבחו היה ה„זיטומירי“, חיים נחמן ביאליק. חברי היאדוואבני, שמפיו נודע לי בראשונה דבר בוא ביאליק לוולוז'ין, היה פנתס הכהן טורבארג, שהיה אחרי כן סופר ידוע וכתב מאמרים שונים בעתונים, וביחוד בעתונים העברים באמריקה.

בשובי מביתי לוולוז'ין אחר חג הפסח שנת תר"ן נודע לי, שבהיותי רחוק מוולוז'ין אירע שם מאורע שלא שרנו לא היו לו תוצאות קשות. באחד הימים באה הבולשת מעיר המחוז לוולוז'ין ועשתה חיפוש בחדר אחד הבחורים החשובים בישיבה. את הקטוגרף ואת הכתבים שמצאו אצלו לקחו אתם וגם אותו הוליכו אתם ושמו אותו במשמר. הנהלת הישיבה אחזה תיכף ומיד באמצעים הנחוצים לדעת שורש דבר וגם השתדלה להוציא את הבחור לחפשי. לאחר ימים אחדים שוחרר הבחור ושב לוולוז'ין. שום תוצאות רעות לא היו למאורע זה, אך בגללו נודע הדבר, שבקרב תלמידי הישיבה היתה קיימת שנים אחדות חברה חשאית של חבת ציון בשם נס ציון והיו לה חברים מרובים לא רק בוולוז'ין בלבד, אלא גם בערים אחרות. כל חבר וחבר שלה התחייב לפי תקנות החברה לשמור לה אמונים גם בעזבו את הישיבה ולבוא בכתובים לעתים מסוימות עם מרכז החברה בוולוז'ין. באופן כזה לא היתה פעולת החברה מצומצמת בוולוז'ין בלבד אלא מצודתה היתה פרושה על הרבה ערים ועיירות בליטא ובפולין. חברי החברה נתחייבו בשבועה לשמור בסוד דבר קיומה, ורק כשהתיר להם ראש הישיבה את השבועה נודע בפרטות דבר קיום החברה, מי היו חבריה ומה היה חוג פעולתה. ראש הישיבה לא גירש את חברי החברה מהישיבה וגם לא הטיל עליהם שום עונש, אבל הוטל עליהם להפסיק פעולתם וה-

עליהם להקים חברה חשאית חדשה בישיבה (בין הבחורים הצעירים ששמו עיניהם עליהם היה גם כתוב הטורים האלה). רכישת הברית-מיסדים נעשתה בזהירות גדולה. לכל אחד ואחד מאלה שהתקרב אליהם נרמז בסוד, שהחברה „נס ציון“ עומדת לחדש פעור לתה ושבקרב תתחיל ברכישת חברים חדשים, ושהוא מן המועמדים לחברה אם יתרצה לזה. כמעט כל חברי חורים שנועדו להיות מיסדי החברה החדשה היו צעירים לימים, ובעיניהם נחשבו חברי „נס ציון“ הגדולים מהם בשנים וגם בידיעת התורה, לגבורי האומה על מסירותם לרעיונם. „נצניקים“ — הכינוי שבו היו מכנים בישיבה את חברי „נס ציון“ — כינוי של כבוד היה. כמובן, כל אחד מן הצעירים האלה חשב לו לאושר גדול להיות חבר לחברה זו וזכה בכליון עינים ליום שגם הוא יהיה „נצניק“.

כשנמצאו שמונה בחורים ראויים לתפקיד זה, נאמר להם, שאי אפשר לחדש את קיום החברה „נס ציון“ ומוטל עליהם איפוא ליסד חברה חדשה. חברי „נס ציון“ לשעבר יהיו להם, כמובן, לעזר בכל התרואות הנחוצות: נוסח השבועה שעליהם להשבע; תקנות החברה; איך להתנהג כדי שישאר דבר קיום החברה בסוד; באילו טכסיסים יש להכניס חברים לחברה חשאית, ועוד הוראות מועילות. כפי שהורה הנסיון אחרי כן, היו ההוראות האלה לעזר רב למיסדים, וכן להתפתחות החברה. שהגיעה בזמן קצר להישיגים חשובים ובלתי צפויים.

ב.

בבוקר לא עבות אחד יצאו שמונה מתלמידי הישיבה, צעירים-לימים, חוץ לעיר, ועלו לגבעה תלולה שבראשו בקעה עגולה רחבת-ידיים ועמוקה יר-תר מגובה איש, באופן שהנכנס בה אינו נראה לאיש מבחוץ. שם יסדו את החברה החדשה שקראו לה בשם נצח ישראל ושם נשבעו אמונים לרעיון חבת ציון וכן נשבעו על שמירת קיום החברה בסוד.

קטנה ומצעררה היתה החברה בראשיתה, אבל ההצלחה האירה לה פנים מיומה הראשון. כעבור זמן מועט לקימה הצליחה לרכוש לה כמה וכמה חברים חדשים, ובהם שניים שהעלו את ערכה גם שיוז לה אופי חדש. אלה היו זלמן יפה, אחיו של ליב יפה, ויהודה ליב דון-יחיא, בן אחד הרבנים בעיר קטנה שבליתא. זלמן יפה היה ממשפחה אצילית בישראל, נכד הגאון ר' מרדכי גימפל מרוז'נוי ונצר מגזע הגאון ר' מרדכי יפה, בעל „הלבושים“. אביו היה בעל-בית חשוב בעיר גרודנא ואמו אשה משכלת וגם חפשיית בדעות. אחיו היו כבר כולם משכילים: הבכור — רופא, וליב ובצאלא — עשירים בכשרונות ובדידי-

חובבי-ציון כי לא ראו בסיס מעשי לכך והחובבים היו בעיניהם חולמי חלומות בהקיץ. וגורדון שנלחם כל ימי חייו מלחמת ההשכלה נגד „האדוקים החשוכים“ ו„מורדי אור“, גם לא יכול לסבול את הרעיון של קיום מדינה עברית, שתושביה יהיו מתנהגים, כפי שדימה, על פי סעיפי ה„שולחן ערוך“.

למרות כל המכשולים שפגשו החובבים על דרכם לא נסו מן המערכה. את המפתח ללב ההמון, שברובו עוד היה נאמן למסורת אבות, דימו למצוא בידי הרבנים מדריכי העם. שני העתונים העבריים „המליץ“ ו„המגיד“, שנמצאו ברשותם של חובבי ציון, הרבו להטיף לרבנים על נחיצות תנועה זו לקיום עם ישראל וגם לקיום היהדות. לאט לאט נכנסה לאזני רבנים אחדים שנתנו ידם לתנועה זו וגם השתדלו לפעול על הרבנים, שעמדו עדיין מנגד. והנה ישיבת וולוז'ין נמצאה באותו זמן בשיא גבהה. מארבע עד חמש מאות תלמידים למדו בה, וכמעט כל הבחורים שהיו באים לוולוז'ין ללמוד בישיבה כבר היתה להם קודם ידיעה הגונה בתלמוד והיו באים רק כדי להשתלם בישיבה זו. כי זו היתה הישיבה הגדולה והחשובה ביותר בארץ רוסיה וכל בחור ששאף להגיע למעלת הרבנות היה בא לוולוז'ין. מטבע הדבר היה, שבין תלמידי הישיבה, שהיו המובהרים והמעולים בנוער התורני, נמצאו גם שנסחפו בורם תנועת חבת ציון. בדעתם את אדישות התורנים והרבנים לתנועה זו, הכירו בחשיבות המיוחדת שיש לתעמולה לחיבת ציון בישיבה. הלא נקל לפעול על תלמידי הישיבה אשר ברובם יהיו אחרי כן רבנים בקהילותיהם, שצעירים הם ולבם פתוח לכל רעיון נעלה, מאשר לפעול על הרבנים היושבים על מדין וכבר יש להם דעה שקשה לעקרה. לשם כך נוסדה אותה חברה חשאית „נס ציון“, שהיתה קיימת שנים אחדות ושבתלה, כשנגלה בדרך מקרה דבר קיומה, כמסופר קודם. החברה הצליחה לרכוש חברים מרובים מבין התלמידים החשובים והמעולים שבישיבה. אין ספק כי בין הרבנים והעוסקים התורנים שנתנו אחרי כן את ידם לתנועה הציונית רבים הם שהיו קודם חברי החברה (קיום החברה היה ידוע לבני משה מיסודו של אחד העם, ויש יסוד להשערה שהיתה לה עמה איוז נקודת מגע).

כשנתנו חברי „נס ציון“ דעתם על הצורך לחדש את החברה למען רעיון חבת ציון, בדקו ולא מצאו דרך אחת אלא שתיוסד חברה חדשה בשם חדש, ומבלי שאף אחד מחברי החברה „נס ציון“ יהיה חבר לה. שלושה בחורים מחברי החברה שנפטרה קבלו עליהם הגשמת תפקיד זה. הם ביקשו קירבת בחורים אחדים מתלמידי הישיבה שידעו לחובבי ציון, והטילו

„בני ציון“ במוסקבה בדבר חומר לתעמולה והזמינה אצלה חמשה טפסים של הרומן הרוסי „פרובוודיגניא“ („היקיצה“), שהיה, כמדומה, הרומן הציוני הראשון בשפת הרוסית, ועשה בשעתו רושם גדול על הקוראים הצעירים. אחרי כן נשכח הספר ומחברו ניאמירובסקי, ואין מזכיר אותם עוד.

ג.

שלושה בחורים נודמנו לפונדק אחד ודרו ביחד בחדר אחד: האודסאי, הדוקארי והזיטומירי. האודסאי היה אַבלסון, בן הרב של אודסה; הדוקארי היה בן הרב בעיר קטנה בליטא והזיטומירי היה היים נחמן ביאליק. זאת שלושתם הצליחו אחדים מחברי החברה להכניס בבית החברה בפעם אחת. זה היה מאורע חשוב בחיי החברה — שלשה חברים חדשים ביום אחד! אבל לא המספר בלבד היה חשוב, אלא האיכות. ביאליק היה שקול בעינינו כנגד הרבה חברים. אני וכל החברים הרגשנו כי ברכישת ביאליק העלינו לזיתן בחכה.

החברים החדשים הללו נכנסו לחברה בשעה שהויכוחים על „המטרה השנייה“ עדיין לא נגמרו. ביאליק היה פוסח על שתי הסעיפים. הוא כבר היה באותו זמן חפשי בדעות ודברי אמונה ודת לא ענינו אותו ביותר. להפשי בדעות נעשה, כפי שהגיד לי אחרי כן, על ידי קריאת הספר „ידיעת הטבע“ לברנשטיין, בתרגום העברי של רודרמאן ופרישמאן. הספר הזה הביא את המסקנות האחרונות במדעי הטבע: פסיקה, כימיה, גיאולוגיה, תכונה וכיו"ב, בסגנון קל ומובן אף לאלה שאין להם הכנה מקודמת וידיעה כלשהי במדעים האלה. הספר הזה, כשיצא לאור בעברית, עשה רושם חזק על הקוראים, וביחוד על הצעירים חובשי בית המדרש ותלמידי הישיבות שלא ידעו עד עתה דבר מן ההישגים בכל תחומי המדע. הוא פקח עיניהם לראות עולם חדש. נוכחו לדעת, שעד עתה חיו בעולם הדמיון, והיה להם מושג של תינוקות על חזיונות הטבע. אפשר לומר בלי גזומה, שספר זה גרם לרופף רגש האמונה והדתיות בנוער התורני בליטא ופולין יותר מכל ספרי ההשכלה של מאפו, סמולנסקין, לילינבלום וברודס ביחד, ספרים שהאדוקים היו רואים למסוכנים ביותר לבני הנעורים. ואם כי ביאליק כבר היה חפשי בדעות בוולוז'ין, בכל זאת, כפי שהגיד לי, נזהר היה בקיום המצוות ולא החסיר אף תפלת מנחה אחת!

לבסוף גברה יד המצדדים בזכות „המטרה השנייה“ והיא נתקבלה כמעט בהסכם כללי. כי גם אלה שהתנגדו לה בראשונה נוכחו לדעת, שהיא תאפשר להכיר ניס לחברה רבנים מרובים, ביחוד מבין הבחורים המ-

עות ועסקנים ציונים מפורסמים. את זלמן מסר אביו לאביו וקנו הגאון ר' מרדכי גימפל וזה חיינו ברוח היהדות האדוקה וגם אצל עליו מרוחו להיות חובב ציון נלהב כמוהו. הגאון ר' מרדכי גימפל לא היה קנאי ולא התייחס בשנאה למי שעסק בספרות, או בלמוד חכמות ומדעים, ונכדו זלמן למד בביתו, מלבד תנ"ך, גם דקדוק, קרא הרבה ספרי השכלה וכתב עברית בסגנון יפה ומדויק. היה זלמן יפה אחד הבחורים המעולים בישיבה, בקי בתלמוד וגם בעל מידות תרומיות והנהגה מופתית. תכונות נפשו המעולות השתקפו בפניו היפות שהפיקו מרץ ורצון חזק. חברו — יתרה ליב דוֹן־יחיא היה בעל פנים חירות, גוף רוֹה וצנום וכל מראהו מראה איש־חולי. שתי עיניו הגדולות והשחורות, שבהן השתקפו רוח ורצון חזק כאחד, העידו עליו שמתחת מסוה הפנים החירות מסתתרת נשמה עדינה. הוא היה אידיאליסטן גמור, חי בעולם האצילות, ובישיבה נחשב בין הבחורים המעולים, מתמיד בלמודו, אדוק באמונה ומקיים כל המצוות לכל פרטיהן. היו לו רק שני אידיאליים בחיים: חבת ציון והרמת קרן היהדות.

מראשית כניסתם לתורה השתדלו שני החברים החדשים האלה — זלמן יפה ויהודה ליב דוֹן־יחיא — להרחיב את תכנית החברה ולהוסיף על רעיון חבת ציון, את הפעולה לחיזוק היהדות ולהרמת קרנה. לדעתם היתה המטרה היחידה, חבת ציון, בלתי מספקת לפתור את שאלת קיומנו בעולם. תחלה נתקבלה מגרמה זו בהתנגדות עצומה מצד החברים המיסדיים, אחדים מהם היו חפשים בדעות, שהתייחסו בשוין־נפש לענינים של דת ואמונה. אבל גם בין אלה שהיו נזהרים בקיום כל המצוות נמצאו אחדים שלא רצו בהרחבת חוג פעולת החברה, שמה תדחק המטרה החדשה את רגלי הראשונה ותשנה תכונת החברה של חובבי ציון לחברה של מחזיקי הדת. הויכוחים בשאלה זו נמשכו ימים רבים, אך באותה שעה נמשכה פעולת החברה ולא הצטמצמה בויכוחים בלבד. לשם תעמולה בישיבה התחילו החברים בהפצת ספרים המדברים בשבח רעיון ישוב ארץ ישראל. ראשון לספרים הללו היה הספר „דורש לציון“ לר' חיים יעקב קרעמער, שבזמנו עשה על הקוראים הדתיים רושם חזק. באותו זמן הביא ר' יעקב פלעקסער, מי שהיה קודם תלמיד הישיבה, את הספר „למען ציון“ שהיבר ושיצא מבית הדפוס. את דבריו לטובת רעיון ישוב ארץ ישראל תמך בעל הספר הזה בדברי חז"ל המדברים בגודל מצות ישוב ארץ ישראל, גם הביא בספר גילוי דעת הרבנים שנתנו ידם לתנועת חבת ציון. החברה קנתה אצלו כעשרים טפסים כדי להפיצם בין תלמידי הישיבה. מלבד זה באה החברה בכתובים גם עם האגודה

מבלעדי ביאליק — אף לא אחד. ביאליק נתן ידו לתנועת המרידה, אך לא היה מן „הנלהבים” ומראשוני הלוחמים הוא השתתף בה רק בעטו. הוא היה נתבע ונתון. ביקשו ממנו המורדים להיות „המליץ” ביניהם, לכתוב מכתבים בסגנון יפה, כיד המליצה הטובה עליו, לגאוגי הדור ולגדולי הרבנים, לבקש מהם שיתערבו בדבר, שלא תימסר אישיבה למי שאינו ראוי לכך. ישב ביאליק וכתב. ואפשר שהוא היה המחבר של מגלות עפות אחדות נגד הרב ר' חיים ברלין. השגוש נגד התמנות ר' חיים ברלין התנהל בדרכים שונות, וביחוד על ידי כתבי פלסטר ומגלות עפות, שהיו מודבקים בכל בוקר על פתחי הישיבה, רובם היו כתובים בסגנון של סליחות, קינות ופיוטים, מהם שנכתבו בכשרון רב, ויש ידים לשער שאחדים מהטובים שבהם נכתבו בידי ביאליק. אמן נפלא היה ביאליק לחקות את הסגנונים העתיקים. הוא סיפר לי, כי בכתבו מכתבים לוקנו, שהוא חובב דברי-אגדה וכל ימיו היה לומד מדרש, תיבל דבריו, כדי לגרום קורת-רוח לוקן, במאמרי מדרש שהיה בודה מלבו, וקנו לא הרגיש בדבר, שהמאמרים האלה בדויים הם ורבי „נחמן” נכדו הוא בעל המדרשים האלה.

בשעת שנכנס ביאליק לחברת „נצח ישראל” לא היה עוד מתמיד בלימוד התלמוד בישיבה, ולא היה נשאר בה בכל יום אלא כמידת הזמן הנחוץ לכל תקופה התמיכה שהיה מקבל מקופת הישיבה. יתר הזמן היה מבלה בחברת החברים המרובים שהיו לו בין תלמידי הישיבה. תיכף לבואו לולוין נתפרסם כמליץ נפלא בשפת עבר ומשורר גדול, ומטעם זה מרובים היו המבקשים קירבתו. היתה לו הכרה ברורה בכשרונו הגדול, ולא אחת ולא שתיים אמר לי בדרך הלצה: תראה, כשיודפס אחד השירים שלי יכתבו המבקרים עלי „כוכב חדש עלה על אופק ספרותנו”, ובכל זאת לא נטל גדולה לעצמו ולא התפאר בכשרונו. הוא לא היה צריעין בפרי עטו והיה מעניק בפז-רנות לכל דורש. בחברת „נצח ישראל” ובאגודת „המורדים” היה כותב כל מכתב וכל תעודה שהיתה להם חשיבות. ולחבריו המשכילים נתן להעתיק את שיריו, כפי רצונם. הרבה מזמנו הקדיש לקריאת ספרים שהיה מוצא אצל חבריו המשכילים ובלמידה השפה הרוסית, שהתחיל להתעניין או בלימודה.

זו היתה לו תקופה של אכזבה בוולוין. לימוד התלמוד לא משך עוד את לבו, והשתלמות במדעי חול שקיחה למצוא בוולוין לא מצא. הוא לא נשאר בישיבה אלא מפני ההכרח. חברו אבאָלסון, שהיה דר עמו בחדר אחד, היה בן אודיסה, וביאליק קיחה שעל ידי המלצתו לאביו ולמכיריו של אבאָלסון ימצא לו שם

עולים המתעתדים להיות רבנים בישראל. ואולם גם לאחר קבלת החלטת זו, עדיין היה צורך להגדיר באופן ברור, מה היא שיטת החברה בנוגע לקיום היהדות וחיוקה, וגם למצוא למטרה זו את הנוסחה הנכונה והמדויקה, כדי שתהיה לסימטת החברה. דבר זה לא היה קל והיזכורים נמשכו ימים רבים. שאלת קיום היהדות העסיקה או במידה מרובה את העתונות והציבור וסימטות רבות היו מהלכות בארץ: יהדות ואנר שיות, תורה שבלב, מוסר היהדות, תורת הנביאים, אמונה צרופה וכדומה, ושיטות שונות לפתרון שאלה זו. החל בבעלי המוסר של ישיבת סלובודקה, מיסודו של ר' ישראל סאלאנטר, עד „תורה שבלב” לאחד העם. ולכל הדעות האלה היו מצדדים בין החברים. לאחר שנתבררו ונתלבנו הדברים מלאו החברים את ידי ביאליק — כי הוא היה המסוגל ביותר לכך — לכתוב בצורת מאמר ראוי להיות נדפס ב„המליץ”, שהיה כלי-מבטאה של תנועת חבת ציון ברוסיה, את שאיפות החברה „נצח ישראל” ומגמתה בפעולה למען ישוב ארץ ישראל ולמען חיוק היהדות על ידי אמונה צרופה. ביאליק קיבל עליו תפקיד זה, וכשגמר כתיבת המאמר הביא אותו לאסיפת החברים שקראו אותו בעיון רב, שקלו כל מלה ומלה, ותיקנו את הטעון תיקון לפי דעתם. רוב התיקונים נעשו על ידי החבר דון-יחיא שהקפיד על כל תג. ביאליק לא התנגד לכל התיקונים האלה, שהרי כתב את המאמר על דעת החברה ולא על דעת עצמו. המאמר נשלח למערכת „המליץ”. לא עברו ימים מועטים וחברי החברה ראו לשמתם מאמר זה ב„המליץ”. שם המאמר היה „רעיון הישוב”, וביאליק חתם את שמו בראשי תיבות ת. נ. ב. הגליון שבנו נדפס המאמר הוא מיום א' לחודש ניסן שנת תרנ"א.

ביאליק היה, כמוכן, חובב-ציון אמתי, וגם המטרה השנייה של החברה היתה, בבחינה מסוימת, לפי רר חו. אבל הוא לא היה מן „הנלהבים”, וחבת ציון לא תפסה את כל ישותו, כרוב חברי החברה, אשר רעיון חבת ציון היה הגיונם כל היום ולא התענינו כמעט כנעשה בישיבה באותו זמן. בקרב תלמידי הישיבה קמה באותם הימים תנועת מרידה נגד הנהלת הישיבה. ראש הישיבה, ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, כבר בא בימים ורצה להושיב על כסאו את בנו הבכור, ר' חיים ברלין, שהיה קודם רב בעדת ישראל במוסקבה. ר' חיים ברלין היה למדן גדול, אבל בעיני תלמידי הישיבה לא היה ראוי להיות ראש ישיבה גדולה ומפורסמת כשיבת וולוין, שבראשה עמדו תמיד גדולי הדור. בתנועת מרידה זו לקחו חלק רוב תלמידי הישיבה, אבל מחברי חברת נצח ישראל —

ועמוקים, והם התענגו על דבריו, גם כשלא הסכימו להם. אבל רק לעתים רחוקות היה ביאליק בא לידי התרגשות כזו. כל נאום נלהב של ביאליק היה מאורע חשוב בחיי החברה.

לאחר שנגמרו הויכוחים בדבר המטרה השנייה, ולאחר שנדפס המאמר של ביאליק ב„המליץ“, הוסיפה החברה לפעול בהצלחה. נוספו לה חברים חדשים, ביניהם אהרן שמואל תמרת, מי שנודע אחר־כך בכיר נוי שלו „אתה הרבנים המרגישים“ וכן ר' יצחק ניסנר בוים, המטיף הציוני הידוע, שדר או במינסק ולמד קודם בישיבת וולוז'ין. באותו זמן היה עוד אברך צעיר לימים, וביאליק, כמדומני, הוא אשר הכניס אותו לחברה. בלכתו מוולוז'ין לעיר אודיסה, עבר דרך מינסק והתעכב שם, כדי לראות את מר ניסנבוים ולדבר על לבו שיתן ידו לחברה. כדבר יוצא מן הכלל, פטרו את ניסנבוים מהשבועה שהיו החברים נשבעים בשעת כניסתם לחברה.

בזמן קיומה הקצר — לערך שנה ומחצה — התבססה והתקדמה החברה באופן שלא קיוו לו מראש מיסדיה הראשונים. אך בחורף שנת תרנ"ב נסגרה ישיבת וולוז'ין בפקודת הממשלה, תלמידיה נתפזרו לכל רוח והחברה פסק קיומה. אילו היתה קיימת עוד שנים אחדות, אין ספק, שרעיון חבת ציון היה נעשה קנין כללי לכל תלמידי הישיבה וישיבת וולוז'ין היתה נעשית למשתלה של רבנים, דיינים, וסתם יהודים תורנים מסורים לרעיון חבת ציון.

את רצונו לעזוב את וולוז'ין וללכת לאודיסה הוציא ביאליק אל הפועל בסוף קיץ שנת תרנ"א. כסף להוצאות הדרך היה לו רק עד יאקאטארינוסלב. נתתי לו מכתב המלצה לקרובי בעיר זו. הם קבלו אותו בסבר פנים יפות, אכסנו אותו אצלם ימים אחדים ונתנו לו רובלים אחדים להוצאות הדרך, ובכסף זה הגיע למחוז חפצו. זמן מועט אחרי כן עזבתי גם אני את הישיבה ובעוד ירחים אחדים נסגרה הישיבה והקשר בין חברי החברה נפסק. ביני ובין ביאליק עוד היתה אחרי כן חליפת מכתבים לפרקים. ממכתביו אלי מאותו זמן נשאר לפליטה רק מכתב אחד (נדפס באגרות ביאליק, חלק א'). עם ביאליק נפגשתי עוד הפעם אחרי זמן באודסה, אבל לפגישה זו אין מקום בזכרונות האלה.

אחיוה בחיים, ואולי גם אפשרות להשתלם בלימודים. לאבאָלסון כבר היתה ידיעה כלשהי ברוסית וגם היו לביאליק עוד חברים שידעו שפה זו. הוא התחיל מיד בקריאת ספרים בשפה זו, אם כי לא היתה לו שום ידיעה בדקדוק השפה וגם אוצר המלים שידע היה קטן מאד. נתתי לו לקריאה את הרומן הלאומי של נמירובסקי וגם היה מי שנתן לו לקריאה את שירי פרוג ברוסית. לא כל מה שקרא הבין, ולפעמים היה מבין ההיפך מהמובן האמתי. אבל הוא סמך על בינתו, להיות מבין דבר מתוך דבר, והמשיך בקריאה. שאלתי אותו פעם, מדוע התחיל בשפה הרוסית ולא בשפה זגורמנית, שהיתה בעיני המשכילים העברים בליטא ופולין השער שבו נכנסים להשכלה כללית. ביאליק ענה לי: בנגוע לגרמנית בטוח אני שאדענה, מכל מקום, אבל השפה הרוסית צריכה לימוד, ביאליק לא ידע שום שפה אחרת מבלעדי העברית עד שנתבגרו. ואולי בזכות זה לא התערבו בלשונו יסודות זרים, המתנגבים לסגנונו של כל כותב עברית, היודע גם שפות אחרות.

ביאליק היה משתתף עם חבריו בכל אסיפות החבריה, אך לא התעניין כמעט כלל בדברים שלא היתה להם חשיבות מיוחדת ולא הרבה בדברים. רק כשמצא הזדמנות, אגב השקלא־וטריא, לומר דבר־בדיחה, לא החמיץ אותה. להתלוצץ היה אוהב תמיד — ועשה זאת באמנות רבה. בקיאותו הגדולה בתנ"ך, באגדות חז"ל, בתלמוד ומדרשים ובספרי המחברים הקדמונים והיכולת להוציא מגנוי וזכרונו החזק במהירות כל מאמר וכל פסוק וכל מבטא הנחוצים לו, שימשו לו, לפעמים קרובות, לשיסוע דברי החברים באיזה חידוד, דבר שהיה מביא את החברים לידי צחוק ומצנן את ההתלהבות בשעה שדנו בענינים העומדים ברומו של עולם היהדות. בתחילה היו כועסים עליו בשל חילול קדושת האספות ורצינות הדיונים, אבל אחרי כן הורו גלו בליצנותו ולא היו מתרעמים עוד. סוף־סוף ביאליק הוא!... אבל לא תמיד היה חומד לו לצון, לפעמים, בשעת הדיון בשאלה חשובה, היה נופל ללבו זיק הצית בו אש להבה, ואז נגלה לעינינו ביאליק אחר — כהר געש, שמתוכו פורצת לבת־אש גדולה. הוא דיבר בהתרגשות ודבריו שטפו במהירות, בלי שום הפסק, והיו מביאים את החברים לידי התפעלות עצור מה. הוא הפליא את חבריו בברק רעיונות חדשים

רשימות

על אליהו גולומב

שאול אביגור

החזה אליהו — אליהו המהפכן-עד עמקי הניתו — אפשרות של התפתחות מהפכנית מעין זו? ההנחה שההגנה תוצג בעתיד כה קרוב לפני ההכרזת להת-מודד בשדה-הקרב הפתוח עם כוחן המאוחד של מדי-נות ערב בסיוע הבריטים? ההנחה שכוחנו הצבאי ייאלץ בעתיד כה קרוב להוות את הגורם המכריע במאבקנו המדיני?

סבורני שלא. ולא רק הוא. לא בפעם הראשונה בהיסטוריה מפגרת התיאוריה, וגם התיאוריה המהפ-כנית, אחרי המציאות. אין זאת אומרת, כמובן, שמפעם לפעם לא עלו על דעתו של אליהו הרהורי אפשרויות על סכנות מעין אלה. אך סבורני שנחטא לאמת אם נאמר, כי אלה היו התפקידים הריאליים שהציג לפני ההגנה אליהו — שהיה מנוהגה הרוחני המוכר.

בשנת 1926 כותב אליהו: „מלחמתנו המדינית כיום הלא הנה ביסודה לא מלחמה נגד אנגליה ונגד המנדט, אלא מלחמה על הגשמת המנדט ושמירת עיקריו — לא נגד אנגליה אלא נגד דרכי שלטונה בארץ, נגד מעשי השליחים המועלים בשליחות שנמסרה להם לעזור בהקמת הבית הלאומי העברי בארץ-ישראל“. ואולם גם תוך תהליך ביצועו של הספר הלבן (וערעור האמון בבריטניה), עוד הבהבה התקוה בלב אליהו שנצליח לשנות את המדיניות הבריטית, וב-1944 הוא כותב על תפקידי כוחנו ההגנתי: „איננו משלים את עצמנו לחשוב, כי השאלה הציונית תיפתר בכוח הנשק. היא תיפתר בכוח מאמץ היצירה של העם העברי, בכוח פריצת עליה ופתיחת דרך חוקית לעליה, והיא תיפתר בכוח המפעלים אשר יקים העם היהודי בארצו. הנשק דרוש רק כדי להגן על המפעלים האלה“ (הפועל הצעיר, מס' 6). אזכיר בהזדמנות זו שדוקא בשבועות האחר-רונים לחייו של אליהו גברה התקוה לשיתוף פעולה בריטי-יהודי, עם הצהרותיו הפרוגרמטיות הציוניות „המכסימליסטיות“ של דולטון ערב ועידת מפלגת העבודה ובוועידה עצמה (אמצע 1945).

ואם גם יקום בזמן מן הזמנים רושם רשומות אשר יצדיק את התפיסה הזאת מבחינה היסטורית — כי הגיונה היה במיצוי כל האפשרויות שהיו גלומות בשלטון הבריטי בארץ על כל תהפוכותיו למען קידומו של המפעל הציוני, מיצוי עד קצה הגבול

רבות, רבות עבר עלינו מאז פטירתו של אליהו ביוני 1945, כה רבות — שלא קל הדבר להחיות בלבנו כיצד ראינו את מצבו של המפעל הציוני וסי-כויי הגשמתו של החזון הציוני בימים ההם. דומה שלא פרק זמן של חמש שנים מפריד בינינו לבין אותם הימים, כי אם מרחק של דורות. אזכיר ברפרוף, שלאחר אותו זמן עלתה לשלטון בבריטניה הגדולה — מפלגת העבודה; לאחר שגילתה את מדיניותה האנטי-ציונית, נסתם הגולל על אחרית התקוה להשיג את מבוקשנו בדרכי שלום ומשא ומתן; הוטלנו לתוך מאבק עז נגד השלטון הבריטי תוך סככי הפרישה של אצ"ל ולח"י; בעית עתידה של ארץ-ישראל הוצאה מהמסגרת הצרה של היחסים היהודים-הבריטיים הוועתקה יותר ויותר לזירה הבינלאומית; גאה מפעל ההעפלה והחריפו צורות מאבקנו האחרות; ברצונו בידי השלטון נסיונות של מסע השמדה נגד ההגנה ושל דיכוי הישוב; יצאנו למערכה בין-לאומית על הקמת המדינה היהודית לאלתר; נתקבלה בעצרת האומות המאוחדות ההחלטה של 29 בנובמבר 1947 על הקמת המדינה ונפתחה ההתקפה המווינת הערבית על הישוב תוך סיוע בריטי; הוכרזו על הקמת מדינת ישראל שהחלה כובשת מקומה בזירה הבינלאומית; הוקם צבא הגנה לישראל; החלה הפלישה הגלויה של צבאות מדינות ערב והשלטון הבריטי יצא את הארץ תוך סיכוי להטילה לתוך תהוה ובהו; נהרפה הפלי-שה הערבית; הוקם מנגנון המדינה והונח היסוד למשטר דמוקרטי; לאחר הנצחונות של צבא ההגנה נחתמו הסכמי שביתת נשק עם ארבע מדינות ערביות אגב תיווכו של אום; החלה עליה רבתי ארצה בממדים של קיבוץ גלויות ואגב היסול גלויות; הוטלנו לתוך חבלי קליטת עליה שהציגה בעיות כלכליות ורוחניות בממדים שלא חלמנו עליהם; הוצגנו לפני מבחן כלכלי עליון; ועוד אנו מוצגים יום יום ועתידים להיות מוצגים לפני מבחנים מדי-ניים, צבאיים, כלכליים, תרבותיים-רוחניים ואחרים בממדים ההולכים וגדלים.

בכל החריפות חי את חרפת חולשתנו ואת הנועה של השמדת היהודים באירופה. והחניות האלה שהת' אמץ לחיותן בכל אכזריותן הדריכו מנוחתו בימים ובלילות. ונסער עד עמקי נשמתו מהידיעות שהגיעו מאירופה קרא במועצת ההסתדרות מ"ח (דצמבר 1942): — — — קודם כל נחיה נא כאן במלוא כוח נפשנו את שבר העם". הסיוט שגורל מעין זה עלול לחול גם על מפעל ההצלה היהודי האחרון — הארץ־ישראלי — ושם לא ניכון כראוי, עלולים גם אנו להיות צפויים לגורל האשורים בעיראק והארמנים בתורכיה (דוגמאות שהיה חוזר עליהן לעתים קרור בות) — הוא שהוסיף להזיך יום יום את להטו להקמת כוחנו המזויץ.

בכל כוח נפשו התקומם נגד האשליות שעדינו לא תגיע הרעה, נגד "הסנוורים אשר הוכו בהם בארץ־ישראל כל השכבות של הישוב" — ולא חסך עמל כדי להוכיח לעצמו, לחבריו ולעם, את אפסות האשליות מסוג זה, ואת הסכנות שבשאננות ההופכת על נקלה לבהלה מזיקה וחסרת־תכלית.

ובה במידה התקומם נגד הזלזול ביכלתנו וכוחנו. הוא שידע כה יפה את תחומי כוחנו הפיסי, התנגד לתפיסה שראתה בגילוי כוחנו רק "הפגנה". הוא האמין שבאם נרכז את כוחנו כראוי לא נהיה כלל וכלל כוח מבוטל בכל מאבק־שהוא שיוטל עלינו. — יש אומרים: מה אנו ומה כוחנו? אני כופר בשאלות האלה: יש, ויכול להיות ערך ליהודים במלחמה הזאת" — — — "ולצבא מיאשיים יכול להיות ערך די מכריע בחזית" (מדבריו בימי סכנת הפלישה של רומל). בכל להט נפשו תמך בכל נסיון של פעולת הצלה ואימץ כל כוחות נפשו ושכלו לחפש דרכים רגילות ושביילים בלתי סלולים לעזרה לגולה המושמדת.

ואולם תמיד תמיד ראה את כוחנו המזויץ משובץ בכלל המאמץ הציוני על כל גילוייו: ההת־ישובותי, התרבותי וכו', משובץ כחלק, אמנם כחלק עיקרי, אך חלק, וכפוף לקו המדיני של ההנהגה המוסמכת ולמרות הלאומית.

אליהו, "הריאליסט המפוכח" לכאורה, ידע יפה יפה את תחומיה המצומצמים של התפיסה המפוכחת ושלל את הוהירות והפיקחות שפירושו שלילת מעשה. הוא חש, שיש רגעים — וצריך שיהיו רגעים כאלה בחיי אדם ואומה — שבהם פוסקים השיקולים ההגיוניים, ידע שלא כל מפלה בקרב היא מפלה במערכת. אדרבה. היה חוזר לנשוא זה הרבה בכתב ובעל־פה:

האחרון, היאוש מן השלטון היה מוצדק, ואכן בא רק לאחר שכלו כל הקצים ונסחטו האפשרויות כולן עד הטיפה האחרונה. — הנה אין זה משנה מעצם העובדה שציוניה, כי רק שנים מועטות לפני פרוץ סערת מלחמת־הירותנו עדיין לא ראה אליהו שכך ובדרך זו תקום מדינתנו.

ואולם אם לא ראה אליהו (ולא ראו חבריו) ולו גם לערך — כיצד תקום המדינה, הנה כל מפעל־חיו היה מפעל של צבירת הכוח היהודי ושל ארגונו לקראת כל אפשרות שהיא. ההנחה היתה כי בלי כוח יהודי מזויץ, חזק, מאורגן, מאוחד וכפוף למרות הלאומית — לא יתכן קיומנו ולא תיתכן הגשמת חוננו, וכוח זה חייב להיות נכון לעמוד בפני כל הסכנות הצפונות בתהפוכות גורלנו, תהיינה אשר תהיינה. "אנחנו נלחמים על שני דברים: על קיומנו ועל עתידנו, ושני הדברים משולבים אחד בשני: העתיד תלוי בקיום, אבל גם הקיום תלוי בעתיד..." (מדבריו באמצע 1940). ובמקום אחר: "ההגנה נחוצה למען עמוד נגד אלה אשר רוצים למנוע את הפרוצס הזה (כוחנו לפרוצס הבנין הציוני). יהיו מי שיהיו: ערבים או השלטונות הברי־טיים" וכו' — — — "כך, ובפירושו! עלינו להתוות "כוח להגן על דרך התקדמותנו". כוח זה חייב להב־טיח את שלום הישוב, חיינו, רכושנו וכבודו; ומתוך הדגשה מיוחדת של ערך הגנת הכבוד האמיתי (לא המדומה והמנופח), כבוד האדם וכבוד העם. הוא חייב להטיל את מלוא משקלו בשעה שיידרש להטילו בהכרעות המדיניות.

ובכל הדרכים שחשב לתכליתיות התר אליהו להקמת כוח הגנתנו. עם כל הערכתו את האפשרויות הצפונות במשאיומתן דיפלומטי הוהיר תמיד לבל נשליך יחבנו אך ורק על המו"מ ונתחור באחרית מאמצינו להוות כוח יהודי עצמאי — כמכשיר־לחץ מדיני, בלי לזותר על אפשרות של עזרה מצד כוחות חוץ.

אליהו חש בסכנות של המבחנים הצבאיים־המדיניים שלפניהם עלולים לעמוד הישוב והעם עם תום מלחמת העולם השניה, בלי לראות עדיין בכירור מה יהיה תכנם של מבחנים אלה. מכאן חתירתו המתמדת להקמת כוח צבאי עממי רב־מידות, שיקפל גם את כושר הלחימה הפרטיזנית וגם את כוח המלחמה של צבא סדיר.

אמת אלמנטרית זו, הבכורה שיש לתת במצבנו להיווי הכוח היהודי המזויץ, שבמצבנו ובמצב העולם אין שום גורם אחר יכול להמירו, היא שהדריכה את אליהו בכל חיו בארץ מיום שעמד על דעתו.

כלפי כוחות חיצוניים עלול לפנות על נקלה פנימה. השימוש בכוח ובאלימות מותר רק באין כל דרך אחרת. ואולם אליהו מקבל בלב שלם וְחֹזֵר עַל דְּבָרָיו שֶׁל אֶחָד מֵהַפְּכָן רוֹסִי (סְטֶפֶנְיָק־קֶרְבֶּצְיָנסְקִי) האומר: „יש דבר אחד יותר גורא מהשימוש בטירור, וזהו להיכנע לכפיה בלי להתנגד לה בכוח“. הוא מביא ומסכים לדבריו של אוטו באואר: „אין אנו בכל התנאים נגד טירור. בזמן שישללו מאתנו אפשרויות אחרות להגן על זכויותינו וְשֶׁתִּמְשֵׁם גַם בְּטִירֹר, אֲבָל כֹּל זֶמֶן שֶׁיֵּשׁ לִפְנֵינוּ דְרָכִים אַחֵרוֹת — אֲסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּטִירֹר“.

חוש מדיני מיוחד במינו היה לאליהו, הבתנה דקה לגבי הדרכים המוליכות להגברת כוחו המדיני הריאלי. מכאן קנאותו לאחדותה ויחידותה של ההנהגה ונכונותו לקבל באהבה הקשיים הנובעים מכך, ומכאן חתירתו המתמדת להגברת הסמכות של הסתדרות העובדים והארגון הלאומי. מכאן חרתו המתמדת מפני פירודים והתבדליות. לא רק מתוך תפיסתו הסוציאליסטית כי אם מתוך תפיסה לאומית נלחם בעקביות להגברת סמכותה של ההסתדרות, כי אם היוותה למעשה את גרעין המדינה ומסגרתה בימים ההם אולי יותר מכל ארגון אחר: יותר מהארגון הישובי, יותר מההסתדרות הציונית. זו היתה מדינתנו למעשה באותם הימים.

*

אליהו היה דמוקרט בעמקי הכרתו ובכל מהותו. ובחיי הציבור המדיניים סבר שדרך הדמוקרטיה הארוכה והקשה היא הדרך היחידה והתכליתית. האידאולוגיה של המשטר הסובייטי, אשר בו חי תקופה קצרה לאחר קום המשטר הזה ברוסיה, נגזרה במהרה — במידה שהגיעו ידיעות מהימנות יותר על מהותו האמיתית של המשטר הזה ויחסו לתנועה הציונית.

ואין זאת אומרת כלל שהיתה לו הגישה הפורמלית של „כזה ראה וקדש“ לגבי כל החלטה של רוב הצירי, בור, ואמונה ש„קול המון“ הוא מאליו „כקול שדי“. הוא האמין בכוחה של האמת, וגם האמת המהפכנית, לכבוש את רוב הציבור בדרכי הסברה ושכנוע... היה משוכנע שערכו של המעשה המהפכני עולה לאין ערוך במידה שמלנה אותו אהבת העם והבתו. אליהו ראה את תפקידו של החלון המהפכני במופת האישי או הקיבוצי ובפעילות מתמדת לכיבוש הכרתו של העם.

כוחו היה רב בהסברה ושכנוע וניחן בשטח זה בסבלנות רבה, ואולם תבע מהדמוקרטיה יכולת הכרעה וביצוע וחשש, חשש מפני סילופה ודלדול כוח־עשייתה אגב בירורים עקרים וללא תכלה, ומהת-

יש מפלות המהוות נקודות־מוצא להתגברות ולנצחון נות עתידים, ועלינו להיות נכונים לתת את הקרבנות ההכרחיים בלי לזלזל בקרבנותינו, ואולם גם בלי לראות חזות־הכל ב„שמירת־הקיים“. הרבה להזכיר את דוגמת הגנת תל־חי, שהיתה אולי הסרת־תקוה ונסתיימה — לכאורה — בנסיגה ומפלה, ואולם הפכה מקור לא־אכזב להתעררות כבירה בחלון ובנוער, והשראה מתמדת לכוחות התגוננותנו. המיד נלחם בפיקחות המיעצת להרכין ראש מלכתחילה, האמין כי גם בכוחות מצומצמים נוכל לעמוד נגד מתנגדים גדולים, וגם מבחינת התכלית השמשת יש אשר טובה האשליה המלווה אימוץ־כוחות עליון מן הפיקחות הרואה את המפלה מראש ורק מרפה את הידים; לא פסל מראש גם אמצעים ודרכים שנראו כ„נראשים“ והאמין כי גם מעשים הנראים כקטנים עלולים לפתוח דפים חדשים בהיסטוריה העברית. ראה בעצם אי־הכניעה מפני האלימות ובמאבק על ענין צודק — סדק תקוה לעתיד לבוא, וחש כי לפעמים שיקולים וחישובים אי־רציונליים הם. הריאליים והקולעים אל המטרה. „לא תמיד אלה שנבואותיהם מתקיימות הם נביאי אמת. ההתאמצות הזאת הכושלת היא המביאה לתוצאות אשר הצופים מראש לא ישיגון לעולם“ (1922). ובמקום אחר: „מדברים הרבה על הצלה מאשליות. חושבני שיש סכנה בהצלה מאשליות לא פחות מאשר באשליות עצמן: אם ההצלה מאשליות היא על מנת שלא יעשו מעשים נחפזים — יש בה טעם; אבל אם היא באה כדי שלא יעשו מעשים בכלל — איני רואה בה כל הצלה“...

ואולם, מאידך, ניחן אליהו בחוש ריאליסטי מיוחד במינו להערכה נכונה של כוחו: בלי להפריז בו ובלי להקטין את ערכו. תבע, ועמד על כך, שנשתמש בכוח רק באין כל דרכי פעולה אחרות: גם מתוך הערכת הכוחות, שעמם עלינו להתמודד, והחובה לחסוך בכוחותינו עד קצה גבול האפשרות, וגם מתוך הסייגים המוסריים שעלינו להטיל על השימוש בכוח, והסכנות הכרוכות בשימוש בלתי מחושב באלימות. הוא שקל כל מעשה שיש בו סיכון לא מבחינת הפורקן שיתן לרגשות, אלא מבחינת הגברת כוחו והתכליות הריאליות, הקרובה והרחוקה. בעית התחור מים המתירים והתכליתיים של השימוש בכוח, באלי־מות, באונס ובטירור, העסיקה אותו רבות ולעתים קרובות דן בה בעל־פה ובכתב. הבעיה החריפה ביותר בעקבות הפעולות הטיוריסטיות של הרבי־זיוניסטים, האצ״ל והלח״י. אליהו התנגד תמיד להגר־זמה בשימוש בכוח ובאמצעים, „אשר לפי טבעם הם מביאים לידי שחיתותו של האדם — לידי השתלטות חזק על החלש“ וחש בכל הניתו שהשימוש בטירור

להתנדבות ושוב להתנדבות: סמך קודם כל על התנדבות ומתנדבים. הזהיר תמיד מפני ההפרזה שבני קיטת סאנקציות נגד המשתמטים מחובתם. האמין במופת ובכוח השכנוע שבו.

לא בפשטות ובדרך קלה כבש לעצמו את הכרתו הדמוקרטית. בעצמו נקלע רבות בין דעה לדעה. ערג כל שנותיו לחיים ופעולה בתוך ומתוך מסגרת חברים מצמצמות הבנויה על רעות, על חיירות אינטנסיביים, אמן וכבוד הדדי ואחדות בהשקפות יסוד. השאיפה הזאת — שאיפת נעוריו — שבה ונעורה וחזרה אליו מדי פעם אחרי כל נסיון חמור בחייו הציבוריים ולא עזבתו עד סוף ימיו, בלי שיגיע להגשמתה. חש בחשיבות האתמוספירה האינטימית בתוך הים הנסער של חיי הציבור הרחבים, ההמוניים, הקרים לפרקים.

אך את עצם הכרתו ודרכו הדמוקרטית הנוגדת לתפיסה החלוצית האואגראדיסטית — כבש לעצמו מנסיון חייו הציבוריים: מתוך נפתולים קשים ומרים עם „השומר“, מחיי „אחדות העבודה“, מסבכי גודד העבודה בתקופתו האחרונה, מגילויים מסוימים ספרטיסטיים בהגנה בתקופה מאוחרת יותר, מהיכוחים והנפתולים עם סיעה ב' שבתוך מפלגת פועלי א"י ומראשית נפתוליו עם הפלמ"ח. ואלהיו עצמו נקלע רבות בין הפיתוי שב„התגודדות“, במשיכה שנמשך אחרי הכוח המתגלה בהתגודדות — ובין ראית ההסתלפותיות ההכרחיות שבדרך הזאת. הוא, שהעריך את יסודות „השומר“ ורבים מאישיו, שהתפעל מיכולתו של „השומר“ לגדל אנשים, לטפחם, לסחוט מחבריו יותר מכפי יכלתם; שנקרא והוזמן ונענה בתקופה מסוימת להיות חבר ב„השומר“ — לבו הפך אחר כך להיות ליריב החמור, העקבי והמר ביותר של „השומר“ בגלל כיתתיותו, התבדלותו, „המונופולין“ שחבע לעצמו על מפעל ההגנה, וההסתלפותיות הבלתי נמנעות שבהן הסתבך בגלל זה. לא פעם היה מדגיש שהוא ממש „מקנא“ ביכולתו של „השומר“ לגדל גבורים מתוך אבק-אדם — ואולם נאלץ בסוף לפרוש מ„השומר“ ומדרכו. ואותה דרך עבר לגבי „גדוד העבודה“. הוא שראה בגדוד העבודה בתקופתו הראשונה חזות הכל: דרך יחידה ועקבית לצבור הפועלים ולעם — לבנין ההסתדרות, לבנין הארץ, לבנין העם — הוא נאלץ לבסוף להינאש מהגדוד למראה התפתחותו, שהיתה הכרחית.

וכך עד סוף ימיו. הנסיונות האלה שקנה מתוך מאמץ גפשי ושכלי עליון ושהיו כרוכים בהתקרבות והתרחקות מאנשים קרובים ויקרים — לא עברו עליו על נקלה וחרתו הריצים עמוקים בנפשו. אליהו, מטפח כוחו המורין העולה, היה אמן בעצם

הגה תבע אחריות וכושר הכרעה ופעולה. דרכי השכ"נ ועו שלו היו לפי מיטב המסורת החינוכית-התרבותית. לא הבריק, לא „חצב להבות“, לא ניצל לרעה את יתרון חריפותו האינטלקטואלית, לא הדהים, לא גירה יצרים אלפלים, ולא השתמש כדי בלבבל את היריב. ואשה-תמיד העצורה בלבו לא פוצץ בהיסטריה. דיבר בנחת ופנה להכרתו ומצפנו של איש שיחו או של קהל שומעיו ודע יפה-יפה להקשיב. לא נאם — שוחח, אם גם לא טמן ידו בצלחת השיב בפולמוס לתוקפיו. החשיב ביותר את החזקת הציבור במצב של ערות, גיוס, וידיעת העניינים. ופרקי „האינפורמצייה“ אשר היה רגיל למסור ברצון רב במסיבות הסדרות ואחרות — היו מעשה אמנות מבחינה חינוך כית ומבחינת כיבוש לב שומעיו.

וכפי שהיה בשיחתו בציבור כן היתה פעילותו הפובליציסטית המבורכת. בפשטות וללא להטים כתב את דבריו הישרים שנבעו מעמקי ידיעתו, הכרתו ומצפנו. ובין שדן בענייני פנים ובין שדן בענייני חוץ, היתה נקודת הראות שלו מקורית-עצמאית — ארצי-ישראלית-פעולית. היה אחד הפובליציסטים המקוריים הלא רבים שלנו. ובעצם ההתרחשויות המסוערות — שהוא עמד לרוב במרכזן — אץ למערכת „דבר“ כדי להדריך את הציבור ב„דבר היום“ שלו.

אך לא רק בחיי ציבור היה דמוקרט, כי גם בהליו כותיו האישיות. בחן פשטותו הטבעית ביחסיו אל כל אשר סבבבו. עד סוף ימיו לא נפרד מחלומו לחזור עם משפחתו לחיי קיבוץ. הבעיות המוסריות של חובות המנהיג וחוכיותו העסיקוהו לא מעט, אם גם לא עיכל על נקלה את הכינוי מנהיג — מכל מקום לגבי עצמו. גישתו לענייני מדיניות, לענייני הגנה, לא היתה מוניסטית, דוקטרינרית ודוגמאטית. הוא הבין וחש בכל מהותו עד מה רבים וסבוכים הגורמים שבהם עלינו לפלס את דרכנו, וביקש לשקול את הגורמים השונים במיטב כוח הבחנתו ולבחור לא בדרך הפשטנית והמתקבלת לכאורה על הדעת, כי אם בדרך תכליתית, ולו גם תהא „ארוכה“, מורכבת ומשור לבת מפעולות שונות ואם גם לא תזכה מיד להסכמתו של הציבור. לא רדף מעולם אחרי פופולריות, ולא החניף לציבור — אם גם היו לו מששנים נאמנים לדעת ולחוש את המתהווה בו. תמיד הביא בחשבון גם את הרגשותיו של הציבור ותגובותיו — אך את החלטותיו קיבל מתוך שיקול כל הגורמים — ומתוך האספקט המדיני הכללי. ולא חשש לדחות פעולות ולבטל פעולות אם חשב אותן לבלתי תכליתיות.

הוא האמין בכוחות הפנימיים הצפונים בעם, ואם גם כמה כוולנו להקמת מסגרות מחייבות, „שלטוניות“ — לא הפריז בערכן והעדיף תמיד לקרוא להתנדבות.

מתוך התייחדות עם דמותו הרוחנית של האדם, עם אותה דמות הממשיכה לחיות בלבבות ולהקרין בהם ומסביבם, אנו מסוגלים גם להבחין לצלילי הנוגים, הקרובים־הרחוקים של אותו „מזמור אחד, שאבד לעד“, ושוב גלומה בעצם כל מהותו של האדם שהלך בלא שביטא את עצמיותו בשלימותה. וה„מהות“ הזאת של גדליה אלוך היתה מהותו של היסטוריון בעל שיעור־קומה, של אדם אשר שרידי זמנים קדור מים ועדויות ימים רחוקים מצטרפים ברוחו לאחדות חדשה, מתרקמים בנפשו לדמות שלמה, התובעת ממנו, ברטט החיים הגלום בה, את תיקונה, ומכריחה אותו בחיוניותה להעלותה כעולם מלא — ולהחזירה לחיים.

עולם זה הקם ראשונה לתחיה ברוחו של ההיסטוריון והתובע ממנו את תיקונו — הוא בעצם גם ביטוי הראשוני, האישי, של ההיסטוריון, של אהדתו ואהבתו, של אִירצונו ומריו, של חלומות נעוריו ושל נסיונות־חיייו, של המיית־לב, סערת־רוחו ו„כי־סופי נפשו למרשם ולטוב“. ומשום כך דמותו האמיתית של ההיסטוריון מתגלית בייחודו המדעי; בייחודם של ראשית מחקרו ועינו, של המקורות שהוא מרבה להשתמש בהם בחקירותיו, של שטח־החיים שהוא מעונין ביותר, בהאתם, וכן בייחודן של שיטות החקירה והעיון שהוא רגיל לנקוט בהן; וכמובן, אף בדרך הסברתו ובסגנון הרצאתו.

ב

התקופה הראשונה והעיקרית, אשר בה ריכז אלוך את מחקרו ועינוו ההיסטורי, היא תקופת התלמוד, וביחוד בארץ ישראל, התקופה מחורבן הבית עד כיבוש הארץ על ידי הערבים. המקורות שהוא הרבה להשתמש בהם במחקריו ובעינוו ההיסטוריים היו מקורות ההלכה, קודם כל זו שבמשנה ובתוספתא, בבבלי ובירושלמי, בספרות המדרשים, הקדומה והמאור הרת, ובהלכות ראשונים. בבקיאותו הרבה הקיף אותה במדה בלתי מצויה, ובהתמדתו הגדולה הוסיף מיום ליום להרחיב את ידיעותיו ואת בקיאותו, ולא החסיר דבר והצידבר מהלכות שנתחדשו בשדה המדע. אך לא זו בלבד. הוא חשף את יסודות ההלכה שבספרים החיצוניים והגנוזים, בספרי פילון ובספרות הנוצרית הקדומה לסוגיה וצורותיה. ממנהגי קבורה ומסדרי תעניות, ממטבעות של ברכות ומכוהן שבמקדש, מתחומן של הלכות טהרה ומבירורה של טומאת נכרים, מדיני ירושה ומהלכות עבדים וכיוצא בהם, העלה קטעי דברים ושרידי רשומות, המקובלים בנוסחאות תפילה ובמטבעות של מנהגים, לדרגה של מקורות בעלי ערך ראשוני להוספת קוים ותוים,

על מיטב השאיפות ההומאניסטיות של המאה התשע־עשרה, לאחר שעברו את כור הנסיונות המר של מאתנו. „אני שייך לחברים החושבים, שתנועת הפורעלים ותנועות סוציאליסטיות קשורות בחופש אישי; איני מזדהה עם משטרים המדכאים אישים ועמים“ (אוגוסט 1940). ובחשבון סופי האמין בנצחון מפעלנו: בגלל צדקתו והאמין שנכבוש את מצפון העולם, בחוברתו על ההגנה הוא כותב: „האמונה בצדק הוא הגורם העיקרי בכל מלחמות היהודים“. ידע שחובתנו לכבוש את דעת העולם, וגם אין לנו דרך אחרת, ועלינו להביא זאת בחשבון בכל מעשינו.

אך מעולם לא סמך על צדקתנו בלבד, וידע נאמנה שרק בכוח פעילותנו העצמית, נכונותנו להילחם, ומלחמתנו בשעת הצורך — נכבוש את המגיע לנו. כוחנו הוא „הכוח של הכרת הצדק שלנו בעולם בצירוף עם יכלתנו להילחם“ (קיץ 1944). „אם גם נתבע דברים המגיעים לנו בצדק של מאה אחוז — גם אז לא יקום איש להילחם את מלחמתנו בעדנו“. „אם לא נהיה מוכנים לכך — איש לא יעמוד לצדנו“. ואליתהו עצמו, בעצם חייו הפרטיים היום־יומיים, המשובלים שילוב כל ינתק עם מפעל ההגנה, היה ההתגלמות החיה של צמיחת הכוח היהודי העולה — בגילוי התמציתי, האבירי והנאצל, הוא היה התגלמות ההגנה העולה והוא היה מטפחה. הנה איך ראהו י. ה. ברנר עוד בועידת „אחדות־העבודה“ בכנרת (תר"פ): „לידי גובה אנושי גדול התרוממה הועידה בשעות שהוקדשו לשאלת ההגנה. בישיבה זו נשמעו קולותיהם של שנים מראשי אנשי־ההגנה*. כל מלה שלהם — פשטות שבועמק, מפעל וגוי שבמסירות־אמת, הרוחניות בעצם תומה כי תאחו ברובה. הורגש כי עם אלה, הזקופים, הפשוטים, השלמים, שבנו לתחיה כולנו, כולנו. אשרי מי שזכה להיות באותו מעמד.“ (כתבי י. ה. ברנר, כרך שמיני).

*

הנה גם הוא לא זכה.

על גדליה אלוך

ב. צ. דינבורג

„עוד שיר מזמור אחד היה לו — והנה אבד המזמור לעד“, אמר המשורר. והדברים אמורים בגדליה אלוך. ואולם כשאנו באים לתנות ברבים את הצער ואת הכאב עלינו ללכת בדרכי קדמונים, כמנהגי ירושלים, „לספר אחרי הנפטר דברים שיש בו“, דייקו חכמים ואמרו: דברים שיש בו ולא שהיו בו. כי רק

* כננתו לאלהו גלומב ולדוב הו ז"ל.

דקא מירתחא ביה, בעמידתו על האמת שלו ואותה קפדנות המוסרית שלו בשאיפתו להבליט את הניגוד בדעות, ולא להחלישו על ידי טשטוש ושפת נוסחאות.

הוא הפליג להיסטוריה דרך האוניברסיטה העברית. כאן עבר אסכולה פילולוגית, גם תלמודית וגם קלסית. כאן רכש לו את שליטתו במכשירי המחקר המודרני, וכאן נכנס לפני ולפנים מן המקורות החיצוניים של תקופתו. וכדרכו בתלמוד כן גם דרכו במקורות אלו. גם בהם רכש לעצמו ידיעה מופלאה, שליטה יוצאת מן הכלל, וידע לשלב ולהשלים השלמה אורגנית את המקורות החיצוניים — הכתובות והפירושים, ספרות הכנסיה הנוצרית והמסורת הספרותית ההלניסטית, וכך תפס את הדברים גם בדרך התחום ההדרגית וגם בדרך גיבושם ההיסטורי.

ד

מימי תסיסות חברתיות ומפכות מדיניות, מומני מרד לאומי ופולמוסים אידיאולוגיים, הפליג אלון לתקופה רחוקה. ממלחמותיהם של מעמדות על חלקם ב"נכסי הכלל" ומהיאבקות של שכבות עם על מקומן בחברה, מהתנצחותן של מפלגות על שלטון במדינה ומהתחרותם של זרמים על כיבוש לבבות בדור — הוטס אלון לתקופת הבית השני והתלמוד. האיש רגיש ביותר לבעיות חברה ועם, לשאלות הצדק החברתי, החירות הרוחנית והאושר האישי. פעיל היה בשורות ההגנה וכן במפלגת פועלי ארץ ישראל אשר את חייה חי. וגם בתוך העבר היתה עינו חודרת לגופי ענינים אלה וידע לחשוף אותם ולהאיר אותם מבעד לכיסויים וצעפים שעוטפו בהם בזמנם ובדורות הבאים. הוא לא ידע ליאות בחקירתו תויו להעלות בדמותם ובצבינתם את היסודות החברתיים של זמנים רחוקים. גשיאים ודיינים, חכמים ובני חכמים, מיוחסים ואנשי המון, רשויות ושלטונות, דרכי מסים וסדרי ממשל — שטחים אלה ודומיהם היו נושאי מחקריו, ומסקנות חקירותיו הוסיפו עמו דים חדשים לא מעטים להיסטוריה החברתית שלנו בארץ ישראל במאות הראשונות לספירה הנוכחית.

ה

וכאיש כן סגנונו. סגנונו כולו "לשון חכמים". כולו ספוג תרבות לשונית של דורות לימוד וחקירה, סגנון המשנה והמדרש, עשיר הביטוי, שואף למיצוי מדויק של המחשבה ודרך המחשבה. מתוך שמירה קפדנית על גוניה ובני-גוניה הגלומים בקיפולי המשפטים הצדדיים והמאמרים המוסגרים, ובבחירה המחושבת של מלות היחס ותארי הפרעל. סגנון

תגים ושרטוטים, לדמותה של אותה תקופה, שהצטיירתה השלמה בנפשו היתה לו ראשית דחיפה להפלטתו אל תחומיה. הוא השכיל להראות במחקריו מה רבים הם המעינות השופעים דעת העבר, המפכים במקורות ההלכה, ולהוכיח, כי בחילוקי דעות של חכמים ובהבדלי מסורות של בתי-מדרשות מרשטים בחינוכותם שרידי הויה היסטורית גדולה, שרידים המאפשרים לו לעתים להציץ לפני ולפנים של דורות ומנים, לראות בכבשונה של התהוות שכבות עם חדשות ושל התפתחות מוסדות שלטון.

נקודת-המוצא שלו בדרך עיונו בהלכה כבמקור היסטורי היתה ראייתו את בית-המדרש כבית-הרעד, ואת בית-הרעד כמוסד הקשור בשלטון בעם ובהנהגתו המדינית והחברתית. אין בית-המדרש רק מקום לתלמודה של תורה, לדעת דברי חכמים ולהבין לקח קדמונים, אלא מקום-הוראה שממנו יוצאת הלכה לישראל: כזאת תעשו וכזאת לא תעשו; וכל הוראת הלכה קשורה בהוראת הרב לתלמידיו: בהסדר ברה מבוססת על דרישת המקרא ובמיצוי הנוהג ובהנמקתו.

וכך נוצר אותו קשר אורגני שבין הצורה הספרותית של ההלכה לבין תפקידה התחוקתי בחברה ובמוסדות השיפוט שלה ובין מקומה כמקצוע לימודי, כמשנת חכמים אשר שנו לתלמידיהם. ומכאן, שאין אתה יכול לעמוד על משמעותה ההיסטורית של ההלכה אל מתוך ניתוח קפדני של תכנה הלימודי-ההלכי ומתוך חישוף צורתה הספרותית. ואלון היה האיש שייחד את עצמו בדרך חקירה זו. (למשל, ב"טומאת נכרים", בפרשת בגדי הכהן הגדול וכו').

ג

ממשכנות התורה והתלמוד בליטא, אשר דמותם תיארה אלון במסתו המצויינת על "ישיבות ליטא" ("כנסת" תש"ג) — מסה שיש לה חשיבות רבה גם מבחינה אבטוביוגרפית רוחנית-מוסרית — הפליג גדליה אלון במחקרו ההיסטורי לבתי-המדרשות של יבנה ואושא, צפורי וטבריה, ואף של סורא ופומפדיתא. באותן הישיבות, שבהן עוצבה דמותם של אישי התורה על ידי חינוכם לעצמאות המחשבה מתוך שיוורו של לימוד התורה בתוך חקירה-ודרישה, מתוך הפעלה שלמה של כל אישיות התלמיד לשם העלאת אמתה של תורה בזויה המובהק ומיצויה בדרך הב-רקתה, שם גם עוצבה דמותו של גדליה אלון, איש התלמוד. משם הביא לא רק את השליטה במקורות התלמודיים, אלא גם את כושר הניתוח המעמיק, את חריפות התפיסה ואת יכולת המיצוי המכסימאלי של התוכן הגלום במקור, את התקיפות של "אורייתא

על דעתם אנשים שאינם לנים באהלן של המקצוע.
הן רק עתה ניגש אלון לסכם את מסקנות הקירותיו
המרובות.
נדע להעריך את אשר הניח אחריו לאסוף את
פזריו ולשמור על הברכה אשר בהם..

שיש בו משום ביטוי רב רושם למזיגת טמפרמנט
נסער של אישיות חברתית נלהבת עם כוח-היריחו
של מלומד בעל מצפון מדעי מפותח מאד.
המדע ההיסטורי היהודי איבד אפשרות גדולה.
האבידה היא גדולה הרבה יותר ממה שיוכלו להעלות

ב ש ו ל י ה ח ו ב ר ת

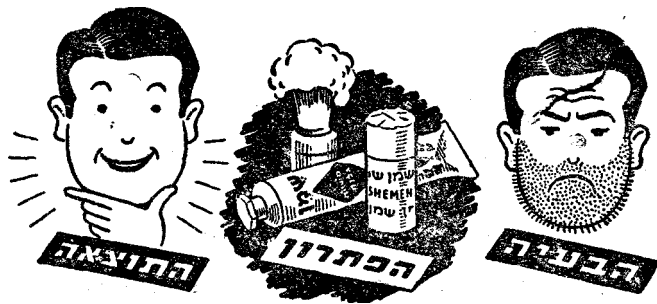
הרבה מגיבוריו של טאג'ס ויליאמס במחזותיו הם אנשים הכושלים במגעם עם המציאות
חשים להם מפלט בהזיה. ראשית פרסומו באמריקה, ואחר-כך מחוץ לגבולי ארצו, היתה עלי-ידי מחזהו
הלירי והקאמרי „ביבר-הזוכית“ על פני רקע הדכדוך הנפשי ואבדן-הדרך של שכבות שכבות, ביחוד מן
הנוער, בארץ הגדולה והשאננה, ששאננותה היקפה מסתירים את זעזועיה, מתואר גורלם של שלושה
אנשים. הרביעי, האב, הצליח להתחמק קודם, לפני הרמת המסך, והבן הולך בעקבותיו; אך לשניהם עולה
ההתחמקות מפני הגורל — ומפני אשה-אם שתלטנית, העושה כמיטב יכלתה להרוס חייהן של שלוש
הנפשות הקרובות לה — במחיר עזיבת הבת-האחות בעלת-המום. זהו מחזה כתוב היטב, והוא ניתן כאן
לא רק משום טיב „המלאכה“, אלא גם משום היותו אופייני לדורנו, על מצוקותיו ותסביכיו, אף על פי
שניתוח הבעיות אינו מדויק מכל הבחינות.

שירי-הזוהב של פטרארקה, שניתנו בחוברת זו, הן הסונטות מס. 9, 39 ו-90 מתוך ספר חיי הגבירה
לאורה והסונטות 11.10 ו-44 מן הספר על מותה. בדרך כלל מחזיק פטרארקה בדרך החריזה של הסונטה
הקלאסית (א-ד, ג-ב) אך יש שהוא משנה מן המטבע (כדרך שאתה מוצא בסונטה „עת כי יבכו זמירים“).
אמנם בשירה האיטלקית בימי פטרארקה אין האסונאנס מצוי, שכן התחזיה באיטלקית המלעילית ורבת-
התנועות קלה ונוחה היא; ואולם על השירה הפרובנסאלית, שהאיטלקית למדה ממנה, חביבה הצורה הזאת
ביותר. האסונאנס בתרגום העברי אינו בא איפוא להפוך את פטרארקה למשורר „מודרני“... ואף זו:
פטרארקה אוהב להשתעשע שעשועי-מלים בשם אהובתו, כך, למשל, באים lauro — עלה דפנה — או
Paura — צפירי — לרמוז על לאורה חמתה. לאה גולדברג ניסתה למסוד את שחוק-המלים בסונטה
הראשונה לסידרת „על מותה“ בצירוף לאורה.

מ. זלאטקין, חברו של ח. נ. ביאליק לספסל הישיבה. בוולוז'ין, הוא ביבליוגרף ותיק ומוכר ספרים
יקרי מציאות, היושב בוניבה. הוא עוסק עתה בהדפסת ילקוט ביבליוגרפי מקיף, מעין „מגדיר“ של הספרות
הרבנית. לפני שנים מספר יצא בפאריס ספרו „מוכרונותיו של ליטאי“, בו תוארו אנשיה ואורח-חייה של
העיירה היהודית בליטא בראשית המאה ה"ח.

„מדינה וחברה“ למ. בובר היא הרצאה שנאמרה בחגיגת מחצית-היובל של האוניברסיטה העברית.
מאמרו של פרופ' ב. צ. דינבורג הוא בעקבות דברים שנאמרו באזכרה באוניברסיטה העברית.
מאמרו של שאל אביגור על אליהו גולומב תובא בספר „חביון עוז“ המופיע בימים אלה.

תיקונים. בשיר „לא ידעתי נפשי“ לאברהם בן יצחק, עמ' 89, בחוב' 26, נשמטה מן הבית הרביעי
השורה המודגשת כאן: אנו הבויים / כשתי פנינים / בתוך רקמתן / על קרקע הים.
במאמר „סוקראטס — קדוש אירוני“ עמ' 114, שורה 28, צ"ל פסיק אחרי „התחפשותה“; ע' 114.
טור ב', בפסוק המתחיל בשורה 10, נשמטו המלים המודגשות: „את גרעינו של סוקראטס וגר מוצא סימון
ב„חירותו הפנימית“ של סוקראטס, שהוא מבחין בה. כשהיא מלווה כמעט תמיד צליל
אירוני — בחירותו וגו“; בע' 116, אחרי שורה 13, נשמט הפסוק: „וכי הגשים סוקראטס חירותו זו
„מכבלים כלכליים“ דרך האירוניה, כדברי סימון?“, ע' 118, שורה 28 צ"ל ועל כן עסק במוטיקה.

גלו את מצוינת בחצי הזמן!

"שמן" סבון או משחת גלוח

ה ס נ ה

חברה ארץ-ישראלית
לאחריות בע"מ
חברה לביטוח הגדולה בארץ
סכום הביטוח (חיים)

7.250.000.- ל"י

(הכנסה כרלית (1949)

1.335.000.- ל"י

הון וקרנוח

1.370.000.- ל"י

ה מ ר כ ז

תל-אביב, רח' לילינבלום 44
טלפון 4431/2 ת.ד. 805

בנק הפועלים

בערבון מוגבל

תל-אביב תבת-דאר 27

טל. 4296/7

ההון הנפרע והרזרבות

620.000 ל"י

מנהל עסקי בנק לכל ענפיהם

נ י ר

בערבון מוגבל

מוסד כספי להחישבות העובדת

1.202.000.- ל"י

ההון הנפרע עם חרבות

1.050.000.- ל"י

ההון הרשום

209.000.- ל"י

אגרות חוב במחזור

תל-אביב, שדרות רוטשינד 28א

טלפון 1294 ת.ד.

4423/4

הוצאת הספרים של מפלגת פועלי ארץ-ישראל

תל-אביב, יהודה הלוי 40, טלפון 4668, 5774

הרוצה לדעת את תולדות ההגנה בשנות-קיומה הראשונות: פעולותיה, לבטיה, מלחמותיה, תחבולותיה ברכישת הנשק והעברתו לארץ, מימון צרכי ההגנה, ובעיות הבטחון,

יקרא

דברי מפקדה הבלתי-מוכתר של ההגנה

אליהו גולומב

בספרו

חביון עוז

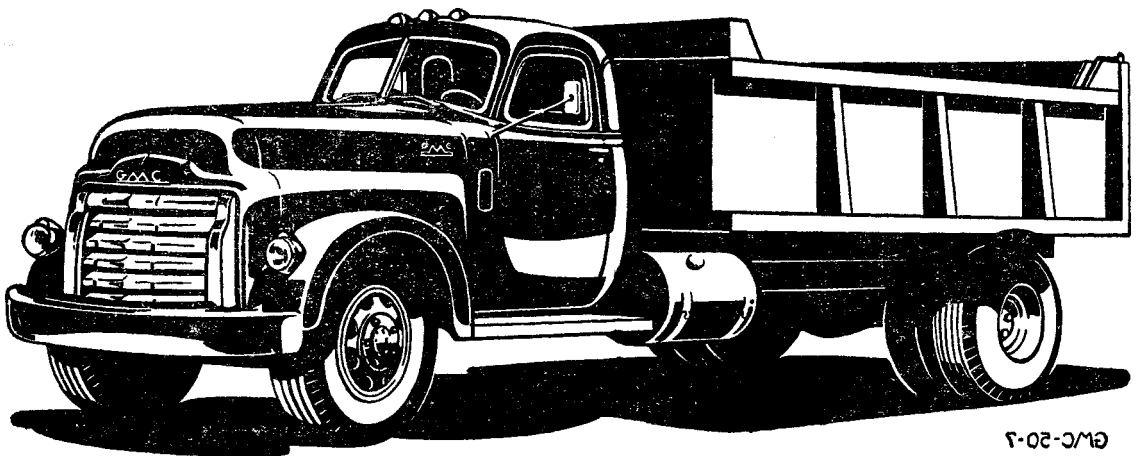
שיצא לאור זה עתה.

מספר העמודים 378.

המחיר בכריכת בד 1.450 ל"י, בכריכת חצי בד 1.350 ל"י.

מכוניות משא, אוטובוסים ודיזלים

DONTAC מכוניות נוסעים

סמל-20-2

סוכנים ומפיצים בישראל: חברת "נוע" בע"מ

תל-אביב, ראש פינה בנין חברת נוע

טל פון 4031

דפוס קואופ. "אחדות" בע"מ, תל-אביב